

УЧИТЕЛЬСЬКЕ
СЛУЖІННЯ ЦЕРКВИ
ТА СВЯТІ ТАЇНСТВА

Канонічне право III

ІНСТИТУТ ЦЕРКОВНОГО ПРАВА
ім. свщм. Андрія Іщака
УКРАЇНСЬКОГО КАТОЛИЦЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ

**УЧИТЕЛЬСЬКЕ
СЛУЖІННЯ ЦЕРКВИ
ТА СВЯТІ ТАЇНСТВА**

Канонічне право III

Львів
Видавництво "Свічадо"
2008

УДК 86.37-6

ББК 348

У 92

Під керівництвом
митр. прот. д-ра Михайла Димида

За участю
о. д-та Сергія Ковальчука
ліц. м-гра Михайла Поврозника
о. ліц. м-гра Ростислава Бубняка
о. ліц. м-гра Едуарда Шестака

У 92 Учительське служіння Церкви та святі таїнства: Канонічне право III. – Львів: Свічадо, 2008. – 160 с.
ISBN 978-966-395-172-0

Ця компіляція написана на основі праць різних авторів і є допоміжним матеріалом для студентів, богословів, пресвітерів та інших; вона не претендує на наукову оригінальність.

ББК 348

ISBN 978-966-395-172-0

© Інститут церковного права
ім. свцмч. А. Іщака УКУ, 2008
© Видавництво «Свічадо», 2008

Зміст

Список абрєвіатур	5
Вступ	7
Правові елементи учительського служіння Церкви	9
Навчання в ім'я Церкви	12
Автентичне навчання єпископів (кан. 600).....	13
Неостаточне універсальне навчання найвищої влади Церкви	15
Остаточне навчання найвищої влади Церкви.....	16
Непомилність Церкви	18
Послух учительському служінню Церкви	22
Інкультурація церковного навчання (кан. 601-606).....	24
Богословський плюралізм та єдність віри (кан. 604-605)	25
Визнання віри.....	28
Виховання та навчання як реалізація учительського служіння Церкви	31
Служіння Слова Божого (кан. 607-608).....	31
Проголошення Слова Божого (кан. 609-616).....	32
Катехитична формація (кан. 614-623).....	36
Катехиза та єкуменізм (кан. 625-626).....	38
Християнське <i>католицьке</i> виховання (кан. 627-650)	38
Школи, зокрема <i>католицькі</i> (кан. 631-639)	40
<i>Католицький</i> університет (кан. 640-645)	42
<i>Церковні</i> університети та факультети (кан. 646-650).....	44

Мас-медія, зокрема книги (кан. 651-666)	45
Святе Письмо (Біблія).....	47
Літургійні книги	48
Катехизми	49
Правничо-конститутивна роль таїнств у Церкві	51
Правовий характер таїнств	
християнського втаємничення	59
Хрещення (кан. 675-691)	59
Миропомазання (кан. 692-697)	66
Єдність таїнств християнського втаємничення	69
Таїнство Євхаристії (кан. 698-717)	93
Правова структура таїнства покаяння (кан. 718-736)	103
Єлеопомазання – таїнство зцілення хворих (кан. 737-742)	111
Св. таїнство рукоположення (кан. 743-775).....	114
Правовий вимір християнського подружжя (кан. 776-866)	127
Окремі перешкоди	131
Посвячення і благословення, святі місця, свята і дні покаяння, культ святих, обіт і присяга	140
Святі місця (кан. 868-879).....	142
Чин (християнського) поховання (кан. 874-879)	143
Почитання (культ) святих, священних ікон або образів та мощей (кан. 884-888)	145
Обіт та присяга (кан. 889-895)	147
Елементи канонізаційного права	149
Післямова.....	154
Бібліографія.....	155

Список абрєвіатур

- AAS – Acta Apostolicae Sedis (*Документи Апостольського Престолу*)
- COD – Conciliorum Oecumenicorum Decreta (*Документи Вселенських Соборів*)
- Denz – H. Denzinger. *Enchiridion Symbolorum. Definitionum et declarationum de rebus fidei et morum* (*Визначення та декларації про справи віри і звичаїв*)
- CICP – Codicis Iuris Canonici. *Fontes* (*Кодекс Канонічного Права. Джерела*)
- БНД – Апостольська Конституція «Divinus Perfectionis Magister» (*Божий Наставник Досконалості*)
- ДЕ – Декрет про єкуменізм «Unitatis redintegratio» (*Відновлення єдності*)
- ДЄ – Декрет про пастирський уряд єпископів у Церкві «Christus Dominus» (*Христос Господь*)
- ДП – Декрет про служіння і життя прєсвітерів «Presbyterorum ordinis» (*Прєсвітерського чину*)
- КДЦ – Душпастирська Конституція про Церкву в сучасному світі «Gaudium et spes» (*Радість і надія*)
- ККСЦ – Кодекс Канонів Східних Церков, 1991 рік
- ККП ЗЦ 17 – Кодекс Канонічного Права Західної Церкви, 1917 рік
- ККП ЗЦ – Кодекс Канонічного Права Західної Церкви, 1983 рік
- ККЦ – Катєхизм Католицької Церкви
- КЛ – Конституція про Святу Літургію «Sacrosanctum Concillium» (*Священний Собор*)

- КО – Догматична Конституція про Боже Об'явлення «*Verbum Dei*» (*Боже слово*)
- КЦ – Догматична Конституція про Церкву «*Lumen Gentium*» (*Світло народів*)
- СН – «*Normae Speciali*» (*Спеціальні норми*)
- ДП – Апостольська Конституція «*Pastor Bonus*» (*Добрий Пастир*)
- ПК – Апостольське Поучення «*Catechesi Tradendae*» (*Передання катехизи*)
- ПП – Партикулярне Право УГКЦ
- ЗВ – Декларація «*Gravissimum Educationis*» (*Найважливіше значення виховання*)
- СЦ – Апостольська Конституція про католицькі університети «*Ex Corde Ecclesiae*» (*З серця Церкви*)
- ХМ – Апостольська Конституція про церковні університети та факультети «*Sapientia Christiana*» (*Християнська Мудрість*)

Заувага

Усі канони, які цитуються без подання вказівки на джерело, відносяться до Кодексу Канонів Східних Церков.

Вступ

Інститут церковного права ім. свмч. Андрія Іщака (УКУ), який очолює митр. прот. Михайло Димид, є досить молодого інституцією, котра стараннями багатьох доброзичливців поступово займає власне місце в українському богослов'ї, зокрема в богослов'ї УГКЦ. Своєю метою ІЦП вбачає створення правової, канонічної бази для багатосторонньої інтеграції канонічного права в різні сфери життєдіяльності Київської Церкви. Саме тому праця в Інституті спрямована не лише на вивчення канонічного надбання УГКЦ, але охоплює надконфесійний матеріал, властивий найперше усім гілкам Київського хрещення, а також тих, хто мав із ними безпосередній історичний контакт.

Серед багатьох напрямків діяльності інститут постановив видавати наукову та науково-популярну літературу. Вже віддавна в середовищі священиків, семінаристів-богословів та всіх, хто цікавиться церковними канонами, існувала ідея створення повноцінного підручника зі східного канонічного права, який би містив у собі підхід з позицій Київського благочестя. На даний час існує певна кількість коментарів та окремих розвідок українською мовою, які є насправду цінним матеріалом, однак його не достатньо. Доступ до літератури іншими мовами утруднений не стільки через мовний бар'єр, скільки через брак цієї літератури в Україні. Віднедавна в ІЦП ведеться праця над написанням підручника зі східного права, який став би у пригоді найперше нашим богословам, які готуються до служіння Церкві, а також усім зацікавленим, які бажають ознайомитись із канонічним надбанням Церкви – як Помісної, так і Вселенської. Представлена праця-скрипт (під назвою «Канонічне право III») є однією із перших скромних спроб витворити принаймні частину такого підручника, а саме теми про учительське служіння Церкви та святі таїнства.

«Канонічне право III» є частиною загального курсу «Канонічне право», який визначено як обов'язковий спеціальний предмет для студентів філософсько-богословського факультету. Курс розраховано на формування у студентів базового рівня знань про: учительське служіння Церкви, його повноваження та завдання у Церкві; правовий характер святих таїнств і треб (посвячення і благословення) у Церкві; головні елементи канонізаційного права. Програма передбачає ознайомлення із джерелами предмету й особливостями богословсько-канонічної методики права Церкви.

Відповідно до намічених цілей, курс побудований у систематизованих пропедевтичних формах для базового дослідження таких питань: учительське служіння Церкви та його здійснення згідно з Кодексом Канонів Східних Церков (ККСЦ); окреслення основних правових вимог щодо святих таїнств і процесу беатифікації та канонізації.

Центральне місце відводиться дослідженню чинного церковного законодавства згідно з ККСЦ, партикулярного права Української Греко-Католицької Церкви (УГКЦ) та специфікою правового виміру Слова і Тайни у Церкві.

Правові елементи учительського служіння Церкви

15-ий титул Кодексу Канонів Східних Церков у своїх канонах говорить про учительське служіння церковної влади і за змістом є найбільш богословським з усіх титулів ККСЦ. Базою для канонів цього титулу послужили 5 канонів із LEF (*Lex Ecclesiae Fundamentalis – Основного Закону Церкви*), документу, що розроблявся після Другого Ватиканського Собору і мав стати спільною базою для майбутніх Кодексів у тому, що стосується фундаментальних істин, і в якому містилися визначальні принципи для майбутнього Кодексу Канонічного Права Західної Церкви (ККП ЗЦ-83) та ККСЦ.

Словосполучення «учительське служіння Церкви» походить від латинського терміну *magisterium*, що означає *управління, керівництво, посада вихователя, посада вчителя, навчання, настановна, порада, інструкція*. Серед усіх визначень комісія, яка творила ККСЦ, використала цей термін лише в одному: *функція навчання, або *munus docendi* – завдання навчання (існує *tria munera: docendi, sanctificandi, regendi*)¹*.

Дванадцять канонів першої глави 15-го титулу є загальними нормами про учительське служіння Церкви. Христос, найвищий Учитель, пославши своїх учнів проповідувати Світло Євангелія у світі, надав Церкві функцію навчання (Мт 23: 8), яка є для Церкви однією з найважливіших харизм (1 Кор 12: 28-29). На універсальному, загальному рівні вся Церква задіяна в процес

¹ Про формування цих канонів можна більше дізнатись в *Nuntia* 2 (1976), 56-57; 3 (1976), 71-92; 10 (1980), 65-82; 10 (1980), 83-86; 11 (1980), 55-75; 12 (1981), 3-36; 17 (1983), 3-65.

навчання, тобто проповідь Євангелія, проте кожний вірний співдіє у ньому у свій спосіб (КЦ 35). Свідчити про Христа, про Благу Вістку спасіння є завданням кожного вірного, і це свідчення є участю у пророчій функції.

За логікою Другого Ватиканського Собору (КЦ 10 говорить про загальне та ерархічне священство) навчання у Церкві поділяється на:

- загальне навчання;
- службове (єрархічне) навчання.

15-ий титул ККЦЦ заторкує обидва види цього навчання.

Найвищий ступінь та повноту таїнственного устрою, а також місію та владу навчання посідають єпископи, наслідники апостолів, які «одержують місію навчати всі народи й проповідувати Євангеліє всьому створінню, щоб усі люди через віру, хрещення та виконання заповідей осягнули спасіння» (КЦ 24).

Вивчаючи та аналізуючи проповідницьку діяльність апостолів, приходимо до висновку, що ця діяльність носила не лише загальноцерковний, христологічний, але й особистий характер. Вже ап. Павло робив різницю між Божою заповіддю та опінією (заповіддю) Церкви. Зокрема, на прикладі його проповіді зауважуємо, що апостол доволі обережно, але все ж таки розмежовує власне навчання та науку Христа (1 Кор 7: 10: «Одруженим же наказую не я, але Господь...»; 1 Кор 7: 12: «А іншим то кажу я, не Господь...»). Інші апостоли в подібний спосіб свідчили Христа та проголошували апостольське навчання. Фактично цей спосіб є моделлю автентичного навчання Православно-Католицької Церкви². Учні апостолів базувалися на їхньому навчанні, тобто передавали апостольське навчання та пояснювали його. Таким

² Термін «Православно-Католицька Церква» найперше був уживаний митрополитом Андреем (Шептицьким), який вказував на історичне відчуття віри Київської Церкви (пор.: Андрей Шептицький. Послання до греко-католицького духовенства Росії у справах віри й обряду // *Церква і церковна єдність*, Львів 1995, 51). Згідно з сучасним навчанням Глав УГКЦ, наприклад, немає жодної суттєвої різниці у вірі, якої навчає Римська Церква і ті Східні Церкви, які не перебувають у сопричасті з єпископом Риму, саме ця віра і надалі

чином, єпископи (включаючи Римського Архієрея та Патріархів), навчають за апостольською моделлю, тому не все, що вони проголошують, є прямими словами Господа, радше голосом Церкви у тогочасному світі. Тут можемо взяти за приклад питання соціальної доктрини Церкви (справи щодо питань праці, миру, розвитку, прогресу, мас-медія, спорту, інкультурації, глобалізації).

У кан. 595 розрізнення цього навчання є базовим. Церква посідає право проповідувати Добру Новину. Це право походить із завдання, даного Церкві Христом, та її божественної місії. Воно (право) є природним (не набутим) і має Боже походження, а тому не залежить від жодної людської влади. Право проповідувати не утискає права інших, а завжди зважає на них. Перший параграф кан. 595 говорить саме про природне право та обов'язок Церкви проповідувати Євангеліє всім людям; в § 2 говориться лише про право, котре не кваліфікуємо як природне на проти-вагу поняттю *права* у § 1.

Христовій Церкві доручено *святу спадщину віри*, тобто комплекс об'явлених правд, які містяться у Святому Письмі та у Святій Традиції (ККЦ 84). Дотримання *спадщини віри* є знаком того, що «Божий Народ стало перебуває в навчанні Апостолів і спільноті, у ламанні хліба і молитвах так, що у зберіганні, виконуванні та сповідуванні переданої віри виявляється особлива згода єпископів та вірних» (КО 10). У *святій спадщині віри* містяться головні моральні засади, проголошування яких є обов'язком та правом Церкви. У той самий час Церква навчає морального природного закону, який походить не з позитивного Божого Об'явлення, а зі знання, встановленого людським розумом. Саме тому вона, тобто Церква, не має виключного права у моральних питаннях чи природному праві.

залишається значною мірою вірою УГКЦ. Визначення «православно-католицький» не вкладає в термін ніяких конфесійних антагонізмів і є однозначне в тому, що деякі греко-католики називають «католицький», а інші – «православний»: вказує тим на єдиний скарб віри, переданий Київській Церкві через Св. Письмо, апостольське насліддя, традицію та науку Отців Церкви.

Згідно з кан. 598, коли найвища влада Церкви навчає певної правди як об'явленої, то Божий Народ зобов'язаний її дотримуватися. У випадку, якщо Церква навчає інших правд, то це є об'єктом дослідження розуму, над цим Церква не має монополії, проте може накласти на вірних релігійний послух.

Навчання в ім'я Церкви

Навчання в ім'я Церкви здійснюється трьома різними способами особами, які мають відповідне завдання, згідно зі своїм служінням та статусом.

1. Єпископи, як наслідники апостолів, через єпископську хіротонію, навчають авторитетом та в ім'я Христа (КЦ 25). Цю ідею знаходимо у визначенні єпископів як *заступників (vicarius)* Христа (КЦ 27). Єпископи навчають в ім'я Церкви лише у тому випадку, коли вони це роблять офіційно. В інших випадках навчання стосовно тих самих речей не визнається юридично як навчання в ім'я Церкви. Кан. 596 говорить про публічне навчання Церкви, яке стосується єпископського уряду. Єпископ навчає на різних рівнях: на єпархіальному, на рівні своєї Помісної Церкви чи на рівні Вселенської Церкви, згідно з нормами права. Він може це робити теж через інших своїх співробітників.
2. Особи, які отримали нижчі ступені у священстві, є співпрацівниками та помічниками єпископа (кан. 610 § 2-3; 611). До них належать пресвітери та диякони.
3. Інші охрещені особи, які не отримали таїнства рукоположення, можуть здійснювати навчання в ім'я Церкви, отримавши відповідне уповноваження згідно з правом (кан. 608, 351, 610 § 4, 624 § 3, 644, 650).

Церковне навчання, безперечно, не обмежується цією трьохрівневою схемою. В дійсності, з одного боку, більша частина церковного навчання є спільною для всіх вірних, що позначені царським священством і які в цей спосіб виконують пророчу (навчальну) функцію Церкви через благодать, отриману у хрещенні, миропомазанні та Євхаристії. З іншого, можливість навчання межує з людським правом спілкування та самовираження. Це

право посідає кожна спільнота, включаючи і Церкву, в якій вірні мають християнське право висловлюватися та брати участь у навчаючій дії Христа. Це навчання виконується, наприклад, у сім'ї батьками (домашня Церква), які мають право та обов'язок навчати і виховувати власних дітей (кан. 627).

Канони 15-го титулу говорять виключно про формальне навчання, хоча навчання в Церкві у багатьох випадках є також неформальним. Наприклад, літургійне служіння вчить через символи та обряди, тому в принципі містить у собі обидва види цього навчання. Усе церковне навчання є комплексом правд, у якому Церква є одночасно тою, яка навчає (*Ecclesia docens*), та Церквою, яка вивчає (*Ecclesia discens*).

Автентичне навчання єпископів (кан. 600)

Автентичне навчання єпископів – це навчання, яке здійснюють єпископи офіційно в ім'я Церкви чи Христа, бо саме єпископи є справжніми вчителями, тобто наділені владою Христа (КЦ 25). Слово *автентичний* можна розрізнити відповідно до загального, богословського чи юридичного вжитку. В загальному значенні *автентичний* означає *справжній, правдивий*, на противагу тому, що є підробленим і фальшивим. Наприклад: «Це є автентична ікона Вишгородської Богоматері». Богословське значення пов'язане із владою Христа, про що більш детально говорить КЦ 25. Поняття *автентичний* в юридичній мові стосується усього того, що є офіційним та авторитетним, тобто з уряду. Автентична інтерпретація канону, дана з уряду, має авторитет, навіть якщо ця інтерпретація є об'єктивно помилковою, в той час як інтерпретація, дана науковцем, хоч і буде правильною, але все ж не є автентичною. У сфері закону все, що робиться з авторитету, є автентичним, воно може бути або не бути правдою, проте в обидвох випадках воно є авторитетним. В автентичності завжди припускається правдивість, хоча вона і не є гарантованою. Наприклад, свідок від правоохоронних органів має перевагу у свідченнях над свідком, приватною особою, хоча перший може говорити неправду. У такому контексті треба розуміти кан. 600, який говорить про автентичність навчання єпископів. Єпископ,

отримавши дар Святого Духа для навчання та проводу Божого Народу, перебуваючи у сопричасті з головою і членами колегії є автентичним учителем і наставником віри. З іншого боку, зрозумілим є той факт, що, будучи уповноваженим учителем, він не є непомильним у своєму навчанні. Про суб'єктів непомильного навчання ККСЦ трактує в кан. 597.

У Церкві всі вірні є вчителями, але більшість із них є приватними особами, не репрезентують Церкву чи Христа та не навчають з уряду. Лише єпископи навчають з уряду як заступники (*vicarius*) Христа (КЦ 27), і, отже, лише їхнє навчання є автентичним. Наприклад, єпископські пастирські листи чи синодальні ухвали мають офіційний характер, у них єпископи не навчають від власного імені, але в ім'я Церкви. Це офіційне навчання автентичного уряду має зобов'язуючий характер (кан. 599). Якщо офіційний характер навчання єпископів не є встановлено або існує поважний сумнів щодо того, чи це є їхнє власне бачення як приватної особи, то це вже не стосується автентичного навчання. Кан. 600 говорить, що християни зобов'язані до релігійного послуху щодо автентичного навчання власних єпископів. Цей обов'язок передбачає, що єпархіяльний єпископ перебуває у сопричасті з членами та головою своєї Помісної Єпископської Колегії, яка також входить у Вселенську Єпископську Колегію. Якщо ж єпископ є поза сопричастям, то його право автентичного навчання призупиняється і вірні, які до нього належать, не зобов'язані дотримуватися того, що він навчає. Єпархічне сопричастя є умовою для будь-якого єпископа (навіть єпископа Риму, який як голова Вселенської Єпископської Колегії мусить бути в сопричасті з членами) бути автентичним учителем у Церкві.

Автентичне навчання єпископів є пасторальним, а не академічним. Коли єпископи діють як викладачі священних наук і вони про це вказують, тоді лише висловлюють власну думку у диспутах, книгах, періодиці щодо питань догми, моралі, дисципліни чи інших дотичних питань. В академічному навчанні ніхто не зобов'язаний приймати правду з авторитету вчителя, проте в пасторальному навчанні прийняття правди є тісно пов'язане із релігійним послухом та авторитетом єпископів, котрі, як наслідники апостолів, втішаються особливою благодаттю Святого

Духа у навчанні щодо віри та звичаїв. Проте не завжди можливо зауважити різницю між пасторальним та академічним навчанням, адже академічні проблеми можуть існувати в пасторальній сфері; різні пасторальні проблеми не можуть бути вирішені без того, щоби вдатися до академічного дослідження, вживаючи його терміни та методи.

Єпископи можуть виконувати автентичне навчання поодиночі чи колегіяльно, зібрані на помісних синодах чи соборах, проте щодо справ віри та звичаїв ця колегіяльність є частковою, а тому їхнє навчання не є остаточним. Остаточне автентичне навчання є прерогативою найвищої влади Церкви (кан. 43, 49), яка може виконувати його або остаточо (*дефінітивно*), або неостаточо (*недефінітивно*)³.

Неостаточне універсальне навчання найвищої влади Церкви

Згідно з Догматичною Конституцією Другого Ватиканського Собору «Світло Народів», Єпископська Колегія – це збір єпископів Православно-Католицької Церкви, очолюваний Римським Архиєреєм. Цей збір бере свій початок від Апостольської Колегії, очолюваної св. ап. Петром. За ККСЦ, Єпископська Колегія – це збір єпископів Римо-Католицької Церкви і тих частин Східних Церков, які є в сопричасті з Римською Церквою, очоленою Римським Архиєреєм. Єпископи, згідно з законом (кан. 597 § 2), можуть виконувати автентичне навчання у повноті єпископської колегіяльності двома способами: зібрані на Вселенському Соборі або розсіяні по всьому світі. Це навчання Єпископської Колегії може бути остаточним або неостаточним, партикулярним чи універсальним. Єпископ Риму, як Голова Вселенської Колегії Єпископів, також має повне право здійснювати це навчання особисто (кан. 599).

³ Сучасна українська богословська та канонічна термінологія перебуває на етапі формування. Авторизований український переклад ККСЦ не завжди вдало передає латинські терміни, тому в цьому скрипті часом використовується калька з латинської мови.

Остаточне навчання найвищої влади Церкви

Авторизований український переклад ККЄЦ, виданий Отцями Василіянами у 1993 р., не містить у кан. 598 другого параграфу. Його було введено у ККЄЦ Іваном Павлом II у 1998 р. листом з власного почину «Для захорони віри»⁴, щоб заповнити прогалини у законодавстві стосовно середнього ступеня автентичного навчання. Про три ступені автентичного навчання говориться у наново переглянутій формулі «Визнання віри» (яка, згідно кан. 833 нн. 5-8 ККП ЗЦ-83, зобов'язує тих, які отримують певний церковний уряд), виданій Конгрегацією Доктрини Віри 9 січня 1989 р. Ці ступені є такими:⁵

- 1) автентичне остаточне непомильне навчання, що міститься в Божому об'явленні (спочатку існував як кан. 598, але з 1998 р. став кан. 598 § 1 ККЄЦ);
- 2) автентичне остаточне навчання, що не об'явлене у прямий спосіб (введене у ККЄЦ, як кан. 598 § 2 у 1998 р.);
- 3) автентичне неостаточне навчання (кан. 599 ККЄЦ).

Цей другий пункт, тобто середній ступінь автентичного навчання, впровадив найвищий церковний законодавець до обидвох кодексів, модифікувавши таким чином два канони – кан. 598 і 1436 § 2 (ККЄЦ) та кан. 750 § 2 і 1371 п 1 (ККП ЗЦ-83). Кан. 598 став 598 § 1 і, відповідно, було введено новий 598 § 2, який говорить⁶:

§ 2. Firmiter etiam amplectenda ac retinenda sunt omnia et singula quae circa doctrinam de fide vel moribus ab Ecclesiae magisterio definitive proponuntur, scilicet quae ad idem fidei depositum sanctae custodiendum et fideliter exponendum requirentur; ideoque doctrinae Ecclesiae catholicae adversatur qui easdem propositiones definitive tenendas recusant.

⁴ Пор.: Іван Павло II. З власного почину *Ad tuendam fidem* (Для захорони віри) // AAS 90 (1998).

⁵ Пор.: Конгрегація Доктрини Віри. *Professio Fidei et Iusiurandum fidelitatis in suscipiendo officio nomine Ecclesiae exercendo* (Визнання віри та присяга при прийнятті уряду, що виконується в імені Церкви) // AAS 81 (1989), 105.

⁶ AAS 90 (1998), 457-461.

§ 2. «Також необхідно твердо приймати і дотримуватися всіх і поодиноких речей, які учительським урядом Церкви пропонуються як остаточні стосовно віри і звичаїв, таких, які необхідні для здорового збереження і вірного представлення того ж викладу віри; протиставляється, отже, навчання Католицької Церкви той, що заперечує вищенаведені пропозиції як такі, що вважаються незмінними».

Третій ступінь навчання може бути проголошений в урочистий спосіб Римським Архiereєм «з престолу» чи колегією Єпископів, зібраною на Вселенському Соборі, а також може бути непомильно викладений у звичайному та загальному навчанні Церкви з додатком «остаточно зобов'язуюче рішення» (*sentenza definitiva tenenda*)⁷.

Римський Архiereй Іван Павло II у вищезгаданому листі з *власного почину* каже, що існують «правди, котрі в дослідженні католицької доктрини виявляють особливе натхнення Божого Духа для глибшого розуміння Церквою якоїсь правди, яка стосується віри та звичаїв; ці правди є поєднані як з історичних причин, так і з логічного наслідку... з Божим Об'явленням»⁸.

Таким чином, ті питання, котрі хоч і не належать до *спадщини віри*, та все ж є необхідними для дотримання та правильного вивчення *спадщини віри*, можуть бути об'єктом означеного навчання.

Для кращого розуміння кан. 598 § 2 необхідно розглянути історичний контекст. Звичайне автентичне навчання Івана Павла II, а також поява Апостольського листа «Священниче рукоположення»⁹ про виключення жінок із священства викликало незадоволення серед певних груп вірних. Лист з *власного почину* «Для захорони

⁷ Конгрегація Доктрини Віри. Коментар Апостольського листа *Ad tuendam fidem* (Для захорони віри) // L'Osservatore Romano, 30 червня – 1 липня 1998.

⁸ Іван Павло II. З власного почину *Ad tuendam fidem* (Для захорони віри), 3 // AAS 90 (1998), 457-461.

⁹ Пор.: Іван Павло II. Апостольський лист *Ordinatio sacerdotalis: de sacerdotali ordinatione viris tantum reservanda* (Священниче рукоположення: про збереження за чоловіками Священничих свячень) // AAS 86 (1994), 545-548.

віри» говорить, що хоча певне навчання не є урочистим та не позначене печаттю непомильності, проте якщо воно декларується остаточним, то стосується доктрини Римо-Католицької Церкви. Тому питання священства жінок було закрите, бо в *«Священничому рукоположенні»* вказано, що навчання Церкви стосовно цього питання належить до «автентичного остаточного навчання, що не об'явлене у прямий спосіб». Тому це навчання є остаточним, хоча і було задеклароване Римським Архиєреєм не в урочистий та непомильний спосіб. Згідно з кан. 598 § 2, вірні в сопричасті з Римо-Католицькою Церквою повинні дотримуватися цього навчання та берегти його.

Непомильність Церкви

Розглянемо коротко процес виявлення непомильності Церкви. Найперше потрібно зауважити, що догматичне та дисциплінарне формування Вселенської Церкви здійснювалося на місцевому рівні через різного роду диспути, рішення місцевих Синодів. Часто ці рішення суперечили рішенням Синодів інших Помісних Церков. Таким чином, проблему вирішували на екуменічному рівні через скликання Вселенських Соборів. Саме авторитет цих Соборів був найвищим та вирішальним, тобто остаточним¹⁰. Непомильність була тісно пов'язана із навчанням Вселенської Єпископської Колегії, при цьому аспект католицькості, *кафоличности* був одним із визначальних.

У Західній Церкві, внаслідок особливостей історичного та богословського розвитку, поняття непомильності було пов'язано з Римським Архиєреєм. Вершиною цього процесу стало проголошення під час I Ватиканського Собору догми віри про непомильність єпископа Риму, котру було підтверджено також Другим Ватиканським Собором¹¹ (КЦ 25).

¹⁰ Проблема в тому, що Собори визнавалися Вселенськими лише після певного часу, а тому їхнє навчання безпосередньо після закінчення не завжди сприймалось усіма.

¹¹ Пор.: I Ватиканський Собор. Догматична Конституція *Pastor Aeternus* (*Вічний Пастир*), 4 сесія // Denz 1821, 3050.

Протестантська еклезіологія поняття непомильності пов'язує з невидимою Церквою, яка єдина є правдивою та непомильною, в той час як видима Церква є здатною помилитися¹².

Чіткі пояснення щодо існування повної Єпископської Колегіальності подані на Другому Ватиканському Соборі. Догматична Конституція «Світло Народів» наголошує на єдності усіх єпископів та вказує таким чином на *католицькість* неподільної Церкви (КЦ 23). Частина богословів включає в це число також і православних єпископів. Творячи власну позицію та виходячи із твердження Другого Ватиканського Собору про єдність та неподільність Христової Церкви, таїнственного Тіла Христа (поділ, який існує, є виявом людської немочі, тому існує розуміння, так званого «неповного сопричастя»), вони розрізняють поняття *Вселенська Колегія Єпископів* і *Частинна Колегія Єпископів*. З цієї причини, за логікою цих богословів, Отці, які брали участь у Другому Ватиканському Соборі (Римо-Католицька Церква його трактує як Вселенський) є частинною Колегією (хоч і з Головою), але не є представниками цілої Католицько-Православної Церкви¹³.

¹² Пор.: М. Лютер. Время молчания прошло // *Избранные произведения (1520-1526)*, Харьков 1994, 16.

¹³ «Вселенська Колегія Єпископів – це Колегія Єпископів Католицько-Православної Церкви, тобто до неї належать як єпископи Церков у сопричасті з Римським Архиєреєм, так і Православних Церков, не з'єдинених з Римом». Це твердження, хоча не відповідає ККЦ, має підстави вважатися суттєвим елементом розуміння еклезіальності Католицької (Вселенської) Церкви. Оскільки воно було піднесене на Другому Ватиканському Соборі та підтвержене багатьма сучасними богословами. Для прикладу наведемо роз'яснення архієпископа Елія (Зогбі), який цитує відомого римо-католицького богослова Жан-Марія-Роже Тіяра (пор.: J. M. R. Tillard. *L'expression de l'unité de foi // Proche-Orient Chrétien XXVIII* (1978/III-IV), 199). Вони проводять розрізнення між тими Соборами, де брала участь як Західна, так і Східна Частини Колегії Єпископів (Вселенська Колегія Єпископів – це Колегія Єпископів Православних і Католицьких Церков), від «Генеральних Соборів» Заходу. Павло VI теж визнав, що Ліонський Собор 1274 року є «шостим із Генеральних Соборів, які відбулися на Заході», аби «не накидати Сходові те, що Римська Церква

З позицій Католицької Церкви єпископська колегія не може мати влади, якщо не є у єдності з Римським Архиєреєм, наслідником Петра, який є головою Колегії. Таким чином, та частина єпископів, яка не має повного сопричастя із Єпископом Риму, виконує свою владу незаконно (пор. КЦ 22) і є поза Колегією, оскільки є відсутньою юрисдикція, котру надає Римський Архиєрей як Голова Єпископської Колегії.

ККСЦ у свій спосіб розмежовує поняття часткової та повної єпископської колегіальності. Часткова колегіальність проявляється у навчанні єпископів, окремо взятих чи зібраних на Синодах, які навчають як автентичні вчителі; натомість повна єпископська колегіальність пастирів Церкви у їхньому непомильному навчанні відбувається одним із двох способів:

- 1) Єпископи є зібрані на Вселенському Соборі та висловлюють спільну згоду;
- 2) Єпископи розсіяні по їхніх престолах та згідні у своєму навчанні (кан. 597 § 2).

В обидвох випадках ідеться про найвищий ступінь церковного навчання, котре є автентичним, остаточним, універсальним та непомильним.

вирішила окреслити односторонньо» (пор.: E. Zoghby. *Tous schismatiques?* Beyrouth. 1981, 53). З перспективи Української Греко-Католицької Церкви (київського християнства), зокрема згідно з Патріярхом Йосифом (Сліпим), існує власний підхід до поняття «вселенськості». Він, зокрема, пише: «Для київського християнства розуміння Вселенської Церкви (розуміючи тут також Вселенську Колегію Єпископів) насамперед як цілоти містичного тіла Христа (включаючи Католицькі та Православні Церкви) було вище понад юрисдикційні спори і роздори» (пор.: Й. Сліпий. *Твори Патріярха і Кардинала Йосифа*, т. XIV, Рим 1985, 228). Має бути зрозуміло, що роздори, які існують у Церкві, не позбавляють її спасаючої дії. Саме цей момент, характерний для еkleзіології київської традиції, є відновлений у цьому підручнику з Канонічного Права як *відчитання поняття Вселенської Церкви і Вселенської Колегії Єпископів згідно з традицією Київської Церкви, яка завжди спасала свої чада, чи перед юридичними домовленостями з одним із патріярших престолів, чи після цих домовленостей.*

Щодо першого способу, то мають бути дотримані такі п'ять умов:

- 1) єпископи мають бути зібрані разом на Вселенському Соборі;
- 2) вони навчають як вчителі та судді в питаннях віри та звичаїв;
- 3) їхнє навчання спрямоване до Вселенської Церкви, а не до Помісної Церкви чи до окремих осіб;
- 4) об'єкт їхнього навчання є доктринальним і стосується віри та звичаїв;
- 5) єпископи декларують остаточне дотримання доктрини.

Учительське навчання Вселенської Колегії Єпископів, яке містить усі вищенаведені умови, називається *урочистим навчанням* (кан. 598).

Щодо другого способу, то тут є шість умов:

- 1) єпископи розсіяні по всьому світі та перебувають по своїх престолах;
- 2) вони дотримуються сопричастя між собою та з наслідником ап. Петра, єпископом Риму;
- 3) об'єктом їхнього навчання є справи віри та звичаїв (а не просто частково дотичне до питань віри та звичаїв);
- 4) це навчання є їхнім автентичним навчанням;
- 5) вони згодні, що це є доктрина, якої потрібно дотримуватись остаточного;
- 6) єпископи діють разом із Римським Архиєреєм (тобто єпископ Риму не є в опозиції, а згідний з цим).

Цей другий спосіб навчання називається «звичайним та універсальним навчанням Колегії Єпископів» (кан. 598 § 1). Поняття *звичайне* тут вжито на противагу до *урочистого*, яке є у першому способі.

Церква може непомильно проголошувати лише об'явлені правди, які належать до *спадщини віри*. Непомильність учительського навчання Вселенської Колегії Єпископів здійснюється завдяки непомильності Церкви як такої, котра не має в собі жодного дефекту чи недостатку.

Конституція I Ватиканського Собору 1870 р. «Вічний Пастир»¹⁴ щодо способу урочистого навчання Римського Архиєрея вживає

¹⁴ Пор.: I Ватиканський Собор. Догматична Конституція *Pastor Aeternus* (Вічний Пастир) // *Denz* 1821, 3050.

термін *ex cathedra* – з престолу (пор. Мт 23: 2, *Катедра Мойсея*). Проте сам текст документу не був до кінця чітким та зрозумілим, що доволі часто створювало непорозуміння, особливо коли термін виривали з контексту. Саме з цієї причини ККП ЗЦ-83 та ККСЦ оминають з *престолу*, хоч в документах Другого Ватиканського Собору у КЦ 25 є згадка про нього. Єпископ Риму є Головою Вселенської Колегії Єпископів і, діючи як голова, навчає остаточно та непомильно. При цьому потрібно пам'ятати, що голова ніколи не є активною без тіла, а тіло без голови. Остаточний акт непомильного навчання Римського Архиєрея (§ 1) та Вселенської Колегії Єпископів (§ 2) є двома шляхами виконання тієї самої найвищої влади Церкви.

Згідно з кан. 597 § 1, Римський Архиєрей з огляду на свій уряд посідає непомильність лише у випадку, коли є сповнені такі три умови:

- 1) єпископ Риму навчає як найвищий Пастир і Вчитель усіх Христових вірних;
- 2) він навчає доктрини, яка стосується віри та звичаїв;
- 3) він здійснює проголошення доктрини остаточною актом.

Це є урочисте навчання Римського Архиєрея. Це навчання може здійснювати також Колегія Єпископів (кан. 597 §2). Історично та по-богословськи Вселенська Колегія Єпископів виконує остаточно та непомильно навчання найвищого церковного авторитету у звичайний спосіб, а Римський Архиєрей – у спосіб надзвичайний та винятковий.

Усе навчання Церкви, не виключаючи урочистого, впливає з самої природи Церкви. Тому момент сопричастя є дуже важливим, оскільки вказує на єдність у Святому Дусі. Навчання Церкви є еkleзіологічним процесом, при кінці якого лише найвища влада Церкви має право виразно ствердити його остаточно та непомильність (кан. 597 § 3).

Послух учительському служінню Церкви

Церква посідає *спадщину віри*, оберігає її та доносить вірним (кан. 595). Під спадщиною віри розуміється сукупність правд, необхідних людині для її спасіння, які Христос Господь об'явив

Церкві. Весь Народ Божий має безпосередній доступ до цієї спадщини через Святе Письмо і Традицію. Завдання Церкви, довірене їй Христом, це свято берегти, глибоко досліджувати, вірно голосити і викладати цю істину.

Канони 598-600 пояснюють, яким чином вірні повинні сприймати і розуміти навчання осіб, вибраних на учительське служіння, якими є Римський Архиєрей та Колегія Єпископів у єдності з ним, використовуючи при цьому термін *послух*. Латинський аналог *послуху* – *obsequium* доволі важко перекласти. Це слово означає також *покірність, покіра, поступливість, послужливість, податливість, ласка*. Воно виражає поняття, яке перебуває між *obedientia* – *покіра* та *submissio* – *приниження* з одного боку, а з іншого *reverentia* – *повага, благоговіння* та *respectus* – *повага, підтримка*, хоча може включати також обидва значення.

Навчання, яке здійснюють різні суб'єкти учительського служіння, може відрізнитися своєю важливістю і зобов'язуючою силою, а тому вимагає різного сприйняття, яке окреслюється такими термінами: *Божою і католицькою вірою, визнанням віри, релігійним послухом розуму і волі, релігійною слухняністю*.

Вислів *Божа і католицька віра*¹⁵, вжитий у кан. 598 § 1, означає найвищий ступінь сприйняття об'явленої істини, тобто беззастережне прийняття за правду певного навчання, яке подається найвищою владою Церкви. Передумовою для цього є: 1) щоб правда належала до спадщини віри, складовою якої є Святе Письмо та Священна Традиція; 2) щоб вона була подана учительським служінням Церкви як така, що належить до вищезгаданої спадщини віри. Таке твердження може бути

¹⁵ У Київській Церкві, яка є православною і католицькою, термін *католицька віра* визначається як *православна віра* у всіх затверджених літургійних книгах. Для прикладу наведемо Служебник, виданий у Львові 1930 року та підписаний усіма тогочасними українськими єпископами на чолі з митрополитом Андреем (Шептицьким). У ньому встановлені правила для Божественної Літургії, з яких прикладом є стих з ектенії, який служить для нас джерелом для розуміння і застосування терміну «православно-католицька віра»: *О є'же сохрани'ти на'мъ вѣ'рѹ правосла'внш каѳоли'ческѹ непоро'чнш, любо'въ нелицемѣ'рнш ѿ наде'ждѹ недвѣ'жншш благода'тно пресѣ'гш Дѣ'а Гѣ'дѹ помѣ'лса.*

здійснене у два способи: 1) урочистій постанові; 2) звичайному та загальному навчанні. Висновком канону є строгий припис вірним: «уникати суперечних цьому навчанню доктрин», порушення якого розглядає карний канон 1436 § 1.

Терміни *визнання віри та релігійний послух розуму і волі*, вжиті у кан. 599, мають менш зобов'язуючий характер. Вони означають: прийняти запропоновану доктрину, об'явлену чи проголошену, погоджуватися з нею, зробити її особистою. Такий вид послуху передбачає можливість богословської дискусії й обговорення запропонованого навчання (пор. кан. 21).

Натомість *релігійна слухняність*, про яку говорить кан. 600, стосується автентичного навчання окремих єпископів і має виходити з віри та переконання у правдивому навчанні власного єпископа.

Інкультурація церковного навчання (кан. 601-606)

Шість наступних канонів ККСЦ роблять наголос на пасторальній природі церковного навчання. Сприйняття науки Церкви, проголошеної єпископами, великою мірою залежить від способу її поширення. Цей спосіб має відповідати культурному та соціальному рівню осіб, до яких наука доноситься. Говорячи про інкультурацію навчання Церкви, ККСЦ має на увазі не лише повторення давнього викладу віри в ім'я вірності традиціям, але й донесення навчання до вірних у такий спосіб, щоб були дані правдиві відповіді на відвічні запитання людства про значення життя. Це навчання повинно бути викладено у зрозумілий сучасним людям спосіб (КДЦ 4, 46, 62). Таким чином, інкультурація – це діалог між традицією і культурою.

Пастирі у проповідуванні та навчанні не повинні покладатися виключно на богослов'я, але подавати їх більш пасторально та дієво з допомогою психології, соціології та інших дисциплін так, щоб вірний був скерований до досягнення зрілості у своєму житті по вірі (кан. 602). У цей процес потрібно задіяти також християнську літературу та священне мистецтво (музика, живопис, танці і под. (кан. 603). Християнський Схід посідає особливий пласт християнської символіки, освяченої тисячолітньою тра-

дицією. До нього можемо віднести надзвичайно важливу роль ікон, котрі мають потужну катехитичну функцію, символіку та інше. Тому, з одного боку, необхідно шукати елементи давньої традиції, освячені часом та історією, але також активно використовувати усі нові методи і засоби.

Богословський плюралізм та єдність віри (кан. 604-605)

Інкультурація, здійснена у правильний спосіб, сприяє розвитку богословського плюралізму. Проте треба пам'ятати, що інкультурація має здійснюватися у правильному руслі, щоб не призвести до негативних наслідків. Пастирі Церкви не можуть реагувати як нервова мати, яка не допускає дитину до ризику у новому світі, проте, з іншого боку, не можуть дозволити на плюралізм, який запровадить до бунту, породить хаос та знищить церковну єдність. Основою богословського плюралізму завжди повинна бути одна й та сама віра, яка є однією з підстав єдності. Під час укладення ККСЦ 4-та Студійна група замінила пізніший вислів *per pluralismum* попереднім варіантом *per legitimam diversitatem* (кан. 604), узятим із ДЕ 17. Кан. 604 уникає терміну *плюралізм*, оскільки це слово є неологізмом у праві, а це могло б породити значні зловживання.

Пастирі Церкви можуть діяти поодинці, а також і синодально, як велить давній еклезіяльний звичай на цілому Сході і на Заході, включаючи Рим. Церковна традиція надає більшу перевагу синодальному, аніж одноособовому обмеженому територією однієї єпархії навчанню єпископів. Це походить з факту, що на Синоді зустрічаються всі єпископи, які таким чином можуть представити думку Церкви, яка, в такому разі, має зобов'язуючий характер. На пастирів Церкви накладено особливий обов'язок навчання. З цієї причини вони повинні стояти на сторожі православ'я, непорушности правд віри, єдності віри і звичаїв та сміливо відкидати ересі й небезпечні помилки. В особливий спосіб цей обов'язок та право належать Римському Апостольському Престолові (кан. 605). Протягом двотисячолітньої історії християнства єпископ Риму виступав у захисті чистоти віри проти різних ересей. За останні

два століття значно збільшилася кількість папських окружних послань та документів, в яких заторкуються питання, котрі хвилюють сучасний світ.

Перевіркою православності віровчення та його захистом займається Конгрегація Доктрини Віри. Її витoki походять із заснованої папою Павлом III (Апостольською Конституцією «Дозволено з початку» – 21 липня 1542 р.) комісії Кардиналів, які мали спостерігати за чистотою віровчення у зв'язку з розповсюдженням реформаторських ідей. Папа Сикст V своєю Конституцією «Безмежність вічного Бога»¹⁶ (22 січня 1588 р.) надав цій комісії статус конгрегації. Спочатку вона називалася «Священна Конгрегація Вселенської Інквізиції» (*Sacra Congregatio et Universalis Inquisitiones*) і займалася дослідженням ересей, схизм та злочинів проти моралі. Папа Пій X Апостольською Конституцією «Мудрою порадою»¹⁷ від 29 червня 1908 р. перейменував її у «Конгрегацію Святої Канцелярії» (*Congregatio Sancta Officii*) та уповноважив наглядати за ортодоксальністю віровчення Церкви. З 1917 р. в її компетенцію також входило складання «Індексу заборонених книг» (*Index Librorum Prohibitorum*): списку публікацій, які вважалися небезпечними для Церкви чи для вірних. До 1917 р. складанням Індексу займалася «Священна Конгрегація Індексу» (*Sacra Congregatio Indicis*), що була заснована у 1571 р. папою Пієм V. Після Другого Ватиканського Собору папа Павло VI Листом з власного почину «Інтегрально збережений»¹⁸ надав їй назви «Священна Конгрегація Доктрини Віри» (*Sacra Congregatio pro Doctrina Fidei*). У 1988 р., з появою Апостольської Конституції Івана Павла II «Добрий Пастир»¹⁹, усі Управління Римського Апостольського Престолу, в тому числі

¹⁶ Пор.: Сикст V. Апостольська Конституція *Immensa aeterni Dei* (Безмежність вічного Бога) // *Bullario Romano*, Torino 1863, 989.

¹⁷ Пор.: Пій X. Апостольська Конституція *Sapienti consilio* (Мудрою порадою) // *AAS 1* (1909).

¹⁸ Пор.: Павло VI. З власного почину *Integrae servandae* (Інтегрально збережений) // *AAS 75* (1965).

¹⁹ Пор.: Іван Павло II. Апостольська Конституція *Pastor Bonus* (Добрий Пастир), § 48-55 // *AAS 80* (1988).

і Священна Конгрегація Доктрини Віри, втратили прикметник *Священна*. В даний час, згідно з 48 параграфом вищезгаданої Конституції, обов'язком Конгрегації Доктрини Віри є стимулювати і захищати віровчення та мораль у всьому католицькому світі²⁰.

Кан. 606 говорить про місце та роль богословів в устрої Церкви згідно з канонічним правом. Цей канон базується на КДЦ 62 і тезах про навчання та богослов'я Міжнародної Богословської Комісії (1976 р.). Богослови мають важливу місію у Церкві – служіння віри для збудування спільноти віри. Для виконання цієї місії вони наділені певними правами та обов'язками.

Богослов, вивчаючи різні богословські науки, має нагоду краще зрозуміти свою віру і згодом допомогти іншим глибше проникнути у таїну спасіння, тим самим засвідчуючи, що правдива віра та знання не суперечать одне одному, а є взаємодоповнюючими. Вивчати священні науки має можливість кожен вірний, що засвідчує кан. 21. Проте ця особлива роль богослова не звільняє його від обов'язку, спільного для всіх християн, визнання віри та релігійного послуху щодо автентичного навчання (кан. 595-597). Богослови запрошені до співпраці з єпископами у загальних питаннях побудови Церкви як спільноти віри. Звичайно, що їхня законна свобода також є гарантована кан. 606.

Кого можемо назвати справжнім богословом? Канон не дає жодного визначення, проте зауважує, що завданням богословів є «відповідно до їхнього глибшого розуміння таїни спасіння й обізнаности із священними знаннями та спорідненими і новітніми дослідженнями, вірно дотримуючись автентичного навчання Церкви й одночасно з належною свободою, висвітлювати віру Церкви і боронити її» (кан. 606 § 1).

Канон передбачає, що богослов, завдяки вивченню та дослідженню священних наук, має глибше розуміння таїни спасіння. У такому дослідженні канон дозволяє вільно використовувати новітні дослідження, але одночасно ставить перед очима дороговказ: слідувати автентичному навчанню Церкви, висвітлювати

²⁰ Пор.: Іван Павло II. Апостольська Конституція *Pastor Bonus* (Добрий Пастир), § 48 // AAS 80 (1988).

правдиво віру і її боронити. Богослови користуються свободою у своїх пошуках для побудови спільноти віри, проте ця свободна дія завжди повинна бути просякнута духом послуху Церкви.

Історія знає випадки, коли богослови (і не тільки) у своїх пошуках впадали у певні крайнощі, таким чином виникали апостазії, схизми, ересі. Кан. 1325 § 2 (ККП ЗЦ-17) містив визначення вищезгаданих термінів, їх також подає і кан. 751 (ККП ЗЦ-83). Отже, апостазія – це залишення Церкви як спільноти віри (напр., християнка одружується з мусульманином, покидає Церкву і стає мусульманкою). Схизма – це ухилення від підлегlosti найвищій владі Церкви або від сопричастя з вірними Церкви, котрі цій владі підлягають. Єресь – це заперечення або частковий сумнів у доктрині Церкви, в яку потрібно вірити Божою і православно-католицькою вірою (кан. 598). Необхідно зауважити, що ККСЦ розглядає єресь як термін, котрий застосовується лише відносно вірних, що є членами Римо-Католицької Церкви і тих Церков, що є з нею у сопричасті (ДЕ 3). 4-та Студійна група укладання ККСЦ вирішила не вставляти ці поняття та визначення у даний титул. Їх уміщено у 27-й титул (напр., кан. 1436 § 1) та пов'язано з поняттям виключення із сопричастя як однієї з найважчих кар.

Визнання віри

У Кодексі Канонів Східних Церков не існує окремого титулу, що трактує *визнання віри*, як це є в кан. 833 (ККП ЗЦ-83). При формуванні ККСЦ існував канон про *визнання віри*, адаптований з ККП ЗЦ-17, але протягом роботи над Кодексом його по частинах було внесено у різні канони ККСЦ.

Визнання віри є історично та первинно літургійною дією. Із початків Церкви катехумени висловлювали свою віру перед отриманням хрещення. Подібно і єпископи перед хіротонією робили *Визнання віри* та підписували його, віддаючи тому, хто їх рукоположив. Подібну дію здійснювали також новообрані Патріярхи, посилаючи *визнання віри* своїм співбратам-Патріярхам як знак єрархічного сопричастя. Прийняття цього було знаком визнанням нового Патріярха як канонічно вибраного і як особи,

гідної цього великого служіння. З цих давньохристиянських звичаїв походить традиція обміну єпископом Риму церковного сопричастя з новообраним східним Патріярхом, що в сопричасті з Римською Церквою.

Кожна Східна Церква, що в сопричасті з Римською Церквою, виробила *Визнання віри* відповідно до власної помісної традиції. Це визнання міститься у літургійних книгах, зазвичай в Архиєратиконі; саме цю книгу використовують при хіротонії нового єпископа. У 1755 р. папа Венедикт XIV видав та приписав для східних, які об'єднані з Римською Церквою, формулу *визнання віри*. Проте потрібно зауважити, що не існує жодного встановленого стандарту формули, який був би єдиним для всіх Східних Церков у сопричасті з Римською. Подібна ситуація є також і в Православних Церквах, не об'єднаних з Римською Церквою. Єдиним та базовим спільним елементом кожного *визнання віри* є те, що кожна формула містить у собі Нікейсько-Константинопольський *Символ Віри*.

Східні Церкви в сопричасті з Римською Церквою можуть мати адаптовану формулу у світлі загальних норм ККСЦ, головних літургійних приписів та принципів єкуменізму (звичайно Римський Апостольський Престол заохочує опускати зречення та анатем єретиків, а замість цього використовувати позитивні вислови віри та єкуменічні моделі, погоджені з офіційними заявами Римо-Католицької Церкви). Традиційні формули *визнання віри* є тісно поєднані з правдами віри. У деяких випадках вони можуть носити полемічний характер, що не відповідає духові єкуменізму. Необхідно пам'ятати, що будь-який перегляд формул *визнання віри* потребує дотримання норм, які стосуються перегляду літургійних текстів (кан. 656, 657), а також потребує попередньої перевірки Римського Апостольського Престолу. На практиці Конгрегація Східних Церков переглядає текст та висилає в Конгрегацію Доктрини Віри. Лише після папської авторизації він може бути затверджений компетентною владою помісної Церкви.

У Західній Церкві від часів Тридентського Собору формула *визнання віри* періодично переглядалася та змінювалася в бік вірності *православній вірі та послуху Римській Церкві*. Римський

Архиерей Пій IV проголосив посттридентську формулу *визнання віри* у 1564 р. З плином часу до виголошення цієї формули були зобов'язані не лише богоспосвячені особи. Зокрема, папа Пій V зобов'язав до неї кандидатів на ступінь докторату та професорів священних наук під карою автоматичного виключення із сопричастя. У 1824 р. папа Лев XII поширив формулу на тих, хто здобуває ступінь ліценціату та бакалаврату під карою недійсності ступеня. До формули були зобов'язані у 1866 р. також парохіяльні священики. Після I Ватиканського Собору до *визнання віри* було додано соборове визначення про папську першість та непомильність. У 1910 р. Пій X додав до формули антимодерністську заяву. Після Другого Ватиканського Собору виникла потреба пристосувати зміст *визнання віри* до соборового вчення. Саме тому у 1989 р. формулу було переглянуто, а в 1998 р. Конгрегація Доктрини Віри опублікувала новий текст *визнання віри* та клятву вірності згідно з кан. 383 (ККП ЗЦ-83)²¹. Деякі коментарі до ККСЦ говорять, що текст *визнання віри* Західної Церкви міг би послужити моделлю для Східних Церков, які є в сопричасті з Римською Церквою, проте необхідно пам'ятати, що ці Церкви повинні дозріти до подібних рішень. Якщо східні, що в сопричасті з Римською Церквою, вирішать видозмінити *визнання віри*, то ці зміни мають бути не копіюванням тексту Західної Церкви, а тверезою оцінкою фактів, з виключенням анатем і т. п. Проте така зміна *визнання віри* мала б відбутися лише після усвідомлення, що кожна Східна Церква в сопричасті з Римською є лише частиною (уламком) повноцінної Церкви-Матері, яка хоч і не є в повному сопричасті з Римською Церквою, але зберегла у собі всю повноту віри.

²¹ Пор.: Конгрегація Доктрини Віри. *Professio fidei et Iusiurandum fidelitatis in suscipiendo officio nomine Ecclesiae exercendo una cum nota doctrinali adnexa* (Формула для використання у визнанні віри і клятві вірності при прийнятті уряду, що виконується в імені Церкви) // AAS 90 (1998), 542-551.

Виховання та навчання як реалізація учительського служіння Церкви

Служіння Слова Божого (кан. 607-608)

Усе церковне навчання є звернене до служіння Божого Слова. ККСЦ говорить про два шляхи церковного навчання:

- 1) проповідь;
- 2) катехиза.

Служіння Слова у Церкві починається від його слухання, читання Біблії, розважання та вивчення. Одним із найвищих проявів служіння Слова Божого є Божественна Літургія (КЛ 35 § 4). Літургія Слова є невід'ємним елементом усієї Служби Божої (пор. кан. 607).

Служіння Слова є одним з основних завдань єпископів (КЦ 25), пресвітерів (КЦ 28) та дияконів (КЦ 29); всі інші вірні запрошені брати участь у цьому служінні (КЦ 33). Інші вірні можуть здійснювати служіння Слова, якщо дотримані такі три вимоги (кан. 608):

- 1) належна підготовка;
- 2) святість життя;
- 3) отримане благословення (мандат).

За наявності перших двох умов компетентна влада (зазвичай єпархіяльний єпископ, парохіяльний пресвітер або настоятель Церкви) може надати благословення (*мандат*) для проповідування Слова. Мандат може бути наданий окремим мирянам чи групам для здійснення завдання в імені Церкви. Через *мандат* єрархія оцерковлює апостольську активність мирян у межах їхніх прав. *Мандат* може уповноважити вірних до співпраці з єпископом у формуванні катехитів (кан. 618, 619), катехитичної праці (кан. 624 § 3), наданні допомоги у застосуванні засобів суспільної

комунікації для проголошення Євангелія (кан. 651). У надзвичайних обставинах мирянину можна доручити проповідувати у Церкві (кан. 610 §4).

Поряд з терміном *мандат* існує ще поняття *канонічної місії*, яка може бути надана мирянам для публічної літургійної служби і для служіння справам віри (*Ad Gentes, 17*). Внаслідок отримання *канонічної місії* мирянин може сповнювати певні завдання, які виходять поза його компетенцію, а притаманні особам духовного стану. Канонічну місію, хоч про неї і прямо не говориться в кан 351, 644, 650 (проте чітко приписує Апостольська Конституція «Християнська мудрість»²²), також повинні отримати викладачі католицьких та церковних університетів або факультетів. Конгрегація для духовенства у співпраці з сімома іншими римськими управліннями розробила детальну «Інструкцію стосовно деяких питань щодо співучасті мирян у пресвітерському служінні» від 15 серпня 1997²³.

Проголошення Слова Божого (кан. 609-616)

Єпископи, пресвітери та диякони є звичайними служителями Слова Божого, і їхнє служіння залежить від ступеня рукоположення (кан. 608) та юридичної компетенції (кан. 610). Єпископи мають право проповідувати повсюди, але це право може бути обмежене в особливих випадках єпархіяльним єпископом щодо своєї єпархії (це може здійснити також і вища влада, але в жодному разі не протосинкел), який виразно це заборонить робити на його території. 20-ий канон Труляньського Собору виступав проти того, щоб єпископ, не будучи запрошеним, проповідував на чужій території. Кан. 1343 § 1 (ККП ЗЦ-17) визнавав право єпископів та інших місцевих єрархів проповідувати на власній

²² Пор.: Іван Павло II. Апостольська Конституція *Sapientia Christiana* (Християнська мудрість), 27 // AAS 71 (1979).

²³ Пор.: Конгрегація для Духовенства. *Istruzione su alcune questioni circa la collaborazione dei fedeli laici al ministero dei sacerdoti* (Інструкція стосовно деяких питань щодо співпраці мирян у пресвітерському служінні) // AAS 89 (1997).

території, і лише кардинали мали повноваження проповідувати всюди згідно з кан. 239 § 1 п. 3 (ККП ЗЦ-17). Сучасна норма (кан. 610 § 1) походить із соборового бачення колегіальности єпископів, вона була підтримана ще папою Павлом VI.

Кан. 610 § 2. «Пресвітери наділені повноваженням проповідувати там, куди їх законно посилають або запрошують».

Кан. 610 § 3. «Таким же повноваженням проповідування наділені також диякони, хіба що партикулярне право постановляє щось інше».

Згідно з кан. 764 (ККП ЗЦ-83), пресвітери та диякони мають повноваження (що не є тим самим, що право єпископа) проповідувати всюди, хоч це й є обмежено певними умовами:

- 1) єпархіяльний єпископ може обмежити чи забрати це повноваження;
- 2) партикулярне право може вимагати, щоб вони спочатку одержали усний дозвіл проповідувати;
- 3) згода настоятеля церкви (пароха і под.) є необхідною, але може бути припустимою;
- 4) дозвіл компетентного чернечого настоятеля (чину, монастиря) є необхідний, якщо проповідувати потрібно ченцям у їхній церкві чи каплиці (кан. 765).

Згідно з ККСЦ, пресвітери та диякони мають повноваження проповідувати всюди згідно з загальним правом, але виконання цього можливе за таких умов:

- 1) проповідування підпорядковане наглядові єпархіяльного єпископа (кан. 609), котрий в окремих випадках і через важливу причину може припинити (тимчасово) чи навіть позбавити повноваження проповідувати на його території;
- 2) проповідування членам пресвітерських інститутів посвяченого життя папського чи патріяршого права або в їхніх церквах є підпорядковане наглядові вищого настоятеля;
- 3) пресвітери, які не несуть душпастирського служіння, можуть виконувати повноваження лише якщо вони є законно послані або запрошені;
- 4) для дияконів діють ті самі норми, що і для пресвітерів, хіба що партикулярне право визначає інакше, більш обмежено, чи навіть не дозволяє дияконові проповідувати.

Партикулярне право²⁴ Української Греко-Католицької Церкви у розділі про учительське служіння Церкви містить лише один канон, який говорить: «Гомілія застережена за пресвітером або, за згодою єпископа, також за дияконом» (кан. 76, проєкт ПП УГКЦ). Таким чином, вирішення питання проповідування дияконів залишається за єпархіяльним єпископом, який є вищим законодавцем на єпархіяльному рівні.

Згідно з ККСЦ, пресвітери не мають звичайного повноваження проповідувати, хіба що посідають душпастирський уряд. До них відносимо парохіяльних пресвітерів, капеланів і под. До цієї категорії належать також особи, які мають *канонічну місію* проповідувати, тобто проповідники-миряни, катедральні проповідники і под. Повноваження проповідувати вищезгаданим особам може бути надане з практичних міркувань. Наприклад, пресвітер може бути відомим богословом та викладачем в університеті чи семінарії, проте не володіти даром проповіді, який може посідати мирянин.

II Ватиканський Собор підійшов з новою оцінкою до проповідницького служіння, поставивши його у тісні відносини зі служінням святих таїнств, особливо Пресвятою Євхаристією (ДП 4). Існує загальний принцип: той, хто служить Божественну Літургію, має також повноваження проповідувати. З цієї точки зору логічним виглядає звичай деяких Церков не вимагати у

²⁴ На сьогодні УГКЦ послуговується лише визначенням «партикулярне право». Натомість існує думка, згідно з якою існує різниця між двома поняттями: «партикулярне право» – це додаткові канони, передбачені ККСЦ для уточнення дії закону, виданого Римським Архиєреєм для т. зв. своєправної Східної Католицької Церкви; «помісне право» – це канони, які кодифікують життя Помісної Церкви на основі всієї багатовікової соборової, синодальної, літургійної та іншої спадщини, прийнятій Синодом Єпископів, проголошені Главою даної Помісної Церкви і поблагословені Римським Архиєреєм. Однак на сьогодні ці поняття часто розглядаються як синоніми, а термінологія розробляється. Також варто додати, що до теперішнього часу в УГКЦ немає офіційно проголошеного Партикулярного Права, а лише існує офіційний проєкт, який перебуває на стадії опрацювання.

пресвітера спеціального повноваження проповідувати, якщо він служить Літургію.

У дособорові часи в Церкві існувало негативне ставлення щодо можливості проповідування мирянами. Зокрема вже у приписах Труляньського Собору (691-692 р.) є чітка заборона мирянам *навчати* (кан. 64). Проте суворість цього закону була ослаблена загальним розвитком культури мирян. Згідно з кан. 1327 § 2 (ККП ЗЦ-17), єпископ мав право допустити гідного чоловіка, поряд із парохіяльним пресвітером, до проповідування Слова Божого. ККСЦ, написаний у душі Другого Ватиканського Собору, запрошує нерукоположених вірних-мирян брати участь у служінні Божого Слова (кан. 608). Це не означає, що вони мають право проповідувати, але мають право пропонувати себе церковній владі у ролі проповідника. Лише ця влада, виходячи із власної компетенції, може їх визнати й авторизувати (тобто канонічно надати мандат) так, щоб вони виконували служіння в ім'я Церкви (кан. 596). Цей *мандат* накладає певні права та обов'язки, зокрема, особа має правильно висловлювати навчання Церкви, має право на винагороду, може вільно відмовитися після відповідних зауваг.

Існує ще інший вид проповіді, який називається гомілія. Визначення та головні принципи відносно гомілії (кан. 614 § 1) взято текстуально із КЛ 52. Гомілію необхідно виголошувати у неділю та інші святкові дні (КЛ 106). Цей вид проповіді є важливою частиною не лише Божественної Літургії, але Літургії Церкви, тобто усіх таїнств (хрещення, подружжя і т. д.). Її може голосити головуючий пресвітер, а також співслужачі та диякони. Парохіяльні пресвітери є постійними проповідниками, проте це не означає, що вони мають проповідувати кожного разу, коли служать Літургію. Парохіяльний пресвітер не може постійно делегувати виконувати завдання гомілії іншому пресвітеру (кан. 614 § 3). «Гомілія застерігається пресвітеру або, згідно з приписом помісного права, також дияконів» (кан. 614 § 4). Щодо дияконів, то в різних Східних Церквах їхнє служіння традиційно не включає проповідування. Поділ між гомілією (котра є зарезервована пресвітерам) та проповіддю (котру може виголосити будь-який Христовий вірний (кан. 608)) є переважно невиразним та доволі тонким. Згідно з правом, гомілія:

- а) стосується пресвітера-служителя;
- б) є частиною чи в контексті літургійної відправи або літургійних текстів;
- в) належить до Літургії Слова згідно зі структурою богослуження.

Проповідь може бути проголошена також в інших випадках літургійної відправи. Наприклад, місіонер-мирянин може бути запрошеним у неділю поділитися своїм досвідом на місійних територіях. Кан. 615 наголошує на проповідуванні в часі особливих днів, тобто постів, Пасхи, місійних днів і под.

Кан. 616 є останнім і базується на ДЄ 12, тобто є *пасторальним* канонем та інструментом для спонукання практики справжнього християнського проповідування. Проповідник має пам'ятати, що він проповідує Бога, а не себе, якусь ідею, партію чи рух, бо є служителем Слова Божого, а не людського.

Катехитична формація (кан. 614-623)

Канони про катехитичну формацію написані під впливом *Апостольського поучення про катехизу в наш час* «Передання катехизи» (*Catechesi Tradendae*) Івана Павла II (1979 р.)²⁵, котра стала результатом праці Синоду Єпископів Римської Церкви над питанням катехизи у сучасному світі. Поряд з цим Поученням потрібно теж згадати два документи, видані Конгрегацією для духовенства: «Загальний катехитичний довідник» (*Direttorium Catechisticum generale*) (1971 р.)²⁶ та «Загальний довідник для катехизи» (*Direttorio generale per la catechesi*) (1997 р.)²⁷. Ці документи, хоч і не зобов'язують Східні Церкви, які в сопричасті з Римською Церквою, проте тісно пов'язані із попереднім і можуть бути корисними для формування правильників Східних Церков. У

²⁵ Пор.: Іван Павло II. Апостольське Поучення *Catechesi Tradendae* (Передання катехизи) // AAS 71 (1979).

²⁶ Пор.: Конгрегація для духовенства. *Direttorium Catechisticum generale* (Загальний катехитичний довідник) // AAS 64 (1972).

²⁷ Пор.: Конгрегація для духовенства. *Direttorio generale per la catechesi* (Загальний довідник для катехизи) // AAS 89 (1997).

1999 р. УГКЦ видала власний «Катехитичний правильник», який став визначальним документом для катехитичної діяльності.

Кан. 617 базується, фактично, на ПК 19, 62, 63 та ДС 14 та підкреслює, що катехитична формація є надзвичайно важливою в еклезіяльному контексті. Канон починається зі слів про важливість еклезіяльного обов'язку кожної Помісної Церкви щодо катехитичного формування. Після загального обов'язку говориться про індивідуальні обов'язки, як, напр., батьків щодо дітей. Кан. 619 підкреслює соціологічну важливість інтеграції у катехитичну спільноту, чи то сім'ї, чи то парохії, як передумову для ефективної катехизації. Кан. 620 також підкреслює роль та обов'язок об'єднань, рухів та груп (харизматичні групи, молитовні тощо).

Кан. 621 говорить про «Катехитичний правильник». Цей важливий документ має існувати (подібно як і катехитична комісія (кан. 622)) у кожній Помісній Церкві та повинен виражати ідентичність цієї Церкви. В даний час діє «Катехизм Католицької Церкви», який з'явився у 1997 р., прийшовши на зміну «Триденському Катехизму» 1566 р. Його поява стала результатом рішення Синоду Єпископів Римської Церкви 1977 р., який наголосив на потребі Катехизму в Церкві.

Важливе завдання у катехитичній формації покладено на єпархіяльного єпископа, який має право та обов'язок сприяти їй, спрямовувати й регулювати катехитичну діяльність у його єпархії, підлягаючи нормам найвищого учительського служіння та Помісної Церкви (кан. 621, 600, 601, 605).

Християнські школи покликані бути важливими центрами катехитичної формації. Особливе завдання відповідальності за їх ефективну роботу покладено на парохіяльного пресвітера. Саме парох має залучати до цієї роботи всіх інших священнослужителів та кваліфікованих мирян. Пресвітери та диякони, прикріплені до парохії, зобов'язані допомагати парохіві у катехитичному служінні. Не включені до цього канону лише ті пресвітери, які опікуються старечими будинками, школами, монастирями, чернечими домами і под., що розміщені на території парохії. Стосовно особливих катехитичних обов'язків монахів див. кан. 479 та інших ченців – кан. 542.

Катехиза та екуменізм (кан. 625-626)

Кан. 625 приписує, що катехизація повинна мати здоровий екуменічний дух та має показувати в коректний позитивний спосіб інші Церкви та церковні спільноти. Головні принципи стосовно цього питання знаходимо у «Новому екуменічному правильнику», який подає важливі напрямки у співдії екуменізму та катехизи. Кінцевий кан. 626 пригадує всім, хто бере участь у цьому служінні, що вони діють в ім'я Церкви (кан. 596) та мають подавати її науку у спосіб, пристосований до тих, кого катехизують.

Катехитична формація у Церкві поділена відповідно до різних вікових періодів, адже кожна особа, яка приймає Христа, має право на отримання інтегральної катехизи, як дохрещальної, так і післяхрещальної, в душі християнської любові до ближнього.

Християнське католицьке виховання (кан. 627-650)

У свідомості вірних УГКЦ термін *католицьке виховання* не є достатньо зрозумілим, а тому більш звично говорити загально про християнське виховання, яке, по суті, включає в себе як поняття *католицького виховання*, так і *православного виховання*. ККЄЦ говорить про католицьку школу у світлі Декларації Другого Ватиканського Собору 1965 р. «Християнське виховання» (далі ХВ)²⁸ та підкреслює її привілейоване становище. III глава 15-го титулу починається п'ятьма вступними канонами, після яких ідуть три окремі артикули про:

- 1) школи, зокрема католицькі;
- 2) католицькі університети;
- 3) церковні університети та факультети.

Schola (з лат.) належить до інституції початкової, середньої та вищої освіти, тому в I артикулі (кан. 631-639) цей термін вживається в широкому значенні.

²⁸ Пор.: II Ватиканський Собор. Декларація про християнське виховання // *Документи II Ватиканського Собору*, Львів 1996.

Виховання разом із народженням дітей є істотним елементом подружжя, тому найпершу відповідальність за нього несуть батьки. Цю відповідальність на правовому рівні визнано у «Загальній Декларації людських прав» від 10 грудня 1948 р. (арт. 26 § 3). Подібно і ККСЦ вказує, що першою школою православно-католицького виховання є родинний дім і перша відповідальність (право та зобов'язання) належить батькам (ХВ 2, 3, 6) або тим, хто їх законно заступає. Школа у вихованні займає допоміжне значення, тому батьки повинні мати повну свободу в її виборі. Для вірних християн момент сопричастя диктує норму (кан. 630 § 2), що вони мають підтримувати ініціативи Церкви у справі виховання (ХВ 9), а звідси і відповідна підтримка (моральна та матеріальна). Батьки, вірні Церков у сопричасті з Римською Церквою, мають надавати перевагу католицьким школам. До того ж цінності, які є визначальними у християнському вихованні, найкраще підтримуються саме у християнських школах, натомість їх часто опускають в інших навчальних закладах. В Україні, на жаль, не є розвинута система католицьких шкіл. Існує певний досвід, який є надзвичайно цінним, проте недостатнім. З іншого боку, економічні негаразди не сприяють процесові формування якісного християнського виховання, яке наразі здійснюється головно через систему недільних шкіл у формі катехизації при парохіях. Вірні зобов'язані допомагати Церкві у починаннях стосовно розвитку християнського виховання (кан. 630 § 2). Це означає не лише фінансову підтримку, але також використання ЗМІ для представлення реального образу Церкви, її виховної політики та ін.

У християнському вихованні Церква виконує, з однієї сторони, допоміжну роль, а з іншої, є супутньою з батьками (кан. 628 § 1). Кан. 629 говорить про богообразну мету виховання та зосереджується на християнському формуванні людської особи на різних рівнях. Виховання включає всі позитивні педагогічні елементи, які інтегруються у специфічно християнські ідеї євангельського духу свободи та любови (кан. 634). Виховання не стосується питання, *що роблять* учні чи студенти, але – *ким вони стають*.

Канони накреслюють широку програму інтегрального виховання для досягнення повноти християнського життя. Релігійне виховання має доповнюватися фізичним, моральним, інтелек-

туальним, соціальним і громадянським. Ці види виховання, гармонійно поєднані між собою, мають допомогти дітям і молоді набути досконалішого відчуття справедливості, соціальної відповідальності, правильного використання свободи, а також приготувати їх до активної участі у соціальному житті.

Школи, зокрема *католицькі* (кан. 631-639)

Серед різних засобів православно-католицького виховання з особливою старанністю слід розвивати католицькі школи і допомагати у цьому повинні батьки, учителі та ціла церковна спільнота (кан. 631 § 1). Церква має право засновувати виховні заклади (кан. 613 § 2; ХВ 8), держава, в свою чергу, має шанувати це право, як і права інших на гідне виховання. Тут право Церкви тісно пов'язане із правом та обов'язком голосити Євангеліє всім людям, це право походить з Божественної місії Церкви (кан. 595 § 1). Церква може засновувати християнські школи та керувати ними, незалежно від їхнього різновиду (гуманітарні, фізичні, технічні) та рівня (початкові, середні, вищі).

Серед управлінь Римського Апостольського Престолу справами виховання у Римо-Католицькій Церкві займається Конгрегація Католицького Виховання. Ця Конгрегація визначає різні рівні католицького виховання, ставить відповідні цілі та завдання (ДП 114). Усі католицькі та церковні університети перебувають під її юрисдикцією, в тому числі й ті, що належать до компетенції Конгрегації для Східних Церков та Конгрегації Євангелізації Народів (ДП 88 § 2; 116). Нижчі школи та семінарії (ДП 112-113) є під юрисдикцією трьох Конгрегацій: Католицького Виховання, Євангелізації Народів та Східних Церков. Таке поняття підлеглості установ Східних Церков, що у сопричасті з Римською Церквою, якійсь понадпатріаршій структурі не узгоджується з концепцією Помісних Церков. Існують думки, що вищим органом визначення критеріїв християнського виховання в Помісних Церквах є Синод Єпископів даної Церкви, однак це питання потребує додаткових дискусій та домовленостей.

У більшості розвинених країн будь-яка особа може стати засновником та керівником школи чи коледжу, головне, щоб були

дотримані всі правові вимоги даної держави. Для того, щоб школа носила назву *католицька*, необхідне визнання єпархіальним єпископом чи вищою компетентною церковною владою (кан. 632). Це стосується шкіл, незалежно від того, хто їх очолює та ними опікується – монастирі, миряни, асоціації чи інші.

Після огляду цілей виховання в загальному (кан. 629) ККСЦ звертає увагу на *католицьку* школу, яка надає ґрунтовне християнське православно-католицьке виховання (кан. 634). *Католицька* школа не стає *католицькою* винятково через конфесійну приналежність її членів, вчителів та учнів. У *католицькій* школі можуть навчатися також і *некатолики*, вони також мають повне право осягати засади, визначені у кан. 634 § 1 (пор. § 2).

Єпархіальний єпископ має бути впевнений, що у його єпархії вірні мають можливість здобувати християнське православно-католицьке виховання. Якщо в єпархії немає *католицьких* шкіл, то саме єпископ є відповідальним за їх заснування, функціонування (кан. 635), щоб вони мали відповідний рівень та якість, особливо щодо катехитичної формації (кан. 636 § 1). Вчителі православно-католицької релігії можуть викладати не лише у *католицьких*, але і в інших школах. Проте призначення вчителів православно-католицької релігії є підпорядковане єпархіальному єпископові, який може усунути чи принаймні вимагати їхнього усунення з важливих причин, пов'язаних із вірою та звичаями (кан. 597, 598). Навіть у *некатолицьких* школах єпархіальний єпископ має обов'язок нагляду за катехитичним навчанням. Ця дія не є втручанням в автономне управління *некатолицької* школи, а є законним захистом релігії, про який говорить ККСЦ. В умовах пострадянського простору не завжди є можливим подавати у школах достатньо інформації про християнство, особливо в українській багатоконфесійній державі. З цієї причини християнське православно-католицьке формування треба здійснювати через недільні школи та парохіяльну катехизацію (кан. 637). Кодекс надає право єпархіальному єпископові наглядати і візитувати особисто або через делегованого спеціаліста всі *католицькі* школи в його єпархії, навіть ті, якими опікуються інститути посвяченого життя папського чи патріяршого права із збереженням їх повної автономії у всьому, що стосується керівництва школою

(кан. 638 § 1). Ця візитація передбачає право пильно переглянути всі підручні матеріяли, які використовуються для катехизи чи викладання православно-католицької релігії. Проте єпископ має пам'ятати, що він не має права втручатись у внутрішній навчальний процес *католицької* школи.

Кан. 639 говорить про важливу роль учителів у *католицьких* школах. Фактично цей канон є повторенням слів Другого Ватиканського Собору (ХВ 8). Канон ставить до вчителів потрібну вимогу: відповідна підготовка (кваліфікація), приклад життя, співпраця.

***Католицький* університет (кан. 640-645)**

Канони про *католицький* університет є плодом великої дискусії та діалогу між Конгрегацією Католицького Виховання і самими католицькими університетами, та служать свого роду балансом у відносинах між церковною владою та університетами. Кан. 640 дає визначення *католицького* університету, який різниться від *церковного* університету (кан. 646).

Боже Об'явлення просвічує усе людське знання на усіх рівнях, християнський світогляд має бути присутнім у вивченні цих наук (ХВ 10), оскільки є важливим елементом, котрий допомагає науці бачити Творця. Фактично *католицький* університет не є чисто церковним закладом; лише соціологічно можемо розглядати його як такий. Поняття *університет* передбачає вивчення усіх наук, які існують, але на практиці, звичайно, це поняття все ж є обмеженим. У Середньовіччі університети були своєрідними студентськими гільдіями, об'єднаннями, в яких студенти могли себе захистити від недоброзичливців (особливо власників квартир, в яких студенти жили); подібно у гільдії об'єднувалися також і викладачі. Серед перших та найдавніших європейських університетів можемо виділити римо-католицькі університети у Парижі, Падуї, Оксфорді. Саме ці осередки відіграли важливу роль у встановленні основних цінностей та форм сучасного університетського життя.

Важливим документом, що стосується природи, діяльності і завдань *католицьких* університетів є Апостольська Конституція

«З серця Церкви» 15 серпня 1990 р. (далі СЦ)²⁹. Цей документ діє паралельно з ККСЦ, який юридично затвердив загальні принципи, згідно з якими Церква має право засновувати університети (кан. 631 § 1). Згідно з нині чинними вимогами, навчальний заклад може носити назву університету лише при наявності трьох чинних факультетів чи інститутів. *Католицький університет* є місцем перетину віри і знання, які доповнюють одне одного (кан. 641).

Католицькі університети можуть бути засновані різними церковними інституціями (Помісні Церкви, єпархії, релігійні інститути), а також вірними (напр., мирянами, монахами і т. д.) (СЦ 3). Проте для того, щоб називатися *католицьким*, університет повинен мати канонічне визнання чи грамоту заснування (кан. 642). Таке визнання чи заснування може здійснити Римський Апостольський Престол або найвища влада Помісної Церкви після попередньої консультації (у Патріяршій Церкві це робить Патріярх зі Синодом) (кан. 642) із Римською Церквою. Згідно з СЦ 3 § 1, кожен єпископ може зробити те саме, проте потребує затвердження Риму.

Богослов'я як наука поєднує в собі віру та знання. Якщо в *католицькому* університеті немає факультету богослов'я, то мають бути відповідні богословські курси (кан. 643), котрі зможуть надати студентам достатню базу християнського наукового світогляду. Викладачі, які викладають на факультеті чи на курсах, зобов'язані мати мандат (делегацію) від церковної влади.

Під час кодифікації ККСЦ виникла гостра дискусія про право Церкви засновувати власні університети (особливо це стосувалося Патріяршних Церков). Проблема тут полягала не у бажанні Римського Престолу контролювати ці процеси, а в можливості визнання *католицьких* університетів не лише Церквою, але й іншими структурами, зокрема державою. Зокрема, Римський Апостольський Престол має у цій справі певні домовленості з ЮНЕСКО. Все ж таки питання визнання є дуже делікатним, тому що в кожній державі існують власні закони (наприклад:

²⁹ Пор.: Іван Павло II. Апостольська Конституція *Ex Corde Ecclesiae* (З серця Церкви) // AAS 82 (1990), 1475–1509.

у Німеччині існують богословські факультети в державних університетах, а відносини Церкви і держави керуються конкордатом). Формула контролю *католицьких* університетів Церквою може бути різною. Важливе місце у цьому процесі відводиться єпархіяльному єпископу.

Церковні університети та факультети (кан. 646-650)

Як *католицькі* університети керуються головно документом «З серця Церкви», так і церковні університети та факультети у своїй діяльності беруть за взірець Апостольську Конституцію «Християнська мудрість» (ХМ)³⁰, яка перегукується з кан. 650. Про природу та ціль церковних вищих навчальних закладів сказано в кан. 646 та 647³¹, на це необхідно дивитись у світлі СЦ 11 та Апостольської Конституції про церковні університети та факультети. З юридичної точки зору церковний університет не є *католицьким* університетом (пор. кан. 640 § 2), хоч як це не парадоксально звучить, соціологічно вони служать для однієї цілі. Потрібно зауважити, що *церковний* університет готує священнослужителів (кан. 647 § 2) та осіб, які присвячують себе справам апостоляту. *Церковні* університети можуть посідати та надавати академічні ступені, і це має відповідні канонічні наслідки (кан. 648).

Церковний університет може бути заснований найвищою церковною владою, а також вищою владою Помісної Церкви (кан. 642). Академічні ступені церковних університетів визнаються у Римо-Католицькій Церкві та Церквах у сопричасті з нею лише в тому випадку, якщо було відповідне звернення до Римського Апостольського Престолу. Кан. 650 говорить про приписи Апостольського Престолу, до цих приписів відносимо

³⁰ Пор.: Іван Павло II. Апостольська Конституція *Sapientia Christiana* (Християнська мудрість) // AAS 71 (1979), 469–499.

³¹ У римському виданні ККСЦ оо. Василян, (Рим 1993) у кан. 647 є помилка в українському перекладі: замість «Метою католицького університету» має бути «Метою церковного університету» (див. латинський оригінальний текст).

Апостольську Конституцію «Християнська мудрість» та приписи Конгрегації Католицького Виховання.

Мас-медіа, зокрема книги (кан. 651-666)

Термін *мас-медіа* походить з англійської мови (*mass-media*) і є поширеним у сучасній світовій термінології. Кодекс Канонів Східних Церков не містить цього терміну, оскільки латинська мова його не знає, тому творці ККСЦ використали латинське словосполучення, яке б замінило термін *мас-медіа*, а саме – засоби суспільної комунікації.

Кожна людська особа має право на самовираження, на що вказує також кан. 21. Проте самовираження є завжди підпорядковане шанобливому діалогу з суспільством. У Церкві воно регулюється відповідними канонами, особливо у тому, що стосується засобів суспільної комунікації (кан. 651-666).

Термін *мас-медіа* є широким поняттям, до якого відносимо: радіо, телебачення, пресу, інтернет і т. ін. Церква має завдання проповідувати Євангеліє по всьому світі (кан. 651 § 1), тому вона зобов'язана використовувати відповідні засоби для досягнення цього завдання. ККСЦ закликає вірних співпрацювати з Церквою у цій місії, особливо тих, «хто має досвід у виготовленні та передачі засобами повідомлення...» (кан. 651 § 2).

§ 2 кан. 652 бажає пригадати пастирям їхнє право-обов'язок охороняти цілісність віри і звичаїв, особливо сьогодні, коли через ЗМІ і зокрема через книги, в суспільство можуть проникати помилкові ідеї. Тому єпископи, котрі несуть відповідальність за правдиве навчання віри, у межах своєї компетенції повинні постійно та мудро здійснювати нагляд за викладом правдивої науки. Такий обов'язок має і Синод Єпископів Патріяршої Церкви, Рада Єрархів Митрополичої Церкви та Римський Апостольський Престол.

ККСЦ надає Східним Церквам доволі широкі права щодо врегулювання питання мас-медіа. Зокрема, кан. 653 відсилає до партикулярного права (кан. 77, проекту ПП УГКЦ), яке має «визначити правила радіофонічного, кінематографічного, телевізійного та подібного роду користування...». Важливим є те, що канон, згадуючи головні середники комунікацій, одночасно

говорить про *інші* засоби, які можуть з'явитися, зважаючи на великий розвиток суспільної комунікації. Подібно і наступний кан. 654 говорить про інші письмові чи мовні виступи, відтворені певним чином за допомогою технічних винаходів і призначених для публічного розповсюдження.

ККСЦ багато місця відводить питанню поширення доброї християнської літератури. ККСЦ підходить до цього з позитивної точки зору, тобто поширення доброї літератури є більш адекватним ділом, аніж лише боротьба зі злими книгами, як це було перед Другим Ватиканським Собором (кан. 655 § 1-2). У Східних Церквах існує добрий звичай благословляти нове видання доброї християнської книги (пор. кан. 652 § 1). Це благословення уділяє єпархіяльний єпископ, який у разі потреби може заборонити читати злу книгу (пор. кан. 652 § 2).

У ККП ЗЦ-17 існувала вимога дозволу на кожну нову книгу, яка публікувалась для вірних, або принаймні погодження з церковною владою. Нові Кодекси більше шанують право на самовираження. Теперішній ККСЦ особливу увагу приділяє трьом важливим категоріям: 1) Святе Письмо; 2) літургійні тексти і катехизми; 3) твори, призначені для катехитичного навчання (кан. 655-658). Поряд із цим ККСЦ рекомендує мати церковний дозвіл для книг, які висвітлюють православно-католицьку віру та звичаї (кан. 659).

Кан. 661 § 1-3 говорить про три рівні єрархічної інтервенції-дозволу (в ККП ЗЦ-83 *дозвіл (licentia)* та *затвердження (approbatio)* є синонімами):

1. *Дозвіл (imprimatur)* означає, що книга вільна від похибок щодо віри та звичаїв. Такий дозвіл не дає жодного судження стосовно публікації, лише означає, що вона не є небезпечною для вірних і надає можливість автору чи видавцю друкувати працю.
2. *Затвердження (approbatio)* означає, що твір співзвучний автентичному навчанню Церкви. Затвердження є важливішим актом і більш зобов'язуючим ніж дозвіл, воно стосується змісту твору.
3. *Схвалення* або *допущення* вказує, що книга є рекомендованою для вірних (*laudatum vel benedictum*). *Схвалення*

або *допущення* може бути надане разом з дозволом чи затвердженням. Воно бажає підсилити важливість твору як такого, що добре виявляє автентичне навчання Церкви, а тому рекомендується для духовного зросту вірних.

Стосовно цих дозволів, проте, існує певне обмеження щодо:

- 1) оригінального тексту, а не щодо перевидань. Зрозуміло, якщо перевидання здійснюється без жодних змін, нового дозволу не потрібно. Натомість, коли твір має виправлення чи додатки, необхідно заново отримати затвердження чи дозвіл згідно з правом (кан. 663 § 1);
- 2) принципу територіальності, який є фундаментальний для ККСЦ. Він означає, що єпископ у своїй єпархії (чи інша компетентна влада у межах території, на якій здійснює свої повноваження) є відповідальним за своїх вірних. Тому єпархіяльний єпископ є уповноважений Церквою здійснювати автентичне навчання в її імені, а також чувати над здоровим викладом віри у своїй єпархії. З цієї причини ККСЦ, говорячи про книги, які потребують церковного затвердження (Святе Письмо, літургійні книги, катехизми і катехитична література), вказує на особливу роль єпархіяльного єпископа. Такі книги, хоч і мають затвердження певного єпархіяльного єпископа, проте це завжди стосується тільки його єпархії. Для їхнього використання в іншій єпархії потрібна виразна згода єпархіяльного єпископа даної єпархії (кан. 663 § 2).

Святе Письмо (Біблія)

Святе Письмо є книгою Церкви, а не приватним твором, тому її видання, яке вживається у літургійних відправах чи катехитичному навчанні, потребує церковного затвердження, інші – церковного дозволу (кан 655 § 3). Дозвіл на видання Біблії не означає, що саме це видання є вільним від помилок, а те, що його публікацію було здійснено відповідно до закону і тому є дозволеним. Тобто дозвіл стосується не Біблії, а самого видання. Хоча, з іншого боку, Святе Письмо, яке було опубліковане без церковного дозволу, не є забороненою книгою.

Церковна влада може її затвердити або, якщо вбачає в цьому потребу, заборонити.

Літургійні книги

Церква протягом усієї історії використовувала літургійні книги, які стали її невіддільним елементом. Історія виявляє нам велику кількість різноманітних видань літургійних книг (на Сході щодо них існували навіть особливі норми). Київська Церква перейняла грецькі літургійні книги, проте в умовах іншої культури вони набрали характерних рис.

Затвердження літургійних книг є законодавчим актом кожної Помісної Церкви, тому його здійснює найвища влада цієї Церкви. Про це говорить кан. 657 § 1, який застерігає цей акт:

- 1) Патріярхові за згодою Синоду Єпископів Патріяршої Церкви в Патріярших Церквах;
- 2) Митрополитові за згодою Ради Єрархів у Митрополітичній Церкві;
- 3) Римському Апостольському Престолові – в інших Церквах.

Проте канон вимагає перед затвердженням попередньої перевірки Римським Апостольським Престолом, а саме Конгрегацією для Східних Церков. Цей перегляд включає в себе вивчення тексту, порівняння, коригування (якщо необхідно). Переклади літургійних книг затверджує попередньо згадана влада, вимагається лише повідомити Апостольський Престол. Щодо перевидання, то вимагається підтвердження відповідності із затвердженим виданням (кан. 657 § 3). Позиція Римського Апостольського Престолу в цьому питанні стосовно Східних Церков у сопричасті з Римською Церквою є вимушеною, оскільки самі східні, через власну несвідомість стосовно своєї ідентичності та панування протягом довгого часу однозначності термінів *Церква* та *обряд*, не завжди вдало вводили у свою Літургію елементи із Західної Церкви. Як то не дивно звучить, але Римський Престол виступає сьогодні захороною *православ'я* Літургій Східних Церков у сопричасті з Римською Церквою.

Катехизми

Виходячи з текстів канонів ККЄЦ, катехизми можна розділити на дві категорії: *окремі* (пор. кан. 621) та *спільні* (пор. кан. 622). Окремі катехизми використовуються у кожній Помісній Церкві, ці катехизми є написані згідно з особливостями даної Церкви чи окремої групи. Кілька Помісних Церков можуть видати спільний катехизм, який може використовуватись у цих Церквах та повинен відображати їх характерні елементи. ККЄЦ досить широко підходить до видання різних видів катехитичної літератури. Проте ККЄЦ ставить важливу вимогу церковного затвердження катехизмів і катехитичної літератури (кан. 658); зокрема на єпархіальному рівні його може надати місцевий єрарх. У цьому випадку катехитична література із такого роду затвердженням може використовуватися лише на території даної єпархії; але у випадку, коли її бажають застосовувати в іншій єпархії, вона потребує виразної згоди місцевого єрарха цієї єпархії (кан. 663 § 2).

Компетентна влада, яка повинна *дозволити, затвердити чи схвалити певне видання*, може здійснити його перевірку особисто, або ж скористатися допомогою комісії цензорів чи інших осіб, що користуються довірою. Список цензорів готується Синодом Єпископів Патріяршої Церкви чи Радою Єрархів Митрополичої Церкви. Ця ж влада може також створити комісію цензорів. Праця цензорів головно стосується тієї літератури, яка потребує церковного затвердження (Святе Письмо, літургійні тексти, катехизми і катехитична література) чи дозволу (книги молитов, набоженств, творів, які висвітлюють православно-католицьку віру та звичаї).

Останній канон 15-го титулу ККЄЦ говорить про інтелектуальне право власності (кан. 666). Під цим терміном розуміємо права авторів не лише на книги, але й на всі мистецькі твори, такі як ікони, фільми, малюнки та ін. ККЄЦ перегукується із цивільним правом, взуруючись на яке можна формувати більш детальні норми помісного права кожної Помісної Церкви. Церковний закон стоїть на захисті інтелектуального права власності та надає можливість захисту всім вірним перед церковним трибуналом.

Необхідність охорони інтегральності текстів законів, офіційних актів будь-якої церковної влади, її автентичних збірників, та одночасної гарантії їх вірності й можливих перекладів на сучасні мови примусило законодавця укласти спеціальні норми для гарантії цих прав. Канон вимагає попередньо отримати дозвіл у влади, яка є власником інтелектуального твору, або вищої від неї влади, і виконати умови, які вона приписує. Норма поширюється навіть на інтелектуальні праці автора, що охороняються правом, чи виявляють його особистість, чи є джерелом спадкових прав (кан. 666).

Прикладом можуть служити норми, видані Римським Престолом для охорони латинського тексту ККП ЗЦ-83 і ККСЦ. Вони стверджують: а) лише латинський текст має офіційний характер; б) Римський Престол, згідно з міжнародними угодами, застерігає за собою виключні права на текст, що стосується його передруку первісною мовою (латинською), чи перекладів і публікацій іншими мовами; в) дозвіл на переклад цих Кодексів надається Святим Престолом тим видавцям, які будуть цього просити...³²

³² Пор.: Державний Секретаріат. *Norme necessitas ipsa (Необхідні норми)* // *L'Osservatore Romano*, 29 січня 1983.

Правничо-конститутивна роль таїнств у Церкві

Отець Небесний у своєму незбагненному плані спасіння зіслав людству Сина свого Єдинородного, Який, воплотившись із Діви, об'явив світові Божественну любов, принісши Себе у жертву на хресті та воскреснувши, з волі Отця, дав людині надію на спасіння. Це спасіння здійснюється у Церкві Христовій, яка є таїнством, з котрого походять окремі таїнства³³. Церква у цих таїнствах не лише діє, але й має обов'язок уділяти їх під видимими знаками, які вчиняють вірних учасниками Христових таїнств (КЛ 59). Через святі таїнства Христос «освячує людей силою Святого Духа, щоб вони особливим чином ставали справжніми поклонниками Бога Отця, і зацеплює їх у Себе Самого і Церкву, Своє Тіло» (кан. 667). У кожному таїнстві об'являються три Божі Особи, тобто відбувається теофанія Пресвятої Тройці (через Церкву, силою Святого Духа, таїнство уділяє сам Христос, таким чином вчиняючи людину поклонником Бога Отця).

Усі таїнства Церкви є пов'язані між собою спільним елементом особливої благодати, яка дає можливість вірному тісно поєднати власне воцерковлене життя із життям Пресвятої Тройці вже тут, на землі. Огляд поодиноких таїнств у їх онтологічно-еклезіяльному значенні чи всіх сімох, комплексно взятих, дає можливість краще зрозуміти значення особливих відносин між ними.

Церковне вчення про сім святих таїнств розвивалося доволі довго та поступово. Зокрема, на Заході це вчення було організо-

³³ Пор.: Конгрегація для Східних Церков. *Інструкція застосування літургійних приписів Кодексу Канонів Східних Церков* (далі *Інструкція*), Львів 1998, § 40.

вано у системі св. Томи Аквінського, який, дискутуючи про їхню кількість, установив число сім, одних від других незалежних, святих таїнств. Саме цей підхід і закріпився у богословській думці Західної Церкви. Канонічно це було затверджено на Тридентському Соборі. На Сході, серед великої кількості Церков різних традицій, закріпилося відмінне розуміння святих таїнств. Східні Отці підкреслювали одночасно кожне таїнство зокрема, не понижуючи та не підвищуючи статус одного над іншим. У той самий час таїнства виступали комплексно пов'язані між собою.

Святі таїнства є присутніми в житті кожного вірного, адже «завдяки їм християнське життя народжується і зростає, оздоровлюється і отримує дар місії» (ККЦ 1210). таїнства, особливо Євхаристія, є надзвичайною дією богопоклоніння, саме це і підкреслює заголовок 16-го титулу.

Божий культ (богопочитання) займає центральне місце в житті Церкви. Можливо саме з цієї причини Отці Другого Ватиканського Собору першим прийняли документ, що стосувався Літургії. Так само і Комісія Кодифікації східного законодавства найпершою розробила і вислала дорадчим органам «Схему канонів про Божий Культ і зокрема таїнства» (*Schema canonum de cultu divino et praesertim de sacramentis*, 1980 р.).

Після 8 початкових канонів 16-го титулу йдуть глави про сім святих таїнств. Остання, VIII глава говорить про посвячення і благословення, святі місця і часи, почитання святих, обіт і присягу. Загалом увесь титул містить 229 канонів, тому є найбільшим в ККЦ.

Початкові кан. 667-674 мають впроваджувальний характер. Вони вказують на те, чим є таїнство (кан. 667), говорять про публічне богопочитання (кан. 668), про роль найвищої влади Церкви (кан. 669), містять деякі загальні норми про служіння таїнств та участь у них інших християн (канн. 670-671). Останні три канони наголошують на неповторності трьох таїнств (кан. 672), активізують роль вірних у служінні таїнства (кан. 673), говорять про дотримання літургійних приписів (кан. 674).

Таїнства є встановлені Христом та довірені Його Церкві, яка уживає їх для спасіння (кан. 667). Церква має обов'язок служити і святкувати таїнства, видимі знаки таїнств Христа. Ісус

Христос діє в таїнствах та подає таїнства Божого життя через служителів Церкви, які діють *втілені у Христа* в Дусі Святому. таїнство здійснює великий вплив на особу, котра перемінюється завдяки дії Святого Духа. Наслідком прийняття таїнств є освячення людини (чоловіка і жінки), котра стає справжнім поклонником Бога Отця. Канон наголошує на дотримуванні приписів Церкви щодо служіння таїнств, адже це є важливим пасторальним моментом.

Церква розрізняє богочитання двох видів: прилюдне та приватне (кан. 668). Ці терміни вжито в юридичному значенні, і походять вони з Римського права. Божий, або по-іншому літургійний, культ є за своєю суттю прилюдним, з цієї причини його служіння повинно здійснюватися відповідно до норм та звичаїв кожної Помісної Церкви, а очолювати його може лише священнослужитель. Прилюдне богочитання може носити таїнственний (уділення святих таїнств) або нетаїнственний характер (напр. Вечірня, Утрєня, Молебні, Акафісти та ін.).

Прилюдне богочитання відрізняється від приватного двома важливими елементами:

- 1) здійснюється в ім'я Церкви законно призначеними для цього особами, тобто через рукоположених служителів (таїнственне священство), котрі є знаком, що сам Христос діє через Святого Духа для Церкви;
- 2) здійснюється через акти, затверджені компетентною церковною владою.

Божий культ є проявом визнання віри, котру Церква отримала від апостолів, є святкуванням Церквою її віри. Давній принцип *Правило молитви є правилом віри (Lex orandi, lex credendi)* є одним з основних елементів святої та живої традиції Церкви, котра вірить так, як молиться, а молиться так, як вірить.

Право регулювати прилюдне богочитання церковної спільноти має компетентна влада (кан. 199 § 1; 657). Для Патріяршої Церкви нею є Синод Єпископів цієї Церкви, для Митрополичої – Рада Єрархів, а для всіх інших – Римський Апостольський Престол. Тому самовільно не можна змінювати будь-що у цій справі.

Згідно з кан. 669, таїнства Церкви є таїнствами віри, вони належать до Божої скарбниці всієї Церкви, і тому лише найвища

влада Церкви (кан. 42-54) може затверджувати чи визначати те, що вимагається для їх правосильності.

Божий культ, особливо участь у таїнствах, є видимим знаком, через який виявляється церковне сопричастя (кан. 670). Тому вірні покликані брати активну участь у прилюдному богочитанні Церкви, яке досконало виражає сопричастя з нею.

Що стосується участі у богочитанні інших християн, які не є в сопричасті з Римською Церквою, то ККСЦ говорить про це у кан. 670 § 1. Згідно з «Довідником застосування принципів і норм екуменізму» (далі – *Довідник*), який подає основні застави відносин з християнами, що не є в сопричасті з Римською Церквою, під словом богочитання мається на увазі «богочитання, що здійснюється відповідно до книг, приписів і звичаїв певної Церкви чи церковної спільноти і очолене служителем цієї Церкви або спільноти [...] Тут мається на увазі нетаїнственне літургійне богочитання»³⁴. Назва «інші християни» охоплює східних некатоликів та протестантів. Урегулювання участі католиків у богочитанні цих християн належить єпархіяльному єпископу чи вищій владі. Видаючи відповідні приписи, компетентна влада передовсім повинна враховувати ступінь сопричастя цих Церков з Католицькою Церквою. Варто пригадати, що Східні некатолицькі Церкви, хоч і не є в повній єдності з Католицькою Церквою, проте «зв'язані з нами дуже тісними відносинами, бо мають важні [правосильні] св. таїнства, а зокрема, через апостольське насліддя, священство та Євхаристію» (ДЕ 15). Натомість із Церквами чи церковними спільнотами Заходу, зродженими внаслідок Реформації, хоч існує певний ступінь сопричастя через хрещення, «проте набагато менший, бо вони, передовсім через брак св. таїнства священства, не зберегли повної та первісної істотности Євхаристійного таїнства» (ДЕ 22).

Тому, за існування виправданої причини, вірні католики можуть бути присутніми на богочитанні цих християн. Такими причинами можуть бути хресне батьківство, дружні стосунки, екуменічні зустрічі, бажання кращого взаємопізнання і под.

³⁴ Папська Комісія сприяння єдності християн. Довідник застосування принципів і норм екуменізму (далі Довідник), Львів 1993, § 116.

Проте така присутність не може вступати в суперечність з вірою Православно-Католицької Церкви, а також повинна виключати прийняття Пресвятої Євхаристії.

ККСЦ у кан. 670 § 2 надає право єпархіальному єпископу дозволити християнам-некатоликам використовувати для їхнього богочитання католицький будинок, кладовище або навіть храм, якщо вони не мають достойного для цього місця. Докладніше врегулювання цього питання залишене партикулярному праву.

Фундаментальний богословський принцип, який стосується участі у сакраментальному житті Православної Церкви та інших Церков і церковних спільнот, був сформульований Другим Ватиканським Собором. Він говорить:

Спілкування в святих таїнствах не можна вважати нерозбірливо вживаним засобом для відновлення єдності християн. Це спілкування залежить, передусім, від двох засад: від виявлення єдності Церкви та від участі в середниках благодати. Виявлення єдності в більшості забороняє спілкування [спільне богочитання]. Потреба благодати деколи його допоруває [є бажаною] (ДЕ 8).

Згодом цей принцип був покладений в основу кан. 671. Перш за все таїнства здійснюються в певній спільноті, будучи знаком її реальної видимої єдності у вірі, богочитанні та сакраментальному житті³⁵. Саме в такому світлі потрібно розуміти припис кан. 671 § 1, який вказує, що католицькі служителі дозволено уділяють святі таїнства лише вірним-католикам (тут маються на увазі вірні Церков, що перебувають у сопричасті з Римською Церквою).

Окрім того, що святі таїнства виявляють єдність Церкви, вони також є середниками благодати і спасіння. Саме цей принцип спонукає Католицьку Церкву дозволяти на участь християн-католиків у сакраментальному житті інших Церков і церковних спільнот. Ця участь, у певних обставинах і за визначених умов, виражається у прийнятті святих таїнств покаяння, Євхаристії

³⁵ Пор.: Довідник, § 129.

та елеопомазання (кан. 671 § 2-4). Ступінь сопричастя у вірі з Православними Церквами, про який говорилося вище, становить еклезіологічну і сакраментальну базу для такого дозволу.

§ 2 говорить про вірних-католиків, які фізично або морально не мають змоги звернутися до власного служителя. Їм дозволено приймати святі таїнства покаяння, Євхаристії та елеопомазання від некатолицьких служителів щоразу, як цього вимагає необхідність чи духовна користь. Важливо з'ясувати терміни «фізична і моральна неспроможність». Фізична неспроможність існує тоді, коли особа не має фізичного доступу до католицького служителя протягом певного періоду і припускає, що такий стан буде тривати і надалі протягом місяця (пор. кан. 832 § 1). Натомість моральна неспроможність виявляється у неможливості звернутися до служителя власної Церкви з певних моральних причин (напр., негідна поведінка, погані стосунки та ін.). Канон також говорить про потребу уникнення помилки чи індиферентизму. Помилка може виявитися у припущенні дозволу приймати всі святі таїнства; натомість, індиферентизм може проявлятися у запереченні відмінностей та поділу між Церквами.

Що стосується практичної сторони прийняття вищезгаданих святих таїнств у Православних Церквах, то *Довідник* пригадує, що ці Церкви мають строгішу дисципліну стосовно таїнств (зокрема Євхаристії). Тому католики, які бажають користати з вищезгаданих таїнств, повинні в міру можливості дотримуватися правил, які існують у цих Церквах³⁶. Це, зокрема, стосується євхаристійного посту, який є довший і строгіший. Стосовно звернення християн-католиків до служителів інших Церков чи протестантських церковних спільнот, то це може бути лише у випадку, коли Католицька Церква визнає існування правосильних святих таїнств у цих Церквах чи спільнотах³⁷.

§ 3 говорить про східних некатолицьких християн. Враховуючи вищенаведені аргументи, ті ж таїнства можуть уділяти католицькі служителі вірним православних Церков, якщо вони самі про це просять і будуть відповідно приготовані. Також

³⁶ Пор.: Довідник, § 124.

³⁷ Пор.: Довідник, § 132.

тут необхідно брати до уваги ставлення Православних Церков до такої практики і про це вказувати вірним-некатоликам. Що стосується інших християн, то необхідно брати до уваги рішення Римського Апостольського Престолу стосовно правосильності у них святих таїнств.

§ 4 говорить про протестантів. Треба зауважити, що на сьогодні у діялозі між Католицькою Церквою з церковними спільнотами, що виникли внаслідок Реформації, стосовно святих таїнств, зокрема таїнства священства, не досягнуто згоди. Таким чином ККСЦ застосовує строгіші приписи відносно цих християн. Лише у небезпеці смерті, католицький служитель дозволено може уділити вищезгадані три таїнства. Канон також додає, що повинні бути дотримані приписи єпархіального єпископа чи Синоду Єпископів у цій справі. Передовсім ці християни повинні самі просити про прийняття таїнства, бути відповідно приготованими, а також виявляти стосовно цих таїнств віру, згідну з вірою Католицької Церкви.

Кан. 672 говорить про неможливість повторного уділення таїнств хрещення, миропомазання та рукоположення. ККСЦ не подає причин, чому ці таїнства не можуть бути повторені. Проте православно-католицька доктрина навчає, що ці таїнства не можуть бути повторені, тому що вони залишають на особі відбиток (незатертий знак), який є духовним, незатертим знаком, що відрізняє вірних від тих осіб, які їх не отримали (КЦ 11, 21). У випадку, коли існує сумнів щодо факту отримання цих таїнств, то Церква поручає їх уділення *під умовою*, яке виражається використанням відповідних слів-формули (кан. 672 § 2). Попередньо має відбутися докладна перевірка, вислід якої має вказати, чи залишається сумнів, що уділення взагалі відбулося і чи було уділено правосильно. Якщо існує сумнів щодо правосильності уділення цих таїнств у якійсь церковній спільноті, яка не в сопричасті з Римською Церквою, то хрещення подається під умовою, а миропомазання – повністю повторюється. Щодо святого таїнства рукоположення, то в Східних Церквах не в сопричасті з Римською воно існує правосильно. Переважна більшість протестантів втратили це таїнство, крім хіба що Англіканської Церкви, старокатоликів та ін. (ДЕ 22).

Церква з ранніх віків знає практику перехрещування еретиків. Визнання Пресвятої Тройці та православність віри завжди була основною вимогою Церкви, особливо це проявлялось у Східних Церквах. таїнство хрещення уділялось еретикам повторно, тому що попереднє уділення не було згідним із православною вірою і, відповідно, не мало благодати Святого Духа. Римо-Католицька Церква і Східні, що з нею, на сьогодні стосовно хрещення роблять розрізнення між Східними Церквами не в сопричасті з Римською Церквою (у тому числі й дохалкедонськими), та іншими Церквами чи церковними спільнотами, породженими Реформацією.

Публічна літургійна дія є дією Церкви, тому вона не може здійснюватись у приватний спосіб, але при активній участі вірних на чолі з єпископом або пресвітером. Це служіння свідчить про єдність таїнственного Тіла Церкви (пор. кан. 673, КЛ 26-27). Літургійна дія Церкви появляється в різних обрядах, які на Сході походять із Александрійської, Антіохійської, Вірменської, Халдейської та Константинопольської традицій. Літургійні обряди Східних Церков є насліддям усієї Православно-Католицької Церкви, тому мають зберігатися та підтримуватися (кан. 39). Кан. 674 вимагає, щоб літургійне служіння відбувалися згідно з літургійними книгами та літургійними приписами кожної Помісної Церкви (пор. кан. 40). У цих книгах міститься спосіб богочитання, освячений традицією Церкви, затверджений церковною владою та зобов'язуючий. Загальний принцип для священнослужителів: вони дотримуються власного обряду, так, як це приписано власною Помісною Церквою. Право приписує також співслужіння із служителями інших Помісних Церков (які є в сопричасті з Римською Церквою, пор. кан. 701), особливо це рекомендується як свідчення єдності у вірі Церкви. Проте, із пасторальних мотивів, існує можливість такої аномалії як біритуалізму, тобто дозволу постійно служити у двох чи більше обрядах. Такий дозвіл для східних священнослужителів у Римському сопричасті надає Римський Апостольський Престол, а саме Конгрегація для Східних Церков.

Правовий характер таїнств християнського втаємничення

Хрещення (кан. 675-691)

Навчання Христа є категоричним: «Коли хто не родиться з води й Духа, той не може увійти в Царство Боже» (Йо 3: 5). Спаситель посилав апостолів хрестити усі народи планети, таким чином акт хрещення є вселенським і стосується всіх часів і народів (Мт 28: 19-20; Мр 16: 15-16). Помираючи на хресті, Спаситель возніс наші гріхи на хрест і став очищенням наших гріхів, саме в хресній смерті Христа є очищувальна сила від гріхів (Рим 6: 3-11). Особа, яка охрещується, занурюється у смерть Христа і в очищувальну силу Його страждань. Ця сила знищує будь-який гріх; людина, звільнена від насилля гріха, отримує правдиву свободу у духовному житті, отримує змогу, при допомозі Божої благодати, провадити духовну боротьбу, після якої, за словами ап. Павла: «...боровся доброю бронєю, скінчив біг – віру зберіг. Тепер же приготований мені вінок справедливости, що його дасть мені того дня Господь, справедливий Суддя; та не лише мені, але й всім тим, що з любов'ю чекали на Його появу» (II Тим 4: 7-8).

Новоохрещений, завдяки Христовій благодаті, стає усиновленою дитиною Бога. Це синівство по благодаті дає можливість людині брати участь у житті Пресвятої Тройці. Дорослі, а також ті, що вийшли з дитячого віку (згідно з правом після 14-ти років), повинні самостійно висловити бажання прийняти хрещення. Вони повинні бути достатньо обізнаними у християнських правдах. Саме тому охрещенню дорослої особи передую певний процес підготування, який містить два елементи³⁸:

³⁸ Пор.: Інструкція, § 44.

- наближення кандидата до життя Бога;
- безпосередньо перед самим хрещенням зречення сатани і сил зла та з'єднання з Христом.

Хрещення, через омивання водою та прикликування трьох осіб Пресвятої Тройці, приносить особі звільнення від первородного гріха, відроджує її до життя у благодаті, зодягає у Христа і вчиняє членом Церкви (кан. 675). Правосильно отримане хрещення є фундаментом усього християнського життя, дверима, які запроваджують до спасіння у Христі та дають можливість вірному християнинові приймати інші святі таїнства (кан. 675 § 2). Хрещення буває двох видів:

- з факту (*in re*);
- з бажання (*in voto*).

Другий вид хрещення має ще іншу назву – хрещення кров'ю, котре приймали оглашенні через мученицьку кончину за віру у Христа³⁹.

Трапляються термінові ситуації, коли хрещення потрібно уділяти, не чекаючи на служителя. До цих випадків відносимо небезпеку смерті, важку хворобу. У таких випадках для правосильності вимагаються дві речі: обмивання водою разом із проголошенням установленної формули прикликання трьох осіб Пресвятої Тройці (кан. 676).

Канон використовує слово «обмивання» (*lavacrum*), але не уточнює, як воно повинно здійснюватися. Спосіб хрещення чи літургійного обряду торкається кан. 683, коли згадує про літургійне право (літургійні приписи Церкви свого права). Це право врегульовує спосіб уділення хрещення у певній Церкві. Сьогодні існують декілька способів уділення цього таїнства. За давньою східною традицією хрещення здійснюється через потрійне занурення у воду. βαλτιζειν (грец.) означає занурення у воду, омивання водою через занурення. Детальніше про це говорить «Інструкція застосування літургійних приписів ККЦ», яка рекомендує відновити цю практику⁴⁰. Практика поливання водою була знаною також у ранній Церкві, але її застосовува-

³⁹ Пор.: D. Spada – D. Salachas. *Costituzioni dei Santi Apostoli per mano di Clemente*, Roma 2001, 105.

⁴⁰ Пор.: *Інструкція*, § 48.

ли у надзвичайних випадках (напр., в «Дідахе» щодо хворих). Занурення було нормою церковного життя також на Заході, про що свідчать давні баптистерії (напр., у Римі). Занурення містить у собі надзвичайно багату символіку (смерть для гріха, занурення у смерть та воскресіння Христа, народження до нового життя, потрійне занурення – участь в житті Пресвятої Тройці).⁴¹

Кан. 677 написаний у дусі східної традиції, у якій хрещення здатна звичайно уділити особа, зодягнена у благодать священства, тобто єпископ та пресвітер, виключаючи дияконів, які отримують положення рук не для священнодійств, а для служіння⁴². Інші вірні, в тому числі й диякони, можуть уділити таїнство лише у випадку наглої потреби. Інструкція застосування літургійних приписів ККСЦ говорить: «У випадку необхідности, згідно з кан. 677 § 2, обряд хрещення можуть також законно уділяти диякони, прислужащі, члени інститутів посвяченого життя, а також і будь-який вірний християнин», але не просто «будь-яка особа з відповідним наміром», як це вказано для Західної Церкви у кан. 861 § 2 (ККП ЗЦ-83). Таке розрізнення підкреслює, що хрещення спасає особу шляхом введення її в церковну спільноту. Тому лише член спільноти може уділяти хрещення⁴³, тобто хрещення (також у випадку крайньої необхідности) може уділити лише охрещена особа. Канон виключає можливість, яка існує в ККП ЗЦ-83, коли нехристиянин уділяє хрещення на основі того, що має намір робити те, що робить Церква (ККЦ 1256). У звичайних обставинах хрещення уділяє парох, через дії якого особа вщеплюється в місцеву церковну спільноту та приписується до Помісної Церкви (кан. 29-30). Інший пресвітер може уділити хрещення з дозволу пароха, цей дозвіл припускається, якщо існує поважна причина.

Кан. 678 містить у собі загальний принцип територіяльності. Ніхто законно не може хрестити, навіть власного вірного, на те-

⁴¹ Пор. М. Димид. Провіщення // Веб-сайт Львівської Архiepархії УГКЦ [http://www.ugcc.lviv.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=273&Itemid=92], переглянутий 15 березня 2007 р.

⁴² Пор.: Інструкція, § 46.

⁴³ Пор.: Інструкція, § 46.

риторії іншої парохії без дозволу місцевого пароха. Проте парох не може не дати дозволу пресвітеру іншої Помісної Церкви, вірні якого перебувають на його парохії (пор. кан. 29-30). Якщо цей пресвітер, приналежний до Помісної Церкви хрестить на чужій парохії, то має повідомити місцевого пароха (пор. кан. 677).

Кан. 678 § 2 описує випадок, коли великі групи вірних одної Помісної Церкви перебувають у пастирській опіці іншої Помісної Церкви. У разі необхідності єпархіальний єпископ може призначити пресвітера, щоб принаймні уділяв хрещення. Проте це не означає, що він автоматично стає їхнім парохом.

Канони про хрещення відображають православно-католицьку віру про людське життя. Згідно неї, людський ембріон є вже людською особою. Тому, відповідно до кан. 680, недоношений плід, який живе, якщо це можливо, треба охрестити. У деяких країнах цивільне право передбачає, що переривання вагітності можна здійснити протягом перших трьох місяців, але з православно-католицької перспективи це неприпустимо. Також, у непрямий спосіб, канон говорить про те, що ніхто не може бути охрещений після смерті. Зрештою, це стосується всіх інших святих таїнств. Але, якщо немає певності у тому, що людина вже померла, її можна охрестити під умовою. У такому випадку до формули хрещення додаються слова, які вказують умову. ККП ЗЦ-17 містив у собі норму, яка дозволяла охрещення плоду у небезпеці смерті ще перед народженням (кан. 746, ККП ЗЦ-17). Натомість східна канонічна традиція ніколи не сприймала такого схоластичного способу мислення, бо це не узгоджується зі східним богослов'ям та літургійною традицією. Сьогодні у ККП ЗЦ-83 така норма відсутня.

Таїнство хрещення здатна отримати кожна особа, дитина чи доросла, котра є нехрещеною, або була охрещена неправосильно. Кан. 679 у непрямий спосіб виключає повторне хрещення, тобто перехрещування.

Стосовно законності таїнства хрещення кан. 681 § 1 ставить такі умови:

- 1) є обґрунтована надія, що особа буде вихована у вірі Православно-Католицької Церкви, тобто в сопричасті з Римською Церквою;

2) батьки (один з них, або той, хто їх законно заступає) мають дати згоду на хрещення.

Якщо нема обґрунтованої надії на виховання дитини у православно-католицькій вірі, то служитель таїнства може відкласти хрещення. Обґрунтована надія може виявлятися через щиру обіцянку батьків робити усе в міру своїх сил, щоб виховати дитину у вірі Православно-Католицької Церкви. Канон не пише про потребу визнання віри зі сторони хрещеника, натомість це робить літургійне право. Місцева церковна громада також несе відповідальність за збереження благодати, яку отримує охрещена дитина, а також обов'язок дбати про православно-католицьке виховання (кан. 628 § 1; ККЦ 1253).

Покинутих та знайдених дітей, за відсутності певности щодо охрещення, необхідно охрестити; осіб із розумовою та психічною неповносправністю потрібно хрестити як дітей. У небезпеці смерті дитина батьків інших християнських конфесій дозволено охрещується навіть без їхньої згоди (кан. 681 § 4).

Кан. 681 § 5 розглядає можливість хрещення дитини християн-некатоликів, якщо вони не мають змоги звернутися до власного служителя. У такому випадку дитина приписується до Церкви батьків-некатоликів, а не до тієї, у якій відбулося хрещення. Для того, щоб неповнолітній (до 14 років) міг стати членом Східної Церкви, що є в сопричасті з Римською, необхідна згода його батьків, при цьому уникаючи шкоди як для Церкви, яка його приймає, так і для цієї особи (пор. кан. 900).

Кан. 682 говорить про осіб, які вийшли з дитинства (після 14 років) і бажають прийняти хрещення. В таких випадках необхідно виконати такі умови:

- 1) виявити бажання прийняти хрещення;
- 2) бути обізнаними з правдами віри;
- 3) бути випробуваними в християнському житті.

Ці умови походять із практики катехуменату ранньої Церкви, який тривав три роки. Після цього часу кандидат (*просвічений*) міг бути допущений до таїнства хрещення. Основним елементом запізнання з правдами віри та підготовкою до християнського життя були і є передхрещальні катехизи. Ціллю катехизи, яка впроваджує в таїнство спасіння та в практикування євангельських

засад, має бути підготовка особи до особистого спілкування із Христом Спасителем.

Обов'язок виховання дітей лежить найперше на їхніх батьках. У цей процес задіяні також і хресні батьки, які допомагають розвинути у дітях благодать, отриману в хрещенні. Згідно з давньою традицією Церкви, хресні батьки, в духовному значенні, стають членами сім'ї похресника та мають безпосередній вплив на його виховання.

Факт хрещення накладає на хресних такі обов'язки:

- супроводити похресника та представляти його під час хрещення;
- співпрацювати з батьками у вихованні, визнанні віри та її виявленні у щоденному житті.

У випадку хрещення дорослих хресний супроводжує особу під час таїнств християнського втаємничення, допомагає у передхрещальній підготовці до прийняття таїнств, а після хрещення підтримує особу у вірі та християнському житті.

Інституція хресних батьків є давньою традицією Церкви. Вже Труляньський Собор говорив про особливий зв'язок між хресним та похресником. На підставі хрещення між ними виникає особливе духовне споріднення, яке є вищим за кровне споріднення, а тому є перешкодою для укладення подружжя (пор. кан. 811). Варто зауважити, що в ККП ЗЦ-83 зазначена перешкода відсутня.

ККСЦ висуває до хресних батьків шість умов, дотримання яких стосується правосильності їхнього завдання (кан. 685). Щодо законності, то є вимога приписаного віку, який має бути встановлений помісним правом власної Церкви (кан. 685 § 2). Канони проекту партикулярного права УГКЦ ставлять вимогу сповнення 16 років (кан. 82, проект ПП УГКЦ). Вірні Східних Церков, що не в сопричасті з Римською Церквою, мають право бути хресними батьками разом із хресним, що в сопричасті з Римською Церквою. Протестант у цьому випадку виступає лише свідком, поряд із хресним, приналежним до Східної Католицької Церкви (кан. 685 § 3).

Хрещення дітей є давньою традицією Церкви. Існують прямі свідчення хрещення цілого дому, які є досить поширеними вже з II ст. (ККЦ 1252). ККСЦ говорить про обов'язок батьків

охрестити власну дитину якнайшвидше, згідно з традицією своєї Церкви (кан. 686). Стосовно дітей, які померли без хрещення, Церква довіряє їх Божому милосердю (ККЦ 1261). Парох має здійснити відповідні приготування, особливо те, що стосується обряду та хресних.

Хрещення є дією Церкви, тобто церковної спільноти. Таким чином, хрещення звичайно відбувається в парохіяльному храмі за участю вірних (кан. 687). Парохіяльна спільнота має велике значення для новоохрещеного, адже після домашньої Церкви вона є першим видимим знаком належності до Христа та Його спасаючої місії. Доволі часто, особливо в парохіях з неопалюваними храмами, хрещення здійснюється по приватних домах. Стосовно цього, то загальне право відсилає до партикулярного. Канони проекту партикулярного права УГКЦ щодо хрещення в приватних домах говорять наступне: «У приватних домах хрестити можна лише з дозволу місцевого єрарха» (кан. 83, проект ПП УГКЦ).

Хресні батьки, крім свого завдання (кан. 685), покликані також бути свідками хрещення (кан. 688). У випадку, якщо хресних немає, то не потрібно відкладати хрещення. Пресвітер, котрий є служителем таїнства, має подбати про свідка, який є здатний засвідчити факт хрещення. Це дуже важливо, коли хрещення відбувається в надзвичайних ситуаціях (кан. 677 § 2).

Кан. 689 є, в певному значенні, *бюрократичним* приписом, проте надзвичайно важливим. Життя кожної парохії пов'язане зі статистичними даними, які допомагають парохів виконувати пастирські завдання і дбати про своє стадо. Таким чином, у кожній парохії повинні бути парохіяльні книги, згідно з приписами загального та партикулярного права власної Церкви (кан. 296). У книзі охрещених потрібно зробити відповідні записи (кан. 29-30), особливо, до якої Помісної Церкви приписується новоохрещений (у ККП ЗЦ-83 цього немає). На підставі цих книг можна довести факт хрещення, вони надають можливість отримати всі необхідні відомості та довідки. Здатність довести факт хрещення доволі часто впливає на можливість отримати інші таїнства (напр., рукоположення). Момент інформативності є надзвичайно важливим. Тому кан. 690 вимагає від служителя

таїнства проінформувати про це пароха, який має зробити відповідний запис у парохіяльній книзі. Проте існують випадки, коли неможливо дізнатися про факт хрещення із парохіяльних книг: напр., книги згоріли, переслідування і под. (кан. 691). У цій ситуації вистачає заяви одного бездоганного свідка (чесна людина, яка користується довірою у християнській громаді) або самого охрещеного, яка ґрунтується на безсумнівних доказах. Якщо все ж залишається непевність та сумніви, то слід уділити хрещення під умовою.

Миропомазання (кан. 692-697)

Термін *миропомазання* є традиційним висловом у Східній традиції, як літургійній, так і канонічній, і фактично складається зі слів *помазання миром*. У Західній Церкві використовується інший термін – *конфірмація (скріплення, підтвердження)*, це означає, що таїнство одночасно підтверджує таїнство хрещення і скріплює благодать хрещення (ККЦ 1289). Вже саме слово *християнин* означає *помазаний*. Відмінні визначення таїнства пов'язані також і з різним традиційним розумінням, яке, по суті, є ідентичним, проте ставить відмінні наголоси. Зокрема, у Східних Церквах розуміють досконале введення у таїнство Христа, а в Римській Церкві – здатність свідчити про свою віру⁴⁴.

Миропомазання є другим кроком у таїнствах християнського втаємничення (кан. 692). Ключовим моментом таїнства є зіслання Святого Духа, яке відбувається через накладання рук (у Західній Церкві) чи помазання (у Східній Церкві). Перед Вознесінням Христос обіцяв учням зіслати Духа Отця, який віруючим у Нього дасть можливість свідчити та брати участь у Царстві Христа. В аналогічний спосіб стається і з миропомазаними особами, які від моменту прийняття таїнства стають співбудівниками Божого Царства.

Для помазання використовують спеціально вироблену речовину, яка називається *миро*. Воно складається з оливкової олії, рослин та різних пахоців, кількістю близько сорока (кан. 693). Така різноманітність складових мира символізує багатство дарів

⁴⁴ Пор.: *Інструкція*, § 49.

Святого Духа, які отримують миропомазану особу. У всіх Помісних Церквах виготовлення мира зарезервовано єпископу, який єдиний посідає повноту священства, а тому лише він може його варити та освячувати у Страсний Четвер. Кожний єпископ роздає миро своїм пресвітерам. Ця дія виявляє сопричастя між ними та підкреслює, що пресвітер є помічником єпископа. Згідно з канонами проекту партикулярного права УГКЦ, миро виготовляє також Патріарх-Верховний Архієпископ (кан. 85, проект ПП УГКЦ), який є Батьком та Главою Помісної Церкви, і через його дії виявляється сопричастя партикулярних Церков – єпархій, а єпархіяльні єпископи роздають тоді миро парохам.

Кан. 694 затверджує давню традицію Східних Церков, згідно з якою служителем таїнства є пресвітер (пор. ДСЦ 13). Первісним служителем таїнства миропомазання є єпископ (КЦ 26). Початково хрещення та Євхаристія також були зарезервовані лише єпископові, який згодом надав ці повноваження своїм помічникам-пресвітерам. Усі служіння в місцевій Церкві сконцентровані на єпископі, котрому зарезервовано право освячення мира. Якщо єпископ бере участь, навіть неофіційно, у таїнствах християнського втаємничення, саме він повинен уділити помазання миром.

На відміну від Римо-Католицької Церкви, у Східних Церквах таїнство миропомазання служиться відразу після хрещення. Це є звичайний спосіб служіння таїнства, і саме це затверджує кан. 695. Уділення цього таїнства окремо від хрещення може статися через певні важливі обставин (хрещення було уділене дияконом чи мирянином у небезпеці смерті (кан. 677 § 2); пресвітером Західної Церкви, що не мав повноваження миропомазувати (кан. 696 § 2). У такому випадку вимагається, щоб миропомазання було уділено якнайшвидше (695 § 1). У випадку, якщо уділення не відбулося сукупно з хрещенням, необхідно повідомити місцевого пароха.

Кан. 696 стосується міжцерковного та міжтериторіального права. Ця норма є доволі новою, оскільки говорить про уділення миропомазання вірним Східних та Західної Церков пресвітерами обидвох Церков у сопричасті з Римською Церквою. Перші два параграфи канону стосуються правосильності уділення миропомазання, останній – дозволеності. Східні пресвітери правосильно

уділяють миропомазання всім вірним – і східним, і західним. Пресвітери Західної Церкви наділені повноваженням уділяти це таїнство завдяки загальному праву чи особливому дозволу єпархіального єпископа (кан. 882-883, ККП ЗЦ-83). Маючи це повноваження, вони правосильно уділяють миропомазання також і східним вірним. При відсутності вищезазначеного повноваження пресвітер Західної Церкви уділяє таїнство неправосильно як для східних, так і для західних християн. ККСЦ говорить про загальне правило, згідно з яким пресвітер миропомазує свого вірного (кан. 696 § 3). Фактично є заборонено уділяти миропомазання вірним іншої Помісної Церкви, крім наступних випадків:

- а) східний пресвітер уділяє законно (дозволено) миропомазання західному вірному, який до нього належить;
- б) західний пресвітер (повинен мати уповноваження) уділяє східним вірним, які до нього належать. Східні вірні на його території мають бути довірені його пастирській опіці (кан. 916).

Усе це має бути узгоджено між єрархами Церков, які вносять ці питання згідно з правом. За попереднім законодавством, пресвітер, який належав до Східної Церкви, не міг правосильно уділити миропомазання західному вірному (це можливо було лише в небезпеці смерті).

Кан. 697 стосується таїнств християнського втаємничення, які розглядаються як єдина дія, котра вводить людину в таїнство спасіння. У хрещенні особа звільняється від гріхів, відроджується до нового життя, зодягається в Христа, стає членом Церкви. Через помазання святим миром вірний отримує печать дару Святого Духа. Завершальним етапом є Пресвята Євхаристія, котра є звершенням хрещення та миропомазання, є повним сопричастям із життям Пресвятої Тройці. У східній традиції єдність таїнств християнського втаємничення збережена для всіх вірних, незалежно від віку. В Західній Церкві ця єдність збережена лише для дорослих (кан. 866, ККП ЗЦ-83). Захід має інший підхід, оскільки робить приготування (катехитичне навчання) дітей до Євхаристії, щоб вони могли пізнати значимість того, що приймають (кан. 913 § 1, ККП ЗЦ-83). Західна практика роздільного служіння таїнств християнського втаємничення має в собі душ-

пастирські причини. Східна практика не робить жодної різниці в уділенні Євхаристії дорослим чи дітям, бо йдеться найперше про завершення процесу християнського втаємничення, розпочатого у таїнстві хрещення. А цей процес не вимагає досягнення певного інтелектуального розвитку. Єдність трьох таїнств є знаком єдиної дії Пресвятої Тройці, що таким чином означає єдність Пасхального таїнства, прямих відносин між місією Сина та зісланням Святого Духа. Захід завжди підкреслював в уділенні цих таїнств зв'язок із власним єпископом, котрий є служителем таїнства. У Західній Церкві звичайний порядок – хрещення, миропомазання та Євхаристія – ніколи ніхто не відкидав, але через те, що миропомазання уділяв дитині єпископ у «наближенні свідомого віку» (згідно з інтерпретацією кан. 891 ККП ЗЦ-83, це приблизно 12 років), увійшла практика уділення Євхаристії перед миропомазанням. У Східних Церквах завжди зберігалось розуміння християнського втаємничення, згідно з яким не можна уділяти Євхаристію перед миропомазанням. Дитина (охрещена, миропомазана, яка прийняла Євхаристію) прямує по дорозі духовного зросту, живлячись святими таїнствами, отримує допомогу батьків, хресних, катехитів та інших. У деяких Східних Церквах у сопричасті з Римською Церквою практика спільного уділення таїнств християнського втаємничення була забута через впливи західного богослов'я. Канон стимулює ці Східні Церкви повернутися до практики спільного служіння (кан. 695 § 1; 710), оскільки це відноситься до їхньої автентичної традиції.

Єдність таїнств християнського втаємничення

На сучасному етапі східної каноністики питання служіння та уділення таїнств християнського втаємничення є доволі новим та недостатньо вивченим. Після входження в дію нового Кодексу Канонів Східних Церков ця проблематика набрала ще більшої гостроти. Створений у дусі Другого Ватиканського Собору, новий Кодекс для східних християн, що в сопричасті з Римською Церквою, покликуюється на віднову автентичної східної традиції та ставить нові (в їх основі лежать давні правила) вимоги щодо служіння таїнств.

Східні Церкви посідають цінний пласт східнохристиянської традиції, котрий, походячи з апостольської спадщини, є фундаментом для усієї теперішньої та майбутньої богословської, канонічної, літургійної думки. Ті з цих Церков, які приступили до *Унії* із Римським Апостольським Престолом протягом другого тисячоліття, зберігали цю безцінну традицію. Проте, внаслідок історично-богословських процесів, вони втратили певні важливі елементи власної автентичної спадщини. До них належить, зокрема, момент Євхаристійного причастя новоохрещених та миропомазаних осіб. Особливо це стосується уділення таїнства Тіла і Крови Христа немовлятам, які, приймаючи хрещення та миропомазання, стають повноправними членами Церкви, таїнственного Тіла Христового. ККСЦ у двох канонах (697, 710) говорить про традицію служіння Євхаристії у поєднанні із таїнствами хрещення та миропомазання.

Таїнства християнського втаємничення, починаючи від часів первісної Церкви, завжди розглядалися як єдина і неподільна дія, яка вводила людину в таїнство спасіння. Це введення, або *утаємничення* є *входженням* в життя Христа, у спільноту, яка живе в Ньому. Це входження, що почалося з першого поклику до віри, досягає своєї найвищої точки у Пасхальній Тайні Христа, у смерть Якого ми занурилися для того, щоб воскреснути у Його Воскресінні, яке робить нас дітьми Божими і храмом Святого Духа. Помазані Святим Духом для діл Царства, ми стали гідними участі в учті Царства⁴⁵.

Відповідником східного терміну «втаємничення» є латинський термін *initio* походить від *in-eo*, означає *посвячення* або вхід у середину чогось, у нашому випадку у спільноту, яка посідає певні містєрії. Цей *вхід* дає особі можливість брати участь у таїнствах спільноти. Поняття *входу*, або *посвячення* існувало ще у єврейській релігії та багатьох поганських культурах. Зокрема, у Тертуліяна знаходимо свідчення про поганські обряди, які містили у собі елемент очищення водою⁴⁶.

⁴⁵ Пор.: *Інструкція*, § 41.

⁴⁶ Але язичники, яким є чуже будь-яке розуміння духовних сил, тим не менше приписують своїм ідолам таку ж дію. І обманюють себе

У євреїв існувало поняття *circumcisio*, що було знаком належності до вибраного народу, народу Бога. Єсеї⁴⁷ також практикували обряд приєднання нових членів з елементами омивання водою та священного бенкету. Проте усі вищезгадані елементи не містили у собі особливої таїнственої цінності⁴⁸. Християнство, перейнявши деякі елементи, надало їм глибшого таїнственного значення, вселило в ці елементи Божественну дію.

У Новому Завіті обряд очищення водою з обов'язковою присутністю віри стає моментом нового народження⁴⁹. Хрещення отримало новий, повний вимір, воно надало можливість належати до таїнственного Тіла Христового, до Церкви, спільноти святих.

В апостольські часи хрещення відбувалося в доволі простий спосіб: особа, що увірувала в слово Євангелія, отримувала хрещення водою і при цьому публічно виявляла свою віру⁵⁰. У книзі Апостольських Діянь знаходимо три необхідні елементи: покаяння, хрещення водою та дар Духа, який отримували через накладання рук⁵¹. Елементи християнського втаємничення знаходимо також у Першому посланні Петра 3: 18-22, де говориться про єдність проповіді (внаслідок якої приходить віра) і омивання водою.

Хоч у Новому Завіті не знаходимо терміну *втаємничення*, а також чіткості щодо трьох таїнств, проте ясно зауважуємо всі

водами, позбавленими сили. Адже в деяких містеріях, – наприклад, Іссиди або Мітри – посвячення також проходить через омиття. Крім того, вони повсюди очищують поселення, будинки, храми і цілі міста, обносячи навколо них воду та кроплячи нею, Пор.: О крещении 1,2 // Квинт Септимий Флорент Тертуллиан. *Избранные сочинения* / ред. А. А. Столярова, Москва 1994.

⁴⁷ Єсеї – юдейська секта, що жила в пустині біля Мертвого моря. Ця спільнота нараховувала близько 4000 осіб, вони були повністю замкнуті від світу, тобто вели монаший спосіб життя.

⁴⁸ Пор.: J. Delorme. *The Practice of Baptism in Judaism at the Beginning of the Christian Era // Baptism in the New Testament. A Symposium*, Baltimor 1964, 32.

⁴⁹ Мт 28: 19-20; Мк 16: 15-16; Дії 2: 14-36; 8: 12-37; 10: 34-43.

⁵⁰ Дії 2: 37-41; 8: 26-38; 10: 34-38; 16: 24-38; 19: 1-7.

⁵¹ Дії 19: 5-6; 8: 14-17.

елементи християнського взаємничення: хрещення, яке включає в себе дар Св. Духа, потім іде Євхаристія, їжа, необхідна для життя Церкви. святі таїнства християнського взаємничення розглядаються як єдиний акт, у Новому Завіті не зауважуємо того розділення, яке настало в подальших часах.

Важливим свідченням є твори Юстина Мученика. Автор детально описав сам обряд хрещення, при цьому дав добре пояснення, використовуючи також Старий Завіт. Юстин підкреслює особливий зв'язок між таїнствами християнського взаємничення; хрещення, згідно з автором, запроваджує до Євхаристії:

Після того, як омиється той, хто повірив та дав свою згоду, ми ведемо його до братів на загальне зібрання для того, щоб з усім старанням звершити спільні молитви як за себе, так і за посвяченого. Після закінчення молитов ми вітаємо один одного поцілунком. Потім до настоятеля братів приносять хліб та чашу води і вина. Після того як він сотворить молитви і благодарення..., диякони дають кожному з присутніх причаститись хліба, над яким здійснено благодарення, і вина, і води, та відносять тим, які відсутні. Їжа ця у нас називається Євхаристією (Благодаренням), і ніколи іншому не дозволено брати участь у ній, як тільки тому, хто вірує в істину вчення нашого і вмився обмиванням на відпущення гріхів та на відродження, і живе так, як заповідав Христос⁵².

У Юстина знаходимо три елементи, які допускають особу до Євхаристії: віра, хрещення та спосіб життя за наукою Христа. Серед цих елементів хрещення займає центральне місце, тому є вирішальним моментом, який допускає до Літургії Жертви.

Чіткіші думки щодо єдності трьох таїнств християнського взаємничення знаходимо у Тертуліяна (поч. III ст.). Він є одним із перших авторів, який детально описує хрещальні практики того часу. Хоч автор не говорить про організацію катехуменату, проте згадує елементи передхрещальних обрядів: молитви, посту, чувань та визнання гріхів. У своїй праці «De baptismo» дає пояснення

⁵² 1 Apol., 65-66 // PG, 6: 427-430.

найважливіших елементів: пояснює значення освячуючої води та народження з неї⁵³, говорить про помазання оливою⁵⁴. Увесь процес християнського втаємничення відбувається в часі Пасхи, кульмінацією його стає Євхаристія: «Вона (Церква) поєднує Закон та Пророків з Євангеліями і апостольськими писаннями, звідси черпає віру, знаменує її водою, облечує Духом Святим, живить таїнством причастя, спонукає до мучеництва»⁵⁵. Тертуліян описує перше прийняття Євхаристійної Жертви як особливий обряд: новоохрещені спочатку отримують змішані молоко і мед, а потім, з рук старших, хліб та вино Євхаристії⁵⁶.

Іполіт Римський (170-236 рік) дає доволі детальний опис ранньохристиянських практик, зокрема катехуменату, з чого випливає, що катехитична структура в Церкві була вже досить розвинена. Говорячи про перше таїнство, він чітко говорить про хрещення дітей: «Зодягніться в одягу і в першу чергу хрестіть дітей. Усі ті, які можуть говорити за себе, нехай говорять. За тих, які не можуть говорити, нехай говорять їхні батьки або хтось із рідних» (гл. 21). Ті, що готувалися до хрещення, не повинні приносити з собою жодних речей, «крім того, що кожний принесе для Євхаристії» (гл. 20). Іполіт пише також про помазання елеєм та про накладання єпископом рук. Подібно до Тертуліяна, згадує про хліб, вино та молоко, змішане з медом, доволі детально описує літургійні тексти під час прийняття причастя (гл. 21)⁵⁷. Отож, в Іполіта Римського знаходимо всі елементи таїнств християнського втаємничення, а його згадка про хрещення дітей дає вагомий підстави вважати, що ця практика була досить поширеною вже в III столітті.

⁵³ Пор.: О крещении 1, 1, 3 // Квинт Септимий Флорент Тертуллиан. *Избранные сочинения* / ред. А. А. Столярова, Москва 1994.

⁵⁴ Пор.: О крещении 7, 1 // Квинт Септимий Флорент Тертуллиан. *Избранные сочинения* / ред. А. А. Столярова, Москва 1994.

⁵⁵ О прескрипции еретиков 36, 5 // Квинт Септимий Флорент Тертуллиан. *Избранные сочинения* / ред. А. А. Столярова, Москва 1994.

⁵⁶ Пор.: *De corona*. 3 // PL, 2: 79.

⁵⁷ Пор.: *Апостольское наследие. Отцы и учителя Церкви века. Антология*, Т. II. Москва 1996, 243-260.

Канонічні рішення Церкви, прийняті на соборах, починаючи від часів апостолів, формуються в канонічні збірки. Завершенням цього процесу стало зібрання канонів у різних колекціях під назвою «Священні канони». Це збірка правил та законів Церкви найвищої ваги, містить у собі канони Апостолів, рішення Вселенських Соборів, місцевих синодів та канони, сформовані на основі писань Святих Отців⁵⁸.

Матеріал канонів, що стосується таїнств християнського втаємничення, є надзвичайно багатий. Принцип – «до Євхаристії приступає лише вірний» (тобто охрещена та миропомазана особа) – твердо був установлений у Церкві вже від самих початків. Цей принцип часто зустрічаємо у багатьох рішеннях та канонах Св. Отців. Зокрема, в «Канонічних відповідях» Тимотея Александрійського (†385) на запитання: «Якщо оглашенне дитя семи років або повнолітній буде присутнім на Літургії і через незнання запричається, то що з таким робити?» – дає відповідь: «Потрібно просвітити його хрещенням, бо є покликаний Богом»⁵⁹. Ця відповідь у непрямий спосіб підтверджує, що приймати Євхаристію та інші святі таїнства здатна лише охрещена особа.

Сучасне розуміння диференційованих семи святих таїнств увійшло в Церкву значно пізніше. На початках християнства будь-які дії, пов'язані із закликанням Святого Духа, мали таїнственний характер і розглядалися як єдиний процес. У традиції ранньої, а згодом лише Східної Церкви, таїнство миропомазання служиться завжди у злуці із хрещенням. Тому часто у правилах Св. Отців чи канонах не говориться про два окремі таїнства, а вживається лише один термін хрещення.

Кан. 48 Лаодикійського Собору прямо говорить про миропомазання та вимагає служити його разом із хрещенням: «Необхідно, щоб просвічені були помазані помазанням небесним, щоб бути

⁵⁸ Поп.: I. Žužek. Understanding the Eastern Code // *Kanonika* 8, Roma 1997, 266-274.

⁵⁹ P. Joannou. *Fonti IX. Discipline générale antique (IV-IX s.)*, Roma 1963, 240-241.

причасниками Царства Божого»⁶⁰. З правил випливає, що у деяких Церквах Малої Азії виникла практика не помазувати миром відразу після хрещення. Внаслідок цього Собор відновлює існуючі в ті часи постанови про спільне служіння обидвох таїнств⁶¹. «Апостольські конституції» (380 рік) також говорять про післяхрещальне помазування миром: «І наступне: після того як охрестите його в ім'я Отця, і Сина, і Святого Духа, помажте його миром» (Libr. VII, 44, 1)⁶². Значення цього помазання є різним: одне з них – це вірність Христові, померти з Христом, воскреснути з Христом, жити з Христом (Libr. VII, 44, 2); миропомазання запечатує визнання віри (Libr. III, 17, 1); миро є знаком хрещального союзу (Libr. VII, 22, 2); накладання рук чи помазування миром є знаком дару Святого Духа⁶³.

У первісній Церкві лише єпископ мав право довершувати хрещення миропомазанням: «Через єпископа ви є позначенні миром розуміння» (Libr. II, 32,3). З часом у Східних Церквах правом уділення миропомазання були наділені також і пресвітери, за єпископом залишилося виключне право освячення мира. Карфагенський Собор у 6 правилі постановляє: «Приготування мира *χρίσματος ποιήσιν* й освячення нехай не творить пресвітер»⁶⁴. Згідно з давньою традицією Церкви, єпископ є первісним служителем таїнства миропомазання і за ним залишається виключне право приготування мира. Це право базується на єрархічному принципі, згідно з яким єпископ посідає повноту священства і має усі права священнодіяства. Тому отримання мира від єпископа виявляє сопричастя пресвітера зі своїм владикою.

⁶⁰ В. Н. Бенешевич. *Древне-славянская кормчая XIV титуловъ без толкованій*, Т. I. Санкт-Петербургъ 1906, 276.

⁶¹ Пор.: *Правила Православной Церкви съ толкованіями Никодима, єпископа Далматинско-Истрійскаго*, Т. II. Санкт-Петербургъ 1912, 111.

⁶² D. Spada – D. Salachas. *Costituzioni dei Santi Apostoli per mano di Clemente*, Roma 2001, 190.

⁶³ D. Spada – D. Salachas. *Costituzioni dei Santi Apostoli per mano di Clemente*, Roma 2001, 201.

⁶⁴ В. Бенешевич. *Древне-славянская кормчая XIV титуловъ без толкованій*, Т. I. Санкт-Петербургъ 1906, 314-315.

Із вищенаведених фактів випливає, що три таїнства християнського втаємничення є послідовною та єдиною дією, кульмінацією якої є Пресвята Євхаристія – центр та джерело християнського життя. Від часів святих апостолів ці таїнства уділялися разом, що творило єдину богословську та пасторальну цілісну дію у відношенні до того, хто бажав вступити в Церкву. Будь-які спроби розділення чи викривленого розуміння таїнств відкидалися як соборами, так і Святими Отцями. Ця єдність збереглася і донині у всіх Східних Православних Церквах та деяких Східних Церквах в сопричасті з Римською Церквою. На Заході від 9 ст. знаходимо прояви відмінного розуміння таїнств християнського втаємничення. Західні богослови зосередили свою увагу не на єдиній дії цих таїнств, які воцерковлюють новоохрещеного, зацеплюють його в організм Церкви, а на окремішності кожного таїнства. Західний богослов Теодульф Орлеанський (†821) у своїх працях говорить про три таїнства християнського втаємничення та підкреслює їхній відмінний характер, зокрема, робить розрізнення між дією хрещальної води та дією Святого Духа, не розглядає цю дію як єдиний акт⁶⁵. Із початком схоластики диференціація трьох таїнств починає все частіше зустрічатись у творах західних богословів. Гуго з монастиря св. Віктора (†1141) у своїх богословських роздумах розглядає хрещення, миропомазання та Євхаристію як цілком окремі таїнства, хоча у творі все ще можна простежити їхню близькість⁶⁶. Вже у Петра Ломбардійського (†1146) таїнства описуються розділено та автономно⁶⁷.

Починаючи з XIII ст., на Заході твердо закріплюється тенденція розділення таїнств християнського втаємничення. Особливо це стосувалося новоохрещених дітей, які отримували *Конфірмацію* (Миропомазання) та приступали до Євхаристії при наближенні свідомого віку (приблизно 12 років). Це сталося через виключне право єпископа уділяти таїнство миропомазання. З пасторальних причин єпископи не могли уділювати це таїнство всім новоохрещеним у єпархії. Вік почав відігравати важливу роль у здатності

⁶⁵ Поп.: De sacr. bapt., 7 // PL, 99: 864D.

⁶⁶ Поп.: De sacramentis christianae fidei, II, 7,4 // PL, 176: 461, B-C.

⁶⁷ Поп.: Sententiarum, lib. 4, 2-6 // PL, 192: 841-855.

прийняття цього таїнства⁶⁸. У постановах IV Латеранського Собору 1215 р. знаходимо канонічне затвердження цієї практики: «Кожний вірний будь-якої статі, що досягнув віку користування розумом, визнає гріхи правильно, сам перед власним парохом... отримує з пошаною, принаймні в часі Пасхи таїнство Євхаристії»⁶⁹.

Теми трьох таїнств християнського взаємничення знаходимо також у Томи Аквінського, який розглядає їх як цілком окремі та незалежні. Для Томи миропомазання є таїнством, що делегує вже охрещену особу на служіння, відкриває для особи повноту таїнственного життя, публічних дій культу, особливо Євхаристії⁷⁰.

Виключне право єпископа уділяти миропомазання було затверджене і в офіційних документах Західної Церкви. У буллі унії вірмен на Флорентійському Соборі 1439 р. зазначено: «Звичайний служитель це єпископ» (*Ordinarius minister est episcopus*)⁷¹. Остаточо це рішення було затверджене на Тридентському Соборі: «Якщо хтось ствердить, що звичайним служителем таїнства миропомазання не є лише єпископ, а будь-який звичайний пресвітер: нехай буде анатема»⁷². Таке рішення було мотивоване реакцією протестантів, які не робили розрізнення між єпископством та пресвітерством⁷³. У питанні причастя новоохрещених дітей Собор навчає, що діти, які не досягли віку користування розумом, не є зобов'язані приймати Євхаристію. В іншому місці соборових документів, а саме в 4 главі, чітко сказано: «Якщо хтось скаже, що Євхаристійне причастя є необхідне для дітей також перед

⁶⁸ «На Заході питання віку тих, що мають бути миропомазаними, є поєднане з питанням служителя. Як наслідок, це стало причиною розділення хрещення та миропомазання (з кінця XIII ст., а передовсім, з другої половини XVI ст.)», D. Salachas. *Teologia e disciplina dei sacramenti nei Codici latino e orientale*, Bologna 1999, 127.

⁶⁹ Lateran IV. *Constitutiones*, 21 // COD, 245.

⁷⁰ Пор.: *Sum. Teol.* 3, q 63, a 6.

⁷¹ Пор.: Firen. sessione VIII. Bolla di unione degli Armeni // COD, 544.

⁷² Trid. sessione VII. can. de sacr. confirm., 3 // COD, 686

⁷³ Пор.: D. Salachas. *Teologia e disciplina dei sacramenti nei Codici latino e orientale*, Bologna 1999, 1270.

віком користування розумом: нехай буде анатема»⁷⁴. Канон не забороняє в прямий спосіб причащати дітей, але однозначно підтримує практику, проти якої забороняє виступати. Усі літургійні відправи Західної Церкви були пристосовані до нових постанов, таким чином, новоохрещені діти, щоб могли отримати Конфірмацію, змушені були чекати досягнення розумової зрілості, після цього приступали до Євхаристії. Особлива увага в цей час приділялася катехизаційному навчанню, яке кожна дитина була зобов'язана пройти перед першим причастям.

Дисципліна уділення та служіння Євхаристії в контексті таїнств християнського втаємничення, починаючи від XIII ст., зазнала на Заході істотних змін. Схоластичний спосіб думання усунув розуміння єдиної дії трьох таїнств. Це, в свою чергу, породило певний богословський та догматичний безлад, який вдалося усунути лише на Другому Ватиканському Соборі, який поставив Пресвяту Євхаристію у центрі всіх таїнств, церковних служінь та діл апостоляту. До Євхаристії прямує все життя Церкви, саме Євхаристія є «джерелом і вершиною усієї євангельської проповіді; бо катехумени поступово вводяться до участі в Євхаристії, а вірні, позначені вже Святим хрещенням і миропомазанням, через приймання Євхаристії повнотою прищеплюються в Тіло Христове» (ДП 5). У цих словах Отці Собору висловили навчання Церкви щодо таїнств християнського втаємничення, зводячи їх в один процес і, таким чином, відновивши давню практику Церкви. Це поєднання стало можливим завдяки тому, що, на відміну від Тридентського Собору, який взяв до уваги лише дисципліну таїнств, Другий Ватиканський Собор звернув свою увагу на містагогійний характер таїнств.

Східні Церкви, що в сопричасті з Римською, не всі зберігають давню дисципліну, згідно з якою таїнство хрещення, миропомазання та Євхаристію уділяють в одному часі⁷⁵. Другий Ватиканський Собор закликав ці Церкви відновити їхню давню дисципліну, особливо практику спільного уділення таїнств хрис-

⁷⁴ Trid. sessione 21 cap. 4. can. de comun. 4 // COD, 727.

⁷⁵ Поп.: D. Salachas. *L'iniziazione cristiana nei Codici orientale e latino*, Bologna 1992, 54.

тиянського втаємничення, яка через західні впливи зазнала змін. Це зобов'язання, поставлене Собором, відповідає також головним принципам екуменізму, адже Східні Церкви, що не в сопричасті з Римом, зберегли та вірно дотримуються своєї давньої дисципліни, яку Римська Церква теж шанує. Східні Церкви, що в сопричасті з Римською Церквою, співподіляють з Церквами, від яких походять і які не є в сопричасті з Римською Церквою, цю давню дисципліну, визнаючи яку, Другий Ватиканський Собор зазначив: «Нехай знають та будуть упевнені усі Східні, що вони завжди могли б та будуть повинні зберігати свої правні літургійні обряди та свій правопорядок, та в них можна буде вносити зміни тільки з причин правдивого й органічного поступу» (ДСЦ 6).

Кан. 697 є останнім у II главі про «Миропомазання» та містить два поєднані між собою елементи: єдність таїнств християнського втаємничення, завершенням яких є Пресвята Євхаристія. Канон приписує єдність служіння та уділення трьох таїнств, а кан. 710 надає право новоохрещеним дітям приймати Євхаристію. Ці дві норми, пов'язані між собою, говорять про уділення причастя новоохрещеному в контексті таїнств християнського втаємничення. Важливість канонів полягає в тому, що вони відновлюють автентичну практику участі новоохрещених, особливо дітей, у Євхаристії згідно з первісною традицією, спільною для всіх Східних Церков. Про важливість відновлення цієї давньої східної традиції говориться на початку ККСЦ у кан. 2, який вказує на відношення норм ККСЦ до давньої церковної традиції: «Канони ККСЦ, в яких значною мірою береться до уваги або застосовується давнє право Східних Церков, треба оцінювати головним чином на підставі того права» (кан. 2).

Кан. 697 приписує якнайшвидшу участь новоохрещених та миропомазаних осіб у Євхаристії. Ця норма стосується усіх Східних Церков у сопричасті з Римською Церквою, а оскільки вона належить до загального права, то є зобов'язуючою для всіх них. Партикулярне право кожної Церкви повинно означити термін *якнайскоріше* та спосіб уділення

Після введення в дію ККСЦ потрібно відкинути всі норми та звичаї, які йому суперечать. Особливо необхідно перегля-

нути приписи римських документів та синодальних постанов Східних Церков, які стосуються уділення Пресвятої Євхаристії новоохрещеним особам, особливо дітям, у контексті таїнств християнського втаємничення. Фактично ці постанови та приписи є замінені двома канонами – 697 та 710. Помісне право кожної Церкви повинно чіткіше означити спосіб уділення та служіння, відповідно до власної традиції, в основі якої лежить надбання, спільне для всіх Східних Церков. Кан. 86 (проекту ПП УГКЦ) говорить: «Сакраментальне впровадження в таїнство спасіння завершується прийняттям Пресвятої Євхаристії, яку слід уділяти після прийняття хрещення і миропомазання якнайшвидше», а кан. 92 затверджує таке: «Щодо участі дітей у Пресвятій Євхаристії після хрещення і миропомазання, слід дотримуватися вказівок єпархіального єпископа місця та відповідно до кан. 687 ККСЦ».

Канон 710 говорить про участь дітей у Євхаристії, в тому числі і новоохрещених. При цьому норма відсилає до літургійних приписів кожної Помісної Церкви. Із тексту попереднього кан. 697 та цього канону випливає, що приписи відносно участі дітей у Причасті Тіла і Крови Христа повинні бути збережені у літургійних книгах. Таким чином, давня східна традиція причастя немовлят повинна існувати у Східних Церквах, що в сопричасті з Римською Церквою. Кан. 697 та 710 є доволі близькими щодо тематики, проте різниця полягає у тому, що кан. 697 говорить про якнайшвидшу участь новоохрещеного в Євхаристії, а кан. 710 вказує на необхідність постійної практики участі дітей у Причасті згідно із літургійним порядком. «Зрештою, уділення Євхаристії новоохрещеним дітям не обмежується лише до хвилини звершення втаємничення. Євхаристія – це хліб життя, і дітей треба постійно ним годувати від того часу, щоб вони духовно зростали»⁷⁶.

Розвиток практики причастя новоохрещених виробив у кожній східній традиції власні літургійні обряди уділення цього таїнства. Особливо це стосується приписів щодо причастя дітей, які увійшли у рубрики обрядів хрещення та миропомазання. Ці рубрики зберігають давню автентичну традицію, і саме на них

⁷⁶ Інструкція, § 49.

покликається кан. 710. Канон, як і цілий ККСЦ, не врегульовує літургійних питань, а посилається на автентичну літургійну традицію Східних Церков, яка міститься у богослужбових книгах. ККСЦ закликає повернутися до автентичної традиції уділення Євхаристії після хрещення та миропомазання.

Київська Митрополіча Церква перейняла з Візантії усі літургійні форми, які в умовах руської культури частково видозмінилися, що дало початок візантійсько-русько-українського обряду. Щодо таїнств християнського втаємничення, то Церква перейняла давню християнську практику спільного служіння. Про це довідуємось із требників (евхологіонів)⁷⁷.

«Требник» митрополита Петра (Могили) є одним з найбільш відомих видань богослужбових книг цього ряду. Хоч Київська Церква була тоді вже поділена, проте цей требник був засвоєний обидвома сторонами. Могила своїм Требником бажав довести до однакості церковну практику й обряди, тому що

серце його боліло, коли бачив він, як противники та фальшиві браття православія кривдять православних, безсоромно називають наших духовних неуками, грубіянами в богослужбових справах; закидають православним українцям, що вони поеретичіли, не знають числа, форми, матерії, інтенції і наслідків Тайн та різно їх одправляють; видавець і має збити всі неслухні закиди своїм Требником⁷⁸.

Говорячи про таїнства, автор починає із хрещення, яке «є звільненням від гріха первородного і від усіх гріхів, також від

⁷⁷ Требник – це богослужбова книга, що містять у собі молитви та служби, означені іменем *треб.* Ця назва відноситься головно до таїнств, а також до тих молитов, які заторкують життя християнина від народження до його смерті. Перший требник, перекладений св. Кирилом та Методієм, прийшов на Русь від болгар, а перше слов'янське друковане видання з'явилося в кінці XV ст. В Україні друковані требники, видані в Острозі та Стрятині, вперше з'являються від 1606 р. Требник перевидавали з більшими чи меншими змінами у Вільні (1617, 1618, 1622, 1624), в Ев'ю (1638), в Києві, де вийшов у 1646 р. «Требник» митрополита Петра (Могили).

⁷⁸ О. Лотоцький. *Українські джерела церковного права*. Варшава 1931, 52.

вини та кари очищенням, від сина погибелі і від гніву, яке вчиняє сином благодати і наслідником Божого Царства»⁷⁹. Наступним таїнством є миропомазання, через яке «той, хто приймає це таїнство, отримує благодать Святого Духа на утвердження віри»⁸⁰. У таїнстві Євхаристії хліб і вино через слова освячення та дію Святого Духа «в Тіло Христа Бога нашого істинно перетворюються; вино, що в чаші на Престолах, в Кров Христа Бога нашого»⁸¹. Автор подає рубрики цих таїнств, детально пояснюючи найважливіші моменти. Рубрики хрещення і миропомазання є розділені окремими заголовками, проте виступають єдиним блоком. Про перехід від одного таїнства до другого свідчить ектенія, що йде після хрещення⁸². Після чину миропомазання митрополит Петро (Могила) дає важливу заввагу єреєві: треба знати, якщо буде Літургія, приносять новопросвічене немовля з свічками на Великому вході. А якщо людина, яка охрестилася, є дорослою, то сама нехай іде на Великому вході перед Божественними дарами, тримаючи в кожній руці свічку:

Причащатися істинних таїнств Христа Бога нашого, має бути новоохрещений – чи немовля, чи дорослий. Після відпусту нехай іде в свій дім у супроводі родичів, несучи запалену свічку. І якщо охрещений є дорослим, нехай приходить кожного дня до Церкви, тримаючи так само запалену свічку на Вечірні, Утрені чи Літургії, так до восьмого дня⁸³.

Ця заввага свідчить про єдність служіння та уділення таїнств християнського втаємничення. Прийняттю Євхаристії передують активна та особлива участь новоохрещеного, як дитини, так і дорослого, у Божественній Літургії. Запалені свічки, як знак Світла-Христа, що ніс новоохрещений на Великому вході попе-

⁷⁹ *Евхологіон, або Требник Петра Могили. Київ. 1646* (далі *Евхологіон*) / реп. вид. О. Горбача, Рим 1988, 24.

⁸⁰ *Евхологіон*, 25.

⁸¹ *Евхологіон*, 25.

⁸² Пор.: *Евхологіон*, 82.

⁸³ *Евхологіон*, 89.

реду Дарів, є знаком його правдивої та живої участі в Жертві Тіла і Крови, а також свідчить про молитовний намір церковної спільноти у відношенні до новопросвіченого. З вищенаведеної цитати випливає також, що новоохрещена доросла особа проходила процес воцерковлення, який включав у себе участь у богослужіннях денного циклу та Святій Літургії. Протягом восьми днів охрещений засвідчував свою участь у Христі, який є Світлом світу, тримаючи під час усіх цих богослужінь запалену свічку. Усі ці дії перегукуються зі способом хрещення у ранній Церкві.

Требник митрополита Петра (Могили) засвідчує, що в Україні існувала добре розроблена практика спільного уділення таїнств хрещення, миропомазання та Євхаристії. Причастя Тіла і Крови Христової отримувала новоохрещена особа незалежно від свого віку. Ця активна участь у Євхаристійній Жертві була знаком живого воцерковлення новопросвіченого у церковне тіло-спільноту.

Іншим важливим свідченням є збірки церковних канонів та державних законів, які стосувалися церковного життя, – Номоканони та Кормчі книги. На час хрещення Київської Русі Східна Церква мала у своєму розпорядженні два Номоканони – Івана Схоластика та Фотія⁸⁴. Ці канонічні збірки з'являються в Київській Церкві відразу після хрещення в оригіналах грецькою мовою, а через певний час і в слов'янських перекладах. На Русі вони стали джерелами для «Кормчих книг» (від слов'янського *кормило* – стерно).

Україні належить почин друкованого видання церковних канонів, що ним став «Номоканон Київський епітимний»⁸⁵. У його основі лежить грецький оригінал, про що свідчить часте вживання грецьких слів у слов'янському тексті. Походить він із першої половини XV ст. Автор твору невідомий. Хоча «Київський Номоканон» і містить велику кількість різноманітних правил та канонів, які характеризують цей тип документів, проте він

⁸⁴ Пор.: О. Лотоцький. *Українські джерела церковного права*, Варшава 1931, 77.

⁸⁵ О. Лотоцький. *Українські джерела церковного права*, Варшава 1931, 89.

займається у своїй суті питаннями духовного проводу, тобто є канонарієм, *малим* Номоканоном, або епітимійником, на відміну від *великого* Номоканона, тобто Кормчої книги⁸⁶. Номоканон мав бути підручником для духівників щодо сповіді та епітимій. Ділиться він на дві частини. У першій міститься: а) виклад якостей духівника та його головних обов'язків; б) *чиноповідованіє*, тобто чин сповіді; в) повчання духівникові про спосіб призначення покути згідно з правилами Номоканона. У другій частині містилося 228 різних церковних правил⁸⁷.

Серед церковних питань знаходимо в Номоканоні пункти щодо таїнств християнського втаємничення. Канони збірника детально розглядають душпастирсько-практичні питання стосовно хрещення, миропомазання та Євхаристії. Один з канонів говорить: «Святе хрещення має здійснюватися перед Божественною Літургією, щоб дитина змогла на Літургії прийняти причастя. Ім'я дитині дається у хрещенні»⁸⁸. Джерелом цього канону, на думку О. Павлова, є твір Діонісія Аеропагіта «Про церковну єрархію», автор якої, даючи повчання про хрещення дітей, говорить: «Єрарх дає новонародженій дитині Божественні Тайни, щоб через них виховувалася в житті за благодаттю...»⁸⁹. О. Павлов знаходить підтвердження цього правила у кан. 31 Трулянського Собору, який забороняє здійснювати хрещення в молитовних (приватних) домах. Причиною цієї заборони є те, що «священик спочатку повинен звершити проскомидію, потім, одягнувшись у всі священні ризи, вийти й охрестити дитину, і потім вже починати Божественну Літургію, в кінці якої новоохрещений причащається святих таїнств»⁹⁰. О. Павлов свідчить, що в деяких рукописних Євхологіонах чин хрещення (мається на увазі хрещення та миропомазання) дійсно закінчуються словами: «Після цього починається Літургія»⁹¹. Номоканон підтверджує

⁸⁶ Пор.: А. Павлов. *Номоканон при Большом Требнике*, Москва 1897, 2.

⁸⁷ Пор.: А. Павлов. *Номоканон при Большом Требнике*, Москва 1897, 2.

⁸⁸ А. Павлов. *Номоканон при Большом Требнике*, Москва 1897, 359.

⁸⁹ А. Павлов. *Номоканон при Большом Требнике*, Москва 1897, 359-360.

⁹⁰ А. Павлов. *Номоканон при Большом Требнике*, Москва 1897, 360.

⁹¹ А. Павлов. *Номоканон при Большом Требнике*, Москва 1897, 360.

практику спільного уділення таїнств хрещення, миропомазання та Євхаристії.

На підставі Требника митрополита Петра (Могили) та Київського Номоканону приходимо до висновку, що Київська Церква, навіть після поділу 1596 р., зберігала апостольське насліддя щодо таїнств християнського втаємничення, які служилися в одному часі, що давало можливість новоохрещеному пройти повний процес воцерковлення і стати учасником Божественної Трапези.

У 1596 р. на Берестейському Соборі єпископат Київської Митрополії на чолі з митрополитом прийняв унію з Римською Церквою. Акти Берестейської Унії прямо говорять про непорушність східного обряду⁹². Цю непорушність ствердив папа Климентій VIII своєю буллою у 1596 р. «Годиться Римському Архиреєві»⁹³ та заявив, що східні мають повне право дотримуватися власних традицій. Проте через певний час Унійна Церква потрапила під великий вплив західної богословської думки. Цей вплив відобразився практично у всіх сферах життя уніятів: у богослов'ї, в літургійній та духовно-пасторальній практиці⁹⁴. Вже на початку XVIII ст. обидві частини колись єдиної Митрополічної Церкви різнилися своїм внутрішнім порядком, особливо це стосувалося літургійної практики. На зламі XVII-XVIII ст. до Унії прилучаються обидві галицькі єпархії – Львівська та Перемиська. Таким чином, все українсько-білоруське населення Польсько-Литовської держави належало на поч. XVIII ст. до Унійної Церкви. Проте східні християни Речі Посполитої, зовні об'єднані конфесійно, доволі відрізнялись між собою щодо богослужень, катехизації та душпастирства. Парохії тих єпархій, що прийняли Унію в 1596 р., мали в своїх богослуженнях багато латинських впливів, натомість ті, що приступили на поч.

⁹² Пор.: *Documenta Unionis Berestensis eiusque Auctorum (1590-1600)* / ред. Athanasius G. Welykuj, Romae 1970, 61-75.

⁹³ Пор.: Климентій VIII. Булла *Decet Romanum Pontificem (Годиться Римському Архиреєві)* // *Magnum Bullarium Romanum*, V, 2, 94-96.

⁹⁴ Пор.: Берестейська унія та внутрішнє життя Церкви в XVII столітті // *Матеріали Четвертих «Берестейських читань», Львів-Луцьк-Київ, 2-6 жовтня 1995 р.* Львів 1997, 1-147.

XVIII ст. – зберігали здебільшого *чистий* обряд. Таким чином, «обидві тенденції розвитку зіштовхнулися між собою вже в лоні єдиної унійної митрополії»⁹⁵.

Вирішенням цих та інших проблем зайнявся синод, скликаний митрополитом Левом Кишкою у місті Замость за згодою Римського Апостольського Престолу в 1720 р. Синод постановив за мету уніфікувати обряд та пристосувати внутрішнє життя Церкви до постанов Тридентського Собору. Рішення, прийняті на Замойському Синоді, достатньо задовільняли як більш златинщені, так і обидві новоприєдані єпархії⁹⁶. Синод проголосив свої постанови у формі декретів, які охопили практично всі ділянки церковного життя. У III титулі знаходимо постанови щодо святих таїнств, які розташовані у такому порядку: хрещення, миропомазання, Євхаристія (служіння Літургії), сповідь, елеопомазання, рукоположення, подружжя. Щодо хрещення Синод подає давню східну формулу, проте щодо усіх інших таїнств починає використовувати латинські поняття *форми* та *матерії*. Після хрещення парох місця здійснює миропомазання, Синод підкреслює право східних священників здійснювати це таїнство владою, наданою єпископом та затвердженою Римським Апостольським Престолом⁹⁷.

Стосовно таїнства Євхаристії Замойський Синод вводить та затверджує практики, нехарактерні для Східної Церкви. Одна з них – заборона причащати новоохрещених дітей. Документ визнає, що «у Східних завжди зберігався звичай, і зберігається ще й тепер, допускати дітей, які ще не досягли розуму, до Святої Євхаристії, яка завжди була духовним хлібом і напитком, яким відроджені у Христі можуть жити, скріпити і зберегти це

⁹⁵ Е.К. Суттнер. Значення Замойського синоду // *Ковчег* II, Львів 2000, 99-100.

⁹⁶ Пор.: Е. К. Суттнер. Значення Замойського синоду // *Ковчег* II, Львів 2000, 100.

⁹⁷ Пор.: Синодъ провинціальный рускій отбувшій ся въ місті Замостю року 1720, Тит. III, § II // *Додатокъ до чинностей и рѣшень Руского Провинціального Собора въ Галичинѣ отбувшого ся во Львовѣ въ р. 1891, Львов 1897, 66.*

життя»⁹⁸. Отці Синоду визнають, що причастя дітей є частиною літургійної спадщини Східної Церкви, подаючи обґрунтування цієї практики. Тому для пересічного читача виглядає дивно наступна постанова:

Але тим не менше є певним, що діти, які ще не досягли вжитку розуму, жодним чином не є зобов'язані причащатися Св. Євхаристії, бо в цьому віці не могли втратити відзискану через купіль хрещення ласку. Тому Святий Синод постановляє, щоб задля належного почитання цього великого таїнства, відтепер до Святого причастя, якщо це можна зробити без згіршення, не були допущені раніше, ніж стане явним, що вони, після докладного навчання та іспиту, перебувають у необхідному віці і мають пізнання, що можуть розрізнити Тіло Христове⁹⁹.

У цьому приписі Синод не подає богословської причини заборони причастя дітей, натомість виносить на перше місце досягнення певного віку. Таке рішення стає легко зрозумілим після розгляду документу Тридентського Собору (Трид. зас. 21. гл. 4, О прич.), на який посилається Синод. Ці постанови надзвичайно близькі за змістом. Додаток «якщо це можна зробити без згіршення» певною мірою залишає можливість збереження давньої практики у тих місцях, де вона існувала. Таким чином, на Замойському Синоді у Київській Церкві Римського сопричастя було узаконено багато латинських практик, які не узгоджувалися з давньою традицією. Проте практика уділення Євхаристії дітям, безперечно, існувала надалі, про що свідчать постанови Перемиського Синоду 1740 р. На ньому було видано заборону причащати дітей

⁹⁸ Синодъ провинціальный рускій отбувшій ся въ місті Замостю року 1720, Тит. III, § II // *Додатокъ до чинностей и рѣшень Руского Провинціального Собора въ Галичинѣ отбувшого ся во Львовѣ въ р. 1891*, Львов 1897, 214.

⁹⁹ Синодъ провинціальный рускій отбувшій ся въ місті Замостю року 1720, Тит. III, § II // *Додатокъ до чинностей и рѣшень Руского Провинціального Собора въ Галичинѣ отбувшого ся во Львовѣ въ р. 1891*, Львов 1897, 211.

під час Літургії Передосвячених Дарів¹⁰⁰. Цілком можливо, що заборона Перемиського Синоду, беручи до уваги спосіб причастя (немовлят причащали лише Кров'ю), не стосувалася Літургій Йоана Золотоустого та Василя Великого.

Хоча Римський Престол задекларував принцип непорушності обрядів в «Актах Берестейської Унії», проте ці зобов'язання не завжди виконувалися. У XVIII ст. Римський Престол у своїх документах підняв питання причастя дітей перед усіма Східними Церквами, закликавши переглянути цю практику та пристосувати її до дисципліни Західної Церкви¹⁰¹. Документи ігнорують той факт, що причастя дітей є давньою традицією християнського Сходу, натомість посилаються на приклад Римської Церкви. Таке трактування безсумнівно основане на переконанні вищості римського обряду: «Латинський обряд є обрядом Святої Римської Церкви, Матері і Вчительки інших Церков, йому надається перевага над усіма іншими обрядами»¹⁰². Ці побажання Римської Церкви були взяті до уваги майже всіма Східними Церквами, що були в її підпорядкуванні.

Практика причастя новоохрещених дітей була цілковито відкинута в Київській Церкві, підпорядкованій Римській Церкві; це підтверджують постанови Львівського Синоду, скликаного Митрополитом Сильвестром (Сембратовичем) у 1891 р.

¹⁰⁰ Прор.: Г. Лакота. *Три Синоди Перемиські й єпархіальні постанови валявські в XVII-XIX ст.* Перемишль 1939, 48.

¹⁰¹ Конгрегація Поширення Віри 5 квітня 1729 року, розглянувши запит щодо участі новоохрещених дітей у Євхаристії, дала таку відповідь: «Не є необхідно малим дітям отримувати сакраментальне Євхаристійне причастя, але де є старий звичай у дії, він не має бути осуджений». *Mansi*, 46: 94. В іншому випадку *Sacrum Officium*, у відповідь на запит директора госпіталю в Акі щодо незручності причастя дітей у коптійському обряді, втворює цьому зауваженню та каже, щоб латинські місіонарі не практикували причастя дітей, а копти, дивлячись на них, також згодом відійшли б від цієї традиції. Пор.: *CICF*, т. 4. Romae 1926-1939, 72.

¹⁰² *Allatae sunt*, 20 // *Iuris Pontificii de Propaganda Fide* / ред. R. de Martinis. Pars prima, 3. Romae 1890, 605.

Львівський Синод цілком підтверджує усе те, що постановив Замойський Синод про достоїнство та спосіб уділення Св. таїнств, та лише додає до колишніх рішень певні, головню практичні пункти. Отже, було підтверджено приписи, згідно з якими причастя новоохрещеним дітям було заборонено, за винятком місць, де існував такий звичай.

Такий стан речей зберігся в Українській Греко-Католицькій Церкві аж до її насильної ліквідації радянською владою у 1946 р. Парохії УГКЦ були перебрані представниками Московського Патріярхату, який усіма шляхами намагався затерти у пам'яті вірних їхню колишню належність. Проте уніятський спосіб богослужінь ще довгий час використовувався майже у всіх легітимних парохіях Західної України¹⁰³.

Із розвалом Радянського Союзу та проголошенням незалежності України, УГКЦ отримала можливість легального існування. Церква почала відновлювати власну інституційну структуру. Літургійно-канонічне життя УГКЦ отримало потужний стимул до розвитку внаслідок національно-релігійних процесів, що відбулися у державі. Церква, вийшовши з підпілля, зустрілась із новою еклезіяльною дійсністю Римської Церкви і тих Церков, що в сопричасті з нею, які після Другого Ватиканського Собору перейшли глибоку реструктуризацію, особливо в літургійно-канонічному плані. Рішення Другого Ватиканського Собору не були відомі ширшому загалові мирян та духовенства. Перед Церквою виникло питання вибору подальшого шляху розвитку. Певна частина вірних та духовенства почали відновлювати деякі довоєнні практики УГКЦ, намагаючись тим самим показати окремішність від православних та римських католиків. Інша частина намагалась у різний, у своєму баченні, спосіб пристосувати насліддя Церкви до рішень Другого Ватиканського Собору. Таким чином, у Церкві з'явилися різні тенденції та рухи, які за своїм змістом доволі часто були суперечними¹⁰⁴.

¹⁰³ Пор.: В. Сергійчук. *Нескорена Церква. Подвижництво греко-католиків України в боротьбі за віру і державу*, Київ 2001, 349.

¹⁰⁴ Пор.: П. Галадза. *Сприйняття Другого Ватиканського Собору греко-католиками в Україні // Ковчег 3*, Львів 2001, 377-399.

Питання служіння та уділення Євхаристії в контексті таїнств християнського втаємничення сприймалось у різний спосіб і на практиці реалізовувалося не завжди згідно з постановами Другого Ватиканського Собору. Синод Єпископів УГКЦ, починаючи з 1989 р., у своїх рішеннях та постановах намагався подолати цю невизначеність та шукав нових шляхів щодо майбутності літургійно-канонічного життя Церкви. Переважна більшість духовенства у своєму ставленні до таїнств християнського втаємничення мала бачення з позицій Тридентського Собору. Тобто, прєвітер уділяв дитині хрещення разом із миропомазанням, проте не допускав до причастя Тіла та Крови Христових. Було повернуто довоєнну практику, що базувалася на рішеннях Замойського Синоду. Прєсвяту Євхаристію уділялося під час так званого *першого святого причастя*. Цьому передувало попереднє катехитичне навчання, яке проводив парох або призначені ним особи. До причастя допускали дітей, які досягнули віку семи років та перейшли катехитичний курс. Прєсвяту Євхаристію уділялось головню в неділю, напередодні початку нового шкільного року. Літургія відбувалася в урочистий спосіб, що, в свою чергу, глибоко западало в пам'ять дітей та батьків. Ця практика є й досі поширеною серед старшого покоління духовенства Української Греко-Католицької Церкви.

Синод Єпископів УГКЦ, що відбувся у Львові в 1992 р., значючи вкоріненість цієї практики серед вірних, видав постанову: «Для збереження послідовности у літургійному житті нашої Церкви, цей священний Синод пригадує, що літургійні постанови Замойського Синоду залишаються обов'язуючими»¹⁰⁵. Також Синод додає: «Прєсвяту Євхаристію не подавати немовлятам, доки вони не досягнуть свідомого віку»¹⁰⁶. У своїх рішеннях Синод іде за довоєнною практикою та мотивує це як «збереження послідовности в літургійному житті». Рішення Синоду єпископату УГКЦ, більшість якого на той час були представниками діаспори,

¹⁰⁵ *Рішення і постанови Синодів Єпископів Української Греко-Католицької Церкви 1989-1997 років*, Львів 1998, 20.

¹⁰⁶ *Рішення і постанови Синодів Єпископів Української Греко-Католицької Церкви 1989-1997 років*, Львів 1998, 21.

видається досить дивним і незрозумілим. Проте, проаналізувавши церковну ситуацію на Західній Україні, приходимо до висновку, що рішення було правильним і послідовним. Пояснити це можна на основі таких спостережень: Церква лише вийшла з підпілля та почала формувати свою інфраструктуру, повертати колишнє майно, парохії, формувати єпархії; будь-які практики, відмінні від довоєнних, були незрозумілими для мирян, будь-яке наближення чи подібність до *православних* практик вважалися зрадою *католицькості*; духовенство, яке служило вірним, не було монолітним, у ньому виділялися різні групи (пресвітери з підпілля; ті, що перейшли з православ'я після 1990 р.; молоді пресвітери, висвячені після коротких курсів у щойно відновлених семінаріях, мали недостатній рівень знань), які, відповідно до власної освіченості та колишньої належності здійснювали цю практику в різний спосіб, що викликало збентеження серед вірних. Своїм рішенням Синод вирішив повернутися до цього способу уділення Євхаристії, що, в свою чергу, дало можливість уникнути багатьох негативних наслідків.

Із відновленням богословських навчальних закладів у середовищі Української Греко-Католицької Церкви частіше почали лунати ідеї Другого Ватиканського Собору про повернення до первісної дисципліни та відкинення західних впливів. Частина богословів, що закінчили свої студії в середині 90-их років, внесла ці ідеї у ширші кола вірних, цьому сприяли також пресвітери, які отримали богословську освіту в західних університетах та приїхали для душпастирського служіння в Україну.

Єпископат УГКЦ на своєму черговому Синоді, що відбувся у Крехові – Львові з 14 по 20 вересня 1997 р. у розділі щодо літургійних практик постановив: «З душпастирських причин та в дусі рішень Другого Ватиканського Вселенського Собору “Про Східні Католицькі Церкви”, Синод Єпископів доручив застосовувати таку термінологію: *Перша свята сповідь та урочисте святе причастя* замість *Перше причастя*»¹⁰⁷. Ця постанова є прогресивним кроком у напрямку віднови давньої літургійної

¹⁰⁷ Рішення і постанови Синодів Єпископів Української Греко-Католицької Церкви 1989-1997 років, Львів 1998, 41.

практики. Хоча Синод не говорить про таїнства християнського втаємничення, звершенням яких є прийняття Євхаристії, проте у досить послідовний спосіб змінює акцент, ставлячи слово *перше* не в контексті Євхаристії, а прилучає його до таїнства покаяння. В такий спосіб впроваджується поступова літургійно-канонічна зміна, яка дає можливість уділяти Євхаристію також і новоохрещеним дітям. Щоб не робити замішання в тих парохіях, де практикується практика *Першого святого причастя*, Синод використовує доволі вдале формулювання. У 1998 р., з ініціативи єрея д-ра Михайла Димида та монс. Клаудіо Гуджеротті, видавництво «Свічадо» видало українською мовою «Інструкцію застосування літургійних приписів Кодексу Канонів Східних Церков», підготовлену Конгрегацією для Східних Церков у 1996 р. «Інструкція» стала відомою ширшому колу духовенства та мирян, у такий спосіб ідея причастя дітей ще більше поширилася у середовищі Церкви.

У двох єпархіях УГКЦ за кордоном, Стемфордській та Пармській, існує можливість уділення Євхаристії новоохрещеним дітям. Зокрема, владика Василь (Лостен), єпарх Стемфорду, дав дозвіл причащати дітей за умови, що «батьки дитини вказали абсолютно ясно, що вони хочуть, щоб їхня дитина запричащалась»¹⁰⁸. Єпископ Парми (США) Роберт (Москаль) виступає за відновлення давньої східної практики спільного уділення таїнств християнського втаємничення, саме тому він відновив цю практику у своїй єпархії, незважаючи на постанови Замойського (1720 рік) та Львівського Синодів (1992 рік)¹⁰⁹. Близькість різних церковних традицій у західному світі породжує часами певні зловживання, спричинені нерозумінням насліддя інших Церков, зокрема зі сторони римо-католицького духовенства:

Ще бувають випадки, де східнокатолицькі діти, отримавши всі три перші святі таїнства у хрещенні, згідно з давнім

¹⁰⁸ Н. Basil Losten. *Holy Things for the Holy*, Stamford 1995, 28

¹⁰⁹ Поп.: М. Makar. *The communion of infants in the context of the three sacraments of christian initiation*. Dissertation ad Doctoratum (не видана) // P.O. Facultas Iuris Canonici. T. II. Rome 1995, 379.

звичаєм Вселенської Церкви, змушені повторити їх ще раз із однокласниками, римськими католиками, які отримують їх вперше. Це шкідливо і для природи самих святих таїнств, і ніби вказує на те, що східна традиція є *неповна*, а також свідчить і про цілковиту відсутність знання щодо Східної Церкви у римо-католицьких душпастирів, черниць або катехитів-мирян. Нам також стало відомо, що під час семінарійних курсів для кандидатів до священства їх часто переконують, що Східні Церкви є *застарілим взірцем* церковного життя, неузгодженим із відновленням, впровадженим Другим Ватиканським Собором¹¹⁰.

На сьогодні в Українській Греко-Католицькій Церкві використовується подвійна практика щодо причастя охрещених дітей, хоча юридично це питання не є оформлене. Одна частина духовенства вживає замойську практику, допускаючи дітей до Євхаристії лише після катехитичної підготовки у віці семи років. Інша частина, головню молодих священиків, практикує причастя дітей від моменту хрещення та миропомазання. У віці шести-семи років діти проходять катехитичне навчання, після якого приступають до першої святої сповіді та причащаються в урочистій та святковій атмосфері.

Отож, Українська Греко-Католицька Церква ще досі стоїть на шляху повернення до давнього насліддя Сходу, процес цей доволі довготривалий та складний, потребує, з однієї сторони, постійної душпастирської праці з мирянами, а з другої – просвітницької роботи серед частини духовенства.

Таїнство Євхаристії (кан. 698-717)

Східна та Західна Церкви різняться між собою богослов'ям, канонічним порядком, богословською термінологією. Це стосується також і святих таїнств, на Заході це – сакраменти, на

¹¹⁰ Промова Архиепископа Філадельфійського для українців у США, виголошена в часі надзвичайного Папського Синоду Америки, що відбувався від 16 листопада до 12 грудня 1997 року // С. Сулик. *Як Степан став Митрополитом*, Львів 2001, 664-665.

Сході – таїнства (μυστήρια). Поняття *Найсвятіші таїнства* східні християни відносять лише до Пресвятої Євхаристії, котра є центром та кульмінацією усього богопоклоніння (культу). У східній традиції існують три види євхаристійного служіння, тобто три типи Божественної Літургії: Йоана Золотоустого, Василя Великого та Передосвячених Дарів. Така різноманітність підкреслює той факт, що Євхаристія є найвищим проявом Божої дії.

Згідно з кан. 698, у Божественній Літургії відбувається та сама подія, яку Христос здійснив у часі Тайної Вечері (на Заході – Остання Вечеря). Христос жертвує Своє Тіло і Кров та дає учням, які споживають ці Дари на відпущення гріхів та життя вічне. Священна жертва, яка здійснюється під час Літургії, є справжньою дією Христа Відкупителя. Служителем Літургії є пресвітер, котрий діє в особі Христа над приношенням Церкви, в дії Святого Духа. Через Літургію, приношення Церкви, здійснюється вдосконалення єдності Божого Народу. Кожна Божественна Літургія місцевої Церкви має позитивний вплив на Вселенську Божу Церкву, яка росте і будується (ДЕ 15). У кан. 698 підкреслено дію триєдиного Бога в Літургії. Цей підхід впливає зі східного богослов'я. Фактично канон підкреслює не лише тринітарний аспект, але також найважливіші богословські моменти: христологічний, пневматологічний, еклезіологічний. Божественна Літургія є моментом найбільш інтимного та глибокого поєднання Бога і людини. Триєдиний Бог вводить особу у власне життя, у відповідь вірний здійснює Євхаристію, тобто благодарення.

Згідно з кан. 699, служити Божественну Літургію можуть лише правосильно висвячені єпископи та пресвітери. Саме через їхнє таїнственне служіння діє сам Христос. Священик отримує повноваження служити Божественну Літургію через правосильні священня, отримані через рукоположення та молитву єпископа. Особа, котра, не маючи свячень, імітує відправу Пресвятої Євхаристії, має бути відповідно покарана, не виключаючи великого виключення із сопричастя (пор. кан. 1443). В ККП ЗЦ-83 кан. 1378 § 2, 1е це покарання (заборона, усунення) є *автоматичним вироком*. Стосовно законності служіння необхідно, щоб пресвітер не мав жодних перешкод (кари, незаконність дій і под.). Пресвітер, який

згідно з канонічним правом втрачає духовний стан, відповідно втрачає і права, пов'язані з таїнственным священством, тобто йому заборонено виконувати пресвітерську владу, він не може служити Божественну Літургію. У випадку, коли пресвітер, не зважаючи на заборону, все ж служить Літургію, то Євхаристія є правосильною (особа має рукоположення, кан. 394), проте недозвільною, незаконною.

Диякони беруть активну участь у Літургії, згідно з літургійними книгами, разом із єпископами та пресвітерами. Диякон – це рукоположена особа, котра допомагає єпископові та пресвітерові і є наближеною до вівтаря. Дияконська служба різниться від інших тим, що диякон «рукоположений не для священства, а для служіння» (КЦ 29). З цієї причини диякон не має права благословляти, він не може сам служити Літургію, а лише співслужити.

У кан. 699 § 3 описано роль інших вірних у Божественній Літургії. Активна участь вірних здійснюється завдяки дару загального священства, яке отримує кожна охрещена та миропомазана особа. Вірні християни беруть участь у Євхаристії, на якій головує єпископ чи пресвітер, що є з ним у сопричасті згідно з літургійними книгами та помісним правом кожної Помісної Церкви. Кульмінацією участі вірних у Літургії є момент причастя Тіла і Крови Христа.

Від найдавніших часів спільне служіння Божественної Літургії практикується у Церкві. Згідно з кан. 700, співслужіння – це спільна активна участь багатьох пресвітерів у тій самій Євхаристійній Службі під головуванням головного служителя. Найвищим виявом співслужіння у Церкві є Літургія з власним єпископом, котра виявляє узи віри, апостольську любов та братерство (пор. ДП 8). Співслужіння є яскравим свідченням сопричастя та одности місцевої Церкви. Проте співслужіння не завжди є можливим, особливо з пастирських потреб. Канон затверджує право кожного священнослужителя служити індивідуально, проте не в той самий час і не в тому самому храмі, в якому іде співслужіння. Літургія не є приватною справою, саме тому кан. 58 (Лаодикійський Собор 347-381) говорить: «Єпископи та пресвітери не мають жертвувати приношення у приватних домах».

Приватні Літургії не рекомендуються навіть у Західній Церкві, де ця практика набула в дособоровий час певних негативних наслідків¹¹¹.

Священнослужителі зобов'язані зберігати власні літургійні приписи (пор. кан. 674 § 2). Проте задля вияву єдності та сопричастя у Церквах, що в сопричасті з Римською Церквою, є можливим співслужіння служителів різних Помісних Церков (кан. 701). Це співслужіння має бути здійснене із дотриманням приписів ККСЦ, а саме:

1. Кан. 701 вимагає дозволу єпархіального єпископа (поодинокий дозвіл / загальний дозвіл).
2. Існує вимога усунути небезпеку синкретизму та змішання між обрядами, з цієї причини необхідно дотримуватися літургійних книг першого служителя¹¹².

Звертаючись до пресвітерів, святий Василій Великий говорив: «О священнику, ... не співслужи з тими, яким заборонено»¹¹³. Євхаристія є видимим виявом повного сопричастя віри, богопочитання та життя Церков, що в сопричасті з єпископом Риму. З цієї причини заборонено співслужити Божественну Літургію із особами, які є поза видимою огорожею Церкви Римо-Католицької і тих, що в сопричасті з нею. Необхідно зауважити також те, що практика співслужіння у Київській Церкві до 1726 р. дещо відрізнялася від цих норм. Ця заборона, яка діє для всіх, що в сопричасті з Римським Престолом, особливо пресвітерів (кан. 702), є загальним правилом. Таке розпорядження ККСЦ не зовсім відповідає духові Другого Ватиканського Собору, який у «Світлі народів», 15 говорив, що «Церква з багатьох причин визнає себе злученою» з тими, що «не зберігають єдності спільноти з наступником Петра». З цієї причини та зважаючи на те, що Київська Церква є однією Церквою Володимирового хрещення, в кожній її гілці єпископи є дійсно хіротонізовані, а святі та-

¹¹¹ Пор.: Павло VI. Окружний Лист *Mysterium fidei* (Таїнство віри) // AAS 57 (1965).

¹¹² Пор.: Інструкція, § 57.

¹¹³ P. Joannou. *Fonti IX, II. Discipline g n rale antique (IV-IX s.)*, Roma 1963, 189.

їнства є правдиві, можемо зустріти випадки, коли пресвітери різних Церков (у сопричасті з Римською Церквою та поза ним), які належать до Київського благочестя, відправляють спільно Божественну Літургію у виняткових обставинах (великих святах, паломництвах) за тихим благословенням своїх єпископів¹¹⁴. Така ситуація вказує на необхідність поглиблення в Україні міжцерковного діалогу та бажання повернення до євхаристійної єдності у Київській Церкві.

Для того, щоб не траплялося небезпечних ситуацій, настоятелі храмів зобов'язані зважати на допуск до служіння при престолі інших, не знаних їм пресвітерів, котрі зобов'язані представляти рекомендаційного листа (кан. 703). Про цей тип документів говориться вже в кан. 33 Канонів Святих Апостолів: «Чужого пресвітера не можна приймати без рекомендаційного листа. А якщо навіть має, то нехай буде випробуваний у правовір'ї»¹¹⁵. У випадку відсутності рекомендаційного листа або інших документів, які підтверджують статус пресвітера у сопричасті з Римською Церквою, настоятель храму має повне право не допустити цю особу до служіння.

Божественна Літургія є одним із найкращих способів богопоклоніння і є життям Церкви, саме тому ККСЦ рекомендує служити Літургію (читання Євангелії та Євхаристію) щоденно (кан. 704). Особливо це стосується клиру, який, згідно з приписами помісного права, служить Божественну Літургію, особливо в неділі та приписані свята (пор. кан. 378). Літургія та інші богослужіння служаться згідно з літургійними книгами Помісної Церкви. У східних традиціях існують встановлені літургійним порядком дні, в котрих не служиться Євхаристійне жертвоприношення, ці дні називаються алітургійними. Канони Лаодикійського Собору

¹¹⁴ Як приклад можна навести похорон митрофорного протоєрея І. Когута в Сар-Руї в околиці Страсбургу (Франція), коли, за благословенням Кир Михаїла Гринчишина, з греко-католиками співслужив митрофорний протопресвітер Хайневський із Української Православної Церкви, колись автокефальної, а тепер в сопричасті з Константинопольським Патріярхом.

¹¹⁵ *Кормчая (номоканон)*, Санкт-Петербург 2004, 150.

навчають: «Під час чотиридесятниці не потрібно жертвувати хліб приношення, хіба що в суботу і неділю». Згідно з тлумаченнями Зонари, піст є особливим часом покаяння, саме тому в ці дні не служиться Літургія, котра є найвищим виявом радості. Це затверджує також Трулянський Собор. У дні Великого Посту не похвально відправляти Літургію Йоана Золотоустого, оскільки служиться Літургія Передосвячених Дарів¹¹⁶.

ККСЦ не визначає кількості Літургій у день, більш детально про це говорить «Інструкція застосування літургійних приписів Кодексу Канонів Східних Церков», § 65:

Треба уникати надмірного множення празничних евхаристійних відправ: з одного боку, таке множення перешкоджає служінню церковного правила; з другого боку, менш розсіяна спільнота і більша концентрація вірних забезпечує кращу гідність богослуження. Особливо пресвітери повинні уникати служіння Божественної Літургії більше, ніж один раз у день, без особливої на те пасторальної причини. Для будь-яких відхилень від цього принципу потрібен дозвіл і контроль єпископського уряду.

ККСЦ у кан. 705 вказує, що служіння Літургії здійснюється на вівтарі (престолі) храму, освяченого єпископом, який у сопричасті з Римським Престолом, через помазання святим миром. Це помазання є знаком сопричастя. До того, однак, потрібно згадати, що «Літургію дозволяється служити на престолі, де є антиминос, посвячений єпархіальним єпископом»¹¹⁷. Антимінос є не лише літургійним предметом, але й свого роду документом, який засвідчує про надане єпархіальним єпископом благословення на служіння Євхаристії на даному престолі¹¹⁸. У випадку необхідності можна служити на престолі в іншій Церкві, однак лише

¹¹⁶ Пор.: *Львівські Архиєпархіальні Вісті* 1 (2004) 13-14; 3 (2004) 52-55; 9 (2004) 26-27.

¹¹⁷ Синод Єпископів УГКЦ. Ч. § 2, п. 21 // *Рішення і постанови Синоду Єпископів УГКЦ*, 1989-1997, Львів 1998, 20.

¹¹⁸ Пор.: М. Димид – С. Стесенко. Антимінос // *Львівські Архиєпархіальні Вісті* 7 (2004), 4-7.

з дозволу місцевого єпископа римського сопричастя. Кан. 705 перегукується із кан. 670 § 2, який дає можливість вірним, не приналежним до Церков Римського сопричастя, користуватися святинями, підпорядкованими цьому сопричастю.

Літургія є дією, аналогічною до тієї, яку здійснив Христос під час Тайної Вечері. Таким чином, використовуються хліб та вино, саме ці дари необхідно приймати в Літургії (кан. 706)¹¹⁹. Існують різні способи виготовлення та приготування Літургійних Дарів, порядку молитов, дотримання євхаристійного посту, використання риз та інше. Усі ці елементи, звичайно, є другорядними в порівнянні з цілим Євхаристійним таїнством, проте вони наповнені духовним значенням, яке допомагає увійти в повне знання Євхаристійного таїнства. Їхнє усунення призводить до збіднення загальної картини, більш детально про ці дії та практики має висловитись партикулярне право¹²⁰. Гідне приготування до Літургії є надзвичайно важливим. Священнослужитель, який недостойно служить Літургію чи інші богослужіння, підпадає карі (кан. 1442, 1443).

На душпастирів покладено обов'язок навчити вірних, особливо в небезпеці смерті, приймати Євхаристію (кан. 708). І Вселенський Собор у кан. 13 дозволяє тим, які впали у важку провину, в часі смертельної небезпеки прийняти Найсвятіші таїнства¹²¹. Церква приписує принаймні у святий Пасхальний час приступати, попередньо висповідавшись, до Євхаристії. Ще більше Церква заохочує вірних часто гідно приймати Освячені Дари для духов-

¹¹⁹ Пор.: *Інструкція*, § 67; *Львівські Архиєпархіальні Вісті* 3 (2004), 16.

¹²⁰ Пор.: *Інструкція*, § 62, 69.

¹²¹ «Стосовно тих, що перебувають при смерті, нехай зберігається давній закон і правило, які існують до сьогодні, щоб такий не був залишений без останнього найпотрібнішого напутьтя. А коли, будши при житті відчужений, а сподобившись причастя, знову до здоров'я повернеться: нехай буде між тими, які тільки беруть участь у молитві. Взагалі, кожному, що помирає, хто би він не був, і просить причастя Євхаристії, за благословенням єпископа, нехай йому будуть дані Святі Дари», пор.: http://www.icl.org.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=145&Itemid=68, переглянуто 29 червня 2007 р.

ного здоров'я та осягнення життя вічного (пор. кан. 197, 198, 289 § 2, 294). ККП ЗЦ-83 кан. 917 дозволяє вірним Західної Церкви причащатися двічі на день, східна традиція не знає цієї практики та не має щодо цього приписів.

Згідно з традицією Східних Церков, служіння та уділення Найсвятіших таїнств є завданням пресвітера. Кан. 709 підкреслює важливість пресвітерського чину в цьому служінні. У східній традиції немає норми, щоб диякони або миряни роздавали Пресвяту Євхаристію. Диякон служить при престолі як помічник, про що говорять уже Апостольські Конституції (380 р.), а св. Василій Великий у своїх правилах підкреслює, що мирянин не причащається від престолу, а від пресвітера, лише в крайніх випадках може, взявши від пресвітера, з його відома занести іншим, наприклад, хворим¹²². Детальні норми має видати Синод Єпископів Патріяршої Церкви. Канони ж проекту партикулярного права УГКЦ приписують наступне: «Пресвяту Євхаристію роздає пресвітер і, якщо є потреба, також диякон» (проект ПП УГКЦ, кан. 91).

Кан. 710 заторкує питання причастя дітей, яке має здійснюватися згідно з літургійними книгами Церкви свого права. Цей канон виступає в контексті канонів, які стосуються таїнств християнського втаємничення. Під час формування ККСЦ була пропозиція відкинути канон, проте Комісія не прийняла її, зважаючи на насліддя Східних Церков.

Як уже зазначалося вище, приготування до Літургії є одним із важливих моментів у богопоклонінні. Це приготування тісно пов'язане із приступанням до престолу у благодатному стані, який є можливим при частому прийнятті таїнства покаяння. Гріх має руйнівну силу, він відсторонює від Бога, вводить вірного у стан безблагодатний, у стан духовної сліпоти. В цьому стані неможливо приймати Пресвяту Євхаристію, оскільки особа є нездатною до бачення Бога та Його благодати. Кан. 711 не дозволяє служити Літургію в стані тяжкого гріха та вимагає прийняття таїнства покаяння або принаймні вияву акту досконалого жалю.

¹²² Пор.: P. Joannou, *Fonti IX, II. Discipline g n rale antique (IV-IX s.)*, Roma 1963, 191-193.

Церква має право відсторонити від отримання Найсвятіших таїнств публічних грішників, які не виявляють покаяння. Таке виключення від Євхаристії (кан. 712) стосується найперше тих осіб, які є покарані карою великого (кан. 1431 § 1) та малого (кан. 1434 § 1) виключення із сопричастя. Церква завжди дуже жорстко підходила до подібних речей, зважаючи на слова Христа: «Не давайте священне собакам, ані не кидайте перл ваших перед свиньми, щоб не потоптали їх ногами й, обернувшись, вас не роздерли» (Мт 7: 6). Вторуючи словам Святого Письма, св. Василій Великий каже не давати Сина Божого в руки негідних¹²³.

Пресвяту Євхаристію роздаємо звичайно під двома видами в часі Божественної Літургії (кан. 713). «Таку практику треба вважати єдино правильною, за винятком причастя хворих, чи причастя вірних у Літургії Передосвячених Дарів у нелітургійні дні»¹²⁴. Участь у Літургії передбачає прийняття Освячених Дарів. У канонах святих Апостолів сказано (кан. 8): «Якщо єпископ чи пресвітер, чи диякон, чи хтось священного чину не причастився, маючи певні достойні причини, нехай буде йому вибачено, якщо ж ні – нехай буде відлучений». Участь має бути активною, саме тому давні канони були доволі вимогливими щодо цього. Зокрема, Антіохійський Синод у 341 р. у кан. 2 стосовно вірного, який, вислухавши Святе Письмо, не причастився, говорить, що він має бути відлучений. Св. Василій Великий згадує про причастя принаймні чотири рази в тиждень та рекомендує щоденне прийняття таїнства.

Євхаристійні Дари udіляються вірним під час тої Літургії, на якій вони були освячені.

Учасники гостини отримують їжу зі столу, при якому вони присутні, а не з іншого. Усе, що суперечить цьому, буде затьмарювати суть Євхаристії, яка не тільки означає приватне сопричастя особи з Господом Ісусом, але також взаємне сопричастя у містичному Тілі Христа всіх учасни-

¹²³ Пор.: Р. Joannou. *Fonti IX, II. Discipline gūnūrale antique (IV-IX s.)*, Roma 1963, 189.

¹²⁴ *Інструкція*, § 60.

ків, саме через причастя одного і того ж Євхаристійного Тіла Христа¹²⁵.

Таким чином, не підтримується практика уділення Євхаристії, освяченої на іншій Літургії. ККСЦ допускає причастя поза Євхаристійним таїнством лише хворих та потребуючих. Усі підготовчі практики, молитви та інше мають бути окреслені в партикулярному праві кожної Церкви. Канони проєкту партикулярного УГКЦ стосовно цього зауважують: «Щодо підготовки до участі у Пресвятій Євхаристії через піст, молитви тощо, вірні повинні сумлінно дотримуватися приписів літургійних книг і зберігати піст щонайменше годину перед Святим причастям. Вода і ліки перед Святим причастям не порушують посту» (кан. 93, проєкту ПП УГКЦ).

Від найдавніших часів Церква зберігала Найсвятіші таїнства у кивотах. Ця практика є чинною і нині, на законодавчому рівні це зазначено в кан. 714. Згідно зі східною традицією, Євхаристія зберігається для хворих та немічних, котрі не можуть брати участі у Євхаристійній Жертві. У Західній Церкві разом з цим виникла особлива практика почитання Пресвятої Євхаристії. Почитання освячених Дарів також було присутнє і на Сході, проте здійснювалося воно в інших формах. На даний час більшість Східних Церков, що в сопричасті з Римською Церквою, запозичили певну частину актів почитання Євхаристії із Західної Церкви. За це Другий Ватиканський Собор у Декреті «Про Східні Церкви» напоумлює, щоб Східні «старалися повернутися до прадідних передань». Іншою причиною, з якої зберігали Євхаристію, було служіння Літургії Передосвячених Дарів у часі Великого Посту.

Кан. 715 говорить про пожертви, котрі дають вірні за відправу Божественної Літургії. Ці офіри приймаються згідно з місцевими практиками, які можуть бути чіткіше окреслені в партикулярному праві. Кан. 94 проєкту партикулярного права УГКЦ говорить так: «Дотримуючись кан. 717 ККСЦ, дозволено приймати пожертви за Божественні Літургії, в тому числі і за Літургію

¹²⁵ Інструкція, § 61.

Передосвячених Дарів, а також за поминання в Літургіях та в інших богослужіннях, якщо є такий звичай». В УГКЦ останнім часом витворилася практика намірень та поминань. Тобто пожертва чи намірення (інтенція) є дана на одну окрему Літургію чи інші богослужіння, поминання – це згадування імен осіб під час Літургії чи іншого богослужіння. При поминанні можна згадувати імена багатьох жертводавців у часі однієї відправи¹²⁶. У західному світі існує практика фіксованих пожертв, проте будь-яка офіра є добровільною справою жертводавця. Церква може встановити певні означені пожертви, проте завжди необхідно пам'ятати про небезпеку симонії (пор. кан. 1461), тому ККЄЦІ закликає священнослужителів служити, незважаючи на розміри офіри, або і без неї (кан. 716).

Кан. 717 стосується міжцерковного права і фактично говорить про обов'язок *справедливості*. Кожна Церква стосовно пожертв має власні приписи і традиції. Таким чином, священники, які отримують пожертви від вірних іншої Помісної Церкви, зобов'язані зберігати умови цієї Церкви. Зокрема, існують західні норми ККП ЗЦ-83 кан. 948-956 та Декрет «Постійний звичай»¹²⁷, виданий у 1991 р., котрі визначають ці практики в Західній Церкві і котрі у такому випадку стосуються і Східних у сопричасті з Римською Церквою.

Правова структура таїнства покаяння (кан. 718-736)

Хрещення є таїнством, яке омиває людину з первородного гріха та дає нове життя у Христі. Проте в людині залишаються наслідки первородного гріха, котрі виявляються у слабкості вірного перед спокусами диявола. Таким чином, кожна людська особа має схильність до гріха. Гріх може заповнити людину, може керувати нею, однак з милосердя Божого охрещена особа

¹²⁶ Пор.: Інструкція, § 65; Львівські Архиепархіяльні Вісті 1 (2004), 7-9, 12-13; 3 (2004), 52-55.

¹²⁷ Пор.: Конгрегація для духовенства. Декрет *Mos iugiter* (Постійний звичай) // AAS 83 (1991), 443-446.

є сосудом, в якому міститься благодать та справедливість, котрі провадять через Ісуса Христа у Дусі Святому до Отця. Цей поворот від гріха здійснюється завдяки таїнству покаяння, яке є відродженням в Христі з духовної смерти, спричиненої первородним та особистими гріхами після хрещення (Рм 5: 19-20).

Обидва кодекси Церков Римського Сопричастя, говорячи про це таїнство, характеризують його більше з пасторальної точки зору, аніж з юридичної. таїнство покаяння є інструментом, який дозволяє отримати прощення від Бога та знову брати активну участь у житті Церкви, тобто в Євхаристії. таїнство покаяння здійснюється через служіння пресвітерів. Христос надав своїм апостолам великий дар служіння примиренню, цей дар вони передали учням (єпископам та пресвітерам). Єпископи та пресвітери виконують владу і функцію зв'язувати та розв'язувати (Мт 16: 19; 18: 18; 28: 16-20). Незважаючи на владу священнослужителів, таїнство покаяння є неможливим без самого каятника, який для осягнення відпущення гріхів повинен виконати суттєві дії:

- 1) розкаяння в гріхах, що передбачає навернення серцем, відмову (зречення) від гріхів та біль за свої проступки. Це мають бути не лише сентименти, але свідомий розрив із гріхом. Дії 3: 19: «Тож покайтеся і наверніться, щоб ваші гріхи були стерті». Навернення – це перемінення, упокорення в Бозі (μετανοειν);
- 2) намір жити новим життям;
- 3) визнання гріхів пресвітеру (служителю таїнства) та відпущення гріхів, здійснене тим самим служителем.

Важливим елементом є накладання відповідної покути. Відпущення відкидає гріх, але не усуває весь той безлад, спричинений ним. Служитель таїнства є фактично інструментом, яким користується Бог, який єдиний подає прощення. Кан. 718 визначає церковний вимір гріха та відповідного прощення, а також підкреслює значення покаяння. У східному богослов'ї (особливо в Святих Отців) завжди підкреслюється дія Святого Духа у служінні Божественної Літургії та інших таїнств. Пневматологічний аспект тісно пов'язаний із проявом теофанії – Божого милосердя стосовно упалої в гріх людини. Канон підкреслює також інший важливий момент, а саме: звершення таїнства покаяння та зв'я-

зок із Пресвятою Євхаристією (хто згрішив важким гріхом, не може причаститися).

Час служіння та прийняття таїнства настає кожного разу, коли вірний впадає у гріх, який є перешкодою у духовному зрості (кан. 719). *Інструкція*, 88 вказує: «Навіть якщо не було здійснено важких гріхів, усім віруючим християнам поручається часто користати з цього таїнства, особливо в часах посту і покаяння». Вірний учень Христа не може жити в стані гріха, не може жити без Євхаристії, не може жити без благодати.

Кан. 720 особливо підкреслює значення та цінність особистої Сповіді. Єдиним звичайним способом уділення таїнства покаяння є індивідуальна сповідь вірного перед пресвітером, який отримав повноваження від єпископа уділяти це таїнство. Така сповідь відбувається на прохання самого каятника, як у звичайний час, так і в часі, напр., Великого Посту чи з інших нагод (духовні науки, реколекції і под.).

Єдиною можливістю звичайного уділення таїнства покаяння є фізична присутність каятника. Стосовно індивідуальної сповіді *Інструкція*, 88-89 зауважує:

Ця сповідь, особиста та всеохоплююча, з розрішенням, є єдиним звичайним способом, через який віруючий християнин, свідомий важких гріхів, може отримати прощення. Індивідуальна сповідь не є особистою справою каятника та сповідника, оскільки таїнство покаяння міститься в еклезіяльному (суспільному) контексті. Покаяння є примиренням з Богом, а відповідно, є також примиренням із Церквою.

Крім індивідуальної сповіді, існує можливість уділення спільного розрішення одночасно багатьом каяникам без попередньої індивідуальної сповіді (кан. 720 § 2; 721 § 1). Уділення розрішення у такий спосіб можливе лише у випадку існування фізичної чи моральної неспроможности. Під фізичною неспроможністю розуміємо важку хворобу, катастрофу, землетрус і под., тобто ситуації, надзвичайно небезпечні для життя людини. При цьому існує брак часу через небезпеку смерті, яка може настати, а також неможливість усної розмови. Моральна неспроможність – від-

носитись до небезпеки порушення таїнственої печаті, тобто порушення таїнства покаяння, небезпеки скандалу чи виявлення гріха для каятника чи сповідника, скрупули совісти, небезпека великої шкоди, яка, правдоподібно, може загрожувати, небезпека знеслави внаслідок виявленого під час сповіді.

Удільнення спільного розрішення одночасно багатьом каяникам без попередньої індивідуальної сповіді можливе лише у випадках, коли:

- 1) існує небезпека смерти (катастрофа літака, корабля, землетрус чи інше);
- 2) існує поважна необхідність. Кан. 720 § 3 залишає за єпархіяльним єпископом право визначити, у яких випадках та коли існує така поважна необхідність. Така необхідність могла б існувати на місійних теренах, за умови передбачуваної тривалої відсутності пресвітера, смертні вироки, під час війни і под.

У 1972 р. було видано Пасторальні норми щодо удільнення таїнства покаяння, які стосуються душпастирів Римо-Католицької Церкви. Ці норми не зобов'язують східних у сопричасті з Римською Церквою, проте їх можна використати для кращої орієнтації в цьому питанні¹²⁸.

При уділенні загальної сповіді мають бути виконані певні умови (кан. 721):

- 1) відповідна покаянна підготовка;
- 2) постанова в належний час висповідатись із тяжких гріхів в індивідуальній сповіді.

Суттєвим елементом загальної та індивідуальної сповіді є акт досконалого жалю (кан. 720 § 2). Душпастирі зобов'язані навчити вірних збудити в собі цей жаль, особливо в небезпеці смерти.

Христос дав своїм апостолам та учням дар та обіцянку: «Прийміть Духа Святого! Кому відпустите гріхи – відпустяться їм, кому ж затримаєте – затримаються» (Йо 20: 22-23). Як

¹²⁸ Пор.: Конгрегація Доктрини Віри, *Normae pastorales circa absolutio-
nem sacramentalem generali modo impertiendam* (Пасторальні норми
стосовно уділення загального sacramентального розрішення) //
AAS 64 (1972), 510-514.

уже було зазначено, служителем таїнства покаяння є пресвітер (кан. 722), єпископ виступає як особа, що врегульовує порядок уділення таїнства в партикулярній Церкві (єпархії). Первісним служителем таїнства покаяння є звичайно єпископ, саме він надає право служіння таїнства пресвітерові. Усі єпископи, на підставі права, можуть уділяти таїнство Сповіді по всьому світі. У певних виправданих випадках цю владу може обмежити єпархіяльний єпископ. Це обмеження буде стосуватися законности таїнства, право ж єпископів щодо правосильного уділення діє по всьому світі.

Згідно з кан. 722 § 3, пресвітер може отримати повноваження з уряду або на підставі грамоти, наданої з боку компетентної влади. Сповідництво належить до сфери духовного батьківства, в якому пресвітер виступає одночасно як суддя і як лікар, саме тому надання цих повноважень є відповідальною справою. Пресвітер, який має повноваження, має право сповідати по всьому світі, хіба отримає виразне заперечення єпархіяльного єпископа (кан. 722 § 4, пор. кан. 984 § 2). Якщо пресвітерові заборонено сповідати в означеній єпархії, то таїнство буде неправосильним.

На підставі уряду таїнство покаяння мають право уділяти (кан. 723):

- 1) місцевий єрарх;
- 2) парох на своїй території;
- 3) той, хто законно заступає пароха;
- 4) настоятелі інститутів посвяченого життя, якщо вони є пресвітерами (право стосується членів їхніх інститутів).

Необхідно пам'ятати, що будь-яка влада уділення покаяння базується лише на владі єпархіяльного єпископа, котрий є батьком місцевої Церкви. Цей принцип закладено також і в кан. 724, згідно з яким місцевий єрарх може надати повноваження уділяти таїнство покаяння також пресвітерам іншої Помісної Церкви, навіть Західної, в монастирі це може зробити настоятель.

Будь-які обмеження не діють у випадку небезпеки смерті, тут таїнство покаяння може уділити кожний пресвітер, навіть той, що втратив духовний стан (пор. кан. 395, 725).

Відкликання повноваження уділення таїнства може бути лише з поважної причини (кан. 726). Цей акт може здійснити

місцевий єрарх пресвітера: «...В цьому випадку пресвітер втрачає повноваження сповідати повсюди, а якщо інша компетентна влада – пресвітер втрачає повноваження лише на території того, хто відкликає». Також повноваження можна втратити із втратою уряду, із приписанням до іншої єпархії, втратою постійного місця проживання. В цих випадках пресвітеру необхідно знову просити компетентну владу про нові повноваження.

Кан. 727 передбачає резервування розрешення від певних гріхів. Канон дозволяє обмежити відпущення гріхів, яке може здійснити вища церковна влада. Таке обмеження носить педагогічний характер та служить для духовного добра вірних. Важкість хвороби залежить від кваліфікації лікаря, подібно і розрешення від важкого гріха може бути зарезервоване єпископові, вищому лікарю. Єпископ може зробити зарезервування:

- 1) за згодою Синоду Єпископів (у Патріяршій Церкві);
- 2) за згодою Ради Єрархів (у Митрополичій Церкві);
- 3) за згодою Римського Апостольського Престолу.

ККСЦ вказує на гріхи, зарезервовані Римському Апостольському Престолові (кан. 728):

- 1) пряме порушення таїнства Сповіді;
- 2) розрешення спільника в грісі проти чистоти.

Розрешення від гріха вбивства ненародженої дитини (аборт) є зарезервоване єпископові. В цьому полягає відмінність між ККП ЗЦ-83 та ККСЦ, оскільки західний кодекс відносить цей гріх до кари *негайного* виключення із сопричастя (кан. 1378 § 1; 1388 § 1; 1398).

У кан. 729 закладено головний принцип душпастирювання – *спасіння і добро душ*. З цієї перспективи жодне резервування, тобто застереження розрешення від гріхів, не має сили тоді, коли:

- сповідається хворий, котрий не може вийти з дому, або наречені перед таїнством подружжя;
- може бути шкода для каятника;
- поза межами території влади, котра це собі застерігає.

Наступні канони стосуються конкретних випадків, мають певний казуїстичний характер: кан. 730 – розрешення спільника гріха проти чистоти у випадку небезпеки смерті; кан. 731 – про

фальшиве звинувачення невинного сповідника у злочині намови проти гріха нечистоти (пор. кан. 1458).

Покаяння є невід'ємним елементом усього життя християнина. Таїнство покаяння займає одне з чільних місць і покликане бути потужним душпастирським засобом, який допомагає хворій душі отримати зцілення. В часи первісної Церкви покаянні практики носили доволі суворий характер, що, в свою чергу, давало можливість викристалізувати та тримати на високому духовному рівні життя Церкви. Згодом у Церкві, особливо у Західній, навіть виникли так звані «Пенітенційні книги», котрі були допоміжним матеріалом для пресвітерів у накладанні відповідної покути на каятника. Пресвітер завжди виступає як духовний батько, служитель Божого Милосердя (кан. 732). Він покликаний установити точний діагноз духовної хвороби та підібрати найбільш ефективний лік, що ним є покута, яка може включати в себе молитву, діла покаяння та ін. У канонах Трулянського Собору говориться про роль тих, хто отримав від Бога владу в'язати та розв'язувати, та підкреслюється, що сповідник або духовний батько діє як лікар, котрий шукає оздоровлення для хворого каятника (кан. 102).

Однією з головних характеристик таїнства покаяння є її непорушність. Цього підходу завжди жорстко дотримувалися у Церкві від часів, коли сповідь стала індивідуальним актом. Сповідник та інші особи, які можуть бути задіяні у сповіді (перекладач), жодним способом не мають права виявити таємницю сповіді (кан. 733). Каятник відкривається Богові, пресвітер у цьому випадку є лише служителем, тобто інструментом у руках Божих. Сповідник не може використати інформацію, яку отримав у сповіді (кан. 734). Саме з цієї причини настоятелі семінарій не можуть сповідати своїх вихованців, обов'язково має бути сповідник і духівник, які єдині можуть це робити. В інститутах посвяченого життя звичайно настоятелі не сповідають своїх співбратів, хіба що останні їх про це просять.

Від моменту рукоположення пресвітер бере на себе всі зобов'язання, які випливають з цього стану. Стосовно таїнства покаяння, то священник зобов'язаний уділити його тому, хто про це просить (кан. 735). 52 канон із «Правил Святих Апостолів»

говорить наступне: «Якщо хтось, єпископ чи пресвітер того, хто навертається від гріха, не прийме, а відкине: нехай буде виключений із священничого чину. Опечалює Христа, який сказав: радість буває на небесах за одного грішника, що кається». Душпастирі, особливо парохіяльні пресвітери, мають зорганізувати відповідний розпорядок стосовно сповіді, а також відзиватися на всі прохання про уділення цього таїнства¹²⁹. У випадку наглої необхідності кожний пресвітер, який має повноваження, може висповідати, у випадку небезпеки смерті – будь-який інший пресвітер. Пресвітер, який, згідно з нормами права, втратив духовний стан, не може виконувати владу, якої був позбавлений (кан. 395), тому не може уділяти таїнство, хіба що у випадку небезпеки смерті.

Таїнство Сповіді є безоплатним¹³⁰. Властивим місцем служіння таїнства покаяння є храм (кан. 736). Лише з виправданої причини або через хворобу це таїнство можна уділяти в іншому місці. В давні часи це здійснювалось у нартексі церкви (при вході), тому що вірний, котрий входив у храм, виявляв у такий спосіб мир, єдність з Богом. Храм – це ікона неба, вірні споглядають Бога, тому мають бути омитими від плями гріха¹³¹. Сучасна практика є доволі різною, зокрема в Західній Церкві покаяння уділяється у сповідальниці, в Східній – у храмі, біля ікони Христа¹³². Щодо оформлення таїнства молитвами та іншими побожними практиками, то це є завданням кожної Помісної Церкви: «Завдання для влади окремих Помісних Церков буде уважне дослідження своїх літургійних книг, також давніх, щоб знайти форми, які найкраще відтворюють багатство їх власних традицій у даній специфічній ділянці»¹³³.

¹²⁹ Пор.: *Nuntia* 6 (1978), 60.

¹³⁰ Пор.: *Львівські Архиепархіальні Вісті* 1 (2004), 15.

¹³¹ Пор.: *Nuntia* 6 (1978), 60.

¹³² Пор.: *Львівські Архиепархіальні Вісті* 3 (2004), 56.

¹³³ *Інструкція*, § 89.

Слеопомазання – таїнство зцілення хворих (кан. 737-742)

Оздоровлення хворих було одним із важливих аспектів місії Сина Божого. Христос іде до хворих, щоб принести їм оздоровлення (Мт 4: 23), Він посилає учнів оздоровлювати та виганяти бісів (Мт 10: 8), перед своїм Вознесінням Христос обіцяє тим, які повірять, здатність оздоровлювати (Мк 16: 17-18). Елемент зцілення хворих був знаком приходу Спасителя та сповненням пророцтва Ісаї: «Він наші недуги взяв на Себе, Він ніс на Собої наші болі» (Іс 53: 4). Присутність особи Христа між людьми є знаком присутності спасіння та оздоровлення. Церква є таїнственным Тілом Христа, тому вона здійснює важливе завдання – зцілює хворих. Про це довідуємось уже з дій перших християн: «Нездужає хтось між вами? Хай прикличе пресвітерів церковних і хай вони помоляться над ним, помазавши його олією в ім'я Господнє» (Як 5: 14).

Помазання в ім'я Господнє є тим актом, через який особа: 1) отримує полегшення у хворобі та 2) відпущення гріхів. Це підкреслює також Другий Ватиканський Собор:

Священним помазанням недужих та молитвою пресвітерів ціла Церква доручає недужих Господеві, страждаючому і прославленому, щоб дав їм полегшу та спас їх (пор Як 5: 14-16); що більше, закликає їх, щоб, злучившись добровільно зі страстями й смертю Христовою (пор. Рим 8: 7; Кол 1: 24; II Тим 2: 11-12; I Пт 4: 13), причинялись так для блага Народу Божого (КЦ 11).

Кан. 737 виділяє такі суттєві елементи:

1. Слеопомазання уділяється вірним, які важко хворі (хвороба, яка може провадити до смерті та інші важкі хвороби (фізичні чи психічні)). Літургійні книги Помісної Церкви можуть детальніше вказувати на хвороби, при яких уділяється таїнство. «Слеопомазання супроводжується молитвою за зцілення хворих. Його значення внутрішньо пов'язане з властивістю знака, що виражає цілісне оздоровлення людини і великодушність Небесного Отця, Який дарує його людині, що занепала духовно і тілесно через хворобу

та гріх; це зцілення є ділом Христа, лікаря душ і тіл»¹³⁴.
Для того, щоб отримати таїнство:

а) не обов'язково бути в небезпеці смерті;

б) не потрібно говорити лише про старість, хоч і можна під цим розуміти важку хворобу.

2. Наступним елементом є розкаяння в серці, яке має здійснити особа, що бажає прийняти таїнство.

3. Хворий отримує благодать, яка зміцнює надією на вічну нагороду, в якій міститься відпущення гріхів. У цей спосіб вірний може виправити своє життя та отримати допомогу подолати хворобу або терпеливо її зносити. Проте необхідно пам'ятати, що елеопомазання не заміняє таїнства покаяння та не звільняє від нього.

Кан. 737 § 2 фактично відповідає Як 5: 14 та рекомендує зберегти давній звичай уділення елеопомазання багатьма пресвітерами. У Візантійській Церкві практика уділення таїнства більшою кількістю священнослужителів була поширена, починаючи від VIII-X століття, і триває аж понині. Симеон Солунський (†1429) в описі обряду згадує про 7 пресвітерів, у випадку, якщо їх є недостатньо, то це можуть здійснити і три:

Брат у Господі, святий Яків, не вказує кількість пресвітерів. Почав переважати звичай кликати сім пресвітерів, що, думаю, виникло через відношення до семи дарів Святого Духа...; але якщо необхідно, мінімум три. Один пресвітер не служить елеопомазання. Покличте, – сказано, – пресвітерів Церкви, а не одного пресвітера, і нехай моляться над хворим і його помазують олією¹³⁵.

Співслужіння багатьох пресвітерів краще висловлює молитву Церкви, яка молиться за хворого, щоб віддалити від вірного небезпеки душі і тіла (пор. КЦ 11).

Елеопомазання не є тим таїнством, без якого неможливо досягнути спасіння. Проте Церква рекомендує вірним кожного разу, коли потерпають від важких недуг, користати з його благодати

¹³⁴ Інструкція, § 92.

¹³⁵ PG 155: 516-517.

(кан. 738). елеопомазаня можна уділяти одній і тій особі стільки разів, скільки в цьому є необхідність, тобто воно є повторюваним таїнством. Східна традиція докладно розробила обряди та значно краще знає це таїнство, аніж Західна Церква. Симеон Солунський, говорячи про елеопомазаня, каже: «Подивіться на силу цього таїнства: лікує недугу, утішає в журбі, пробачає гріхи». Довготривалість обряду елеопомазаня підкреслює містагогійний аспект молитви, в якій згадуються численні чуда оздоровлень. Проситься Господа, щоб Він дарував спасіння душі і тіла хворому, як у земному житті, так і при кінці віків, коли вчинить своїх вірних учасниками повноти Божественного життя. Якщо цього вимагають обставини, єпископи окремих Церков можуть визначити частини текстів для вживання в помешканнях хворих, коли їхня хвороба є особливо важкою, або в лікарнях¹³⁶.

Кожний пресвітер, правосильно рукоположений, отримує владу таїнственного освячення та може правосильно служити таїнство елеопомазаня. Відносно законности, ККСЦ віддає це право пароху, парохіяльному сотрудику, пресвітеру, який законно виконує душпастирський уряд (кан. 739). Інші пресвітери можуть уділяти елеопомазаня, лише маючи дозвіл, принаймні припустимий. Лише у випадку необхідности інші священнослужителі отримують право служити.

Кан. 740 припускає, що важкохворі вірні, які втратили притомність або володіння розумом, бажали б прийняти це таїнство, особливо в небезпеці смерті. Це припущення не можна використовувати, якщо особа ні в словах, ні в діях, ні в інший спосіб не виявляла бажання прийняти таїнство, а навпаки – відкидала його.

Під час обряду використовується олива, освячена тим пресвітером, який служить, хіба що помісне право говорить інакше (кан. 741). Кан. 96, ПП УГКЦ стосовно цього говорить таке: «У Святому таїнстві елеопомазаня потрібно використовувати олію, освячену тим самим пресвітером, який здійснює це таїнство». Є можливим, що олію освячує єпископ, подібно як це є у Західній

¹³⁶ Пор.: Інструкція, § 94.

Церкві (кан. 999, ККП ЗЦ-83). Згідно зі східною традицією, обряд ділиться на дві частини:

- пресвітери моляться над хворим;
- помазують олією в ім'я Господне.

Необхідно зауважити, що пресвітери не є лише уділювачами таїнства, але його служителями, оскільки вони освячують олію з молитвою та помазують хворих. Ці моменти є центральними у таїнстві елеопомазання.

Стосовно обряду необхідно зберігати приписи літургійних книг власної Помісної Церкви. Загально помазання здійснюється у формі хреста на чолі, на ніздрях і так далі¹³⁷. Лише у випадку необхідності вистачає одного помазання із відповідною молитвою (кан. 742).

Св. таїнство рукоположення (кан. 743-775)

Кан. 743 є сформульований у дусі східного патристичного богослов'я, він тісно пов'язаний із доктринальними канонами про вірних (кан. 7 § 1; 11) та духовенство (кан. 323, 325, 326). Особливий наголос зроблено на пневматологічну перспективу, яка впливає із доктрини Другого Ватиканського Собору. В тексті термін *священнослужителі* (*ministri sacri*) є поставлений у контекст поняття *вірні християни* (кан. 7 § 1), в такий спосіб підкреслено цілісність Божого Народу, тобто Церкви (КЦ 14). Бог творить собі новий народ – Царство священників Бога. Між цим народом є особи, яким надано таїнственне священство, котре, маючи багато спільного із загальним священством, все ж посідає особливі дари Духа (пор. КЦ 11). Кан. 743 не містить визначення поняття *священнослужитель*, оскільки визначення було дано в кан. 323 § 1.

Між священнослужителями та іншими вірними є вагома різниця – рукоположення, яке існує з Божої установи, тобто належить не до церковного, а до Божого права. Усі чини священнослужіння поставляються єпископ, який має повноту священства. В Церкві існують три вищі ступені: єпископ, пресвітер та диякон.

¹³⁷ Пор.: *Малий Требник*, Рим 1973, 92.

Пресвітери у виконванні свого уряду є залежними від влади єпископа, вони голосять Євангеліє, є служителями Слова, діючи в особі Христа, пасучи Божий Народ та освячуючи його.

Як уже зазначено вище, єдиним служителем таїнства є єпископ, що посідає повноту таїнственного священства, тобто найвище священство. Вже в «Апостольських Конституціях» у 380 р. знаходимо підтвердження цьому:

Ми, навчені Господом, щоб розподіляти завдання, затверджуємо за єпископами функції верховних священників, за пресвітерами – тих, яких священство, за дияконами – служіння жертвувати одним та іншим, щоб у ясний спосіб були звершені обряди богопоклоніння. Тому не є дозволено... пресвітеру звершувати рукоположення, оскільки не є справедливо, щоб порядок був порушений. І Бог не є Богом заміщення, щоб виправдати, щоб нижчі привласнювали б те, що належить настоятелям... (Lib. VIII, 46, 10-12).

Стосовно служителя таїнства рукоположення Правила Святих Апостолів (у 2 прав.) говорять так: «Пресвітера нехай рукоположує єпископ, також і диякона та інших з духовенства». Соборові документи є сформульовані в традиції Церкви: «Єпископи ... розподільники святих чинів» (КЦ 26);

У єпископах, отже, яким допомагають пресвітери, Господь Ісус Христос, Найвищий Архієрей, перебуває серед вірних... Апостоли... положенням рук, передали духовний дар (I Тим 4: 14; II Тим 1: 6-7), що аж до нас передається в єпископському священні... Єпископським посвяченням уділяється повнота святого таїнства рукоположення, що й з літургійного звичаю Церкви та словами Святих Отців називається найвище священство, вершина священного служіння (КЦ 21).

Отже, єпископом є той, хто уділяє священство, проте, вивчивши певні історичні свідчення, факти, булли Римських Архієреїв та зважаючи на загальне формулювання Другого Ватиканського Собору, не можемо ствердити, що з Божого права лише єпископи можуть надавати рукоположення пресвітеріяту та дияконату.

Перший кодекс Західної Церкви ККП ЗЦ-17 (кан. 951) вказував, що

звичайним служителем таїнства священства є хіротонізований єпископ; надзвичайний служитель є той, що, незважаючи на відсутність єпископського характеру, через особливий індульт (звільнення), який походить з *права* чи від Римського Апостольського Престолу, має надану владу уділяти деякі чини (Рукоположення).

Новий ККП ЗЦ-83 змінив формулювання попереднього канону, затвердивши лише, що «служителем таїнства священства є хіротонізований єпископ».

Деякі західні каноністи на підставі цього кажуть, що єпископ має повноваження висвячувати правосильно з самого уряду, тоді як пресвітер міг би мати це повноваження лише завдяки силі спеціального індульту (звільнення) найвищої церковної влади, інакше рукоположення було б неправосильним. Єпископ, згідно з цією теорією, є, завдяки позитивному праву, звичайним служителем рукоположення через сам єпископський уряд, і тому уділяє завжди правосильно, тоді як пресвітер є надзвичайним служителем лише тоді, коли право або спеціальна концесія (надання) Римського Апостольського Престолу дозволяють виконати цю таїнственну владу. Проте в світлі документів Другого Ватиканського Собору та двох Кодексів, виданих Римським Престолом, не можна ствердити, що пресвітер може здійснювати функцію надзвичайного служителя для того, щоб уділяти пресвітерські та дияконські рукоположення.

Богословська та канонічна традиції Східних Церков не мають жодного фундаменту, на якому могла б базуватися вищезгадана теорія. В нашій традиції: архимандрит міг надавати лише нижчі свячення, досі по деяких семінаріях УГКЦ нижчі свячення уділяє ректор чи інший священник, який отримав повноваження від єпископа. Свячення здійснюється через накладання рук та молитву, приписану Церквою. Кан. 744 не говорить нічого про обряд, оскільки ККСЦ не врегулює ці питання, а відсилає до літургійних книг та власних приписів Помісної Церкви (пор. кан. 3). Чітко вказано на два суттєві елементи: накладання рук та

молитва (має епіклетичний характер), якою уділяється благодать Святого Духа згідно з навчанням Церкви (пор. КЦ 21, 29; ДП 8).

З ранньохристиянських часів відомо, що глави Помісних Церков мають право надавати єпископську хіротонію: до них відносимо Римського Архієрея, Патріархів та Митрополитів (пор. кан. 745). Кан. 28 Халкедонського Собору у 451 р. навчає, що «кожний митрополит вищезгаданих епархій, разом з єпископами своєї провінції, мають поставляти епархіяльних єпископів, як приписано священними канонами. Митрополити цих епархій мають бути поставлені Архієпископом Константинополя». Поставлення нових єпископів здійснюється через інших єпископів, що підтверджує також Другий Ватиканський Собор: «До єпископів належить через таїнство священства приймати нових вибранців до єпископського збору» (КЦ 21). Проте жоден єпископ не може рукоположити будь-кого на єпископа без законного дозволу вищої церковної влади. Єпископ, висвячений незаконно, є правдивим єпископом, але через незаконність дії не може стати членом єпископської колегії (пор. кан. 49).

У Східних Церквах право висвячувати нових єпископів резервовано Патріярхові (кан. 86 § 1, 2), який має також право висвячувати митрополитів. Це право стосується також і Верховного Архієпископа (кан. 152) чи помісного Митрополита (кан. 159, 1є). У випадку перешкоди ці єрархи можуть делегувати інших єпископів здійснити рукоположення, при цьому вимагається законне доручення. Без законного доручення рукоположення є правосильними, проте незаконними, що тягне за собою покарання (кан. 1459 § 1).

Згідно з найдавнішою традицією Церкви, єпископську хіротонію уділяють три єпископи, саме цей принцип записаний у каноні 746 § 1. Про це свідчать також:

- Канони Святих Апостолів (кан. 1): «Єпископа нехай поставляють три єпископи».
- I Вселенський Собор (кан. 4): «Єпископа поставляти найкраще єпископами всієї цієї провінції. Якщо ж важко, чи є мотиви необхідности, чи далекий шлях (дальність), принаймні три в одне місце збираються, а відсутні погодяться через написані грамоти, і тоді здійснюється рукоположення».

Присутність більшої кількості єпископів у рукоположенні виявляє колегіальний характер єпископської дії. Єпископ, який висвячує, повинен залучити ще принаймні двох інших, бажано, щоб це були єпископи однієї Помісної Церкви, що виявляє момент їхнього сопричастя. Якщо це неможливо здійснити, необхідно залучити єпископів інших Церков, які є в сопричасті. Кожний єпископ є відповідальним за свою Церкву й одночасно за Вселенську Церкву, на кожного покладений обов'язок брати участь у ерахічній розбудові, тобто рукоположенні нових єпископів. Вимога трьох святителів є правилом, яке здійснюється за звичайних умов. Проте коли Церква перебуває у надзвичайних умовах (переслідування, війна і т. п.), достатньо лише одного святителя.

Кан. 747, базуючись на давніх церковних нормах, говорить про дияконські та пресвітерські рукоположення, котрі повинен уділяти власний єпархіальний єпископ. «Нехай буде поставлено одним єпископом на пресвітера і диякона та інший клир» (Libro III, 20, 1)¹³⁸. Факт рукоположення, отриманого від власного єпископа, вказує на прямі відносини пресвітерів та дияконів з єпископом та Помісною Церквою, на служіння якій вони є поставлені. Пресвітери та диякони єрахічно поєднані з єпископом і творять єдиний пресвітеріят (КЦ 28). Це єдине священство та служіння Христа вимагає єрахічного сопричастя пресвітерів із власним єпископом та єпископським чином (ДП 7). Через рукоположення пресвітер поєднується з єпископом та, відповідно, приписується до єпархії, екзархату чи інституту посвяченого життя (пор. кан. 357 § 1). Згідно з канонами Церкви, не може існувати *вільний* пресвітер, оскільки саме рукоположення поєднує пресвітера із єпархією (єпископом). Дияконські та пресвітерські рукоположення уділяються звичайно власним єпископом або іншим єпископом, котрому є надана відпускна грамота.

Відпускна грамота – це документ, яким єпархіальний єпископ авторизує іншого єпископа рукоположити особу, яка канонічно належить до його єпархії. Без відпускної грамоти рукоположення

¹³⁸ D. Spada – D. Salachas. *Costituzioni dei Santi Apostoli per mano di Clemente*, Roma 2001, 92.

є незаконним, але правосильним. Єпископ, який уділяє рукоположення кандидатові з іншої єпархії без відпускної грамоти, підпадає під церковну кару (кан. 1459 § 2). Він має право, незважаючи на цей документ, відмовитись висвячувати кандидата, якщо вважає його недостойним таїнства священства (кан. 770).

Відпускну грамоту надають (кан. 750):

1) єпархіяльний єпископ (кан. 748 § 1);

2) якщо вакантний патріярший престол – адміністратор Патріяршої Церкви (кан. 127);

3) якщо вакантний єпархіяльний престол – адміністратор єпархії за згодою єпархіяльних радників (кан. 271).

Адміністратори не можуть надавати відпускні грамоти у випадку, якщо Патріярх чи єпархіяльний єпископ відмовили цьому кандидатові. Для ченців ці документи надають їхні вищі настоятелі, після чого висилають цих осіб до місцевого єпископа. Відпускні грамоти можна надавати лише після представлення відповідних свідоцтв (кан. 751), які вимагає право (кан. 769-772), тобто все, що передує рукоположенню. Влада, яка надає відпускні грамоти, має володіти всіма цими документами. Єпископ-святитель, котрий висвячує кандидата із відпускними грамотами, не має обов'язку збирати ці свідоцтва-документи; цей обов'язок лежить на тих, хто дає дозвіл на рукоположення.

Єпископ, який є в сопричасті з Римським Апостольським Престолом, може вислати відпускні грамоти будь-якому єпископові своєї Церкви (кан. 752). Єпископові іншої Помісної Церкви – лише за згодою Римського Апостольського Престолу, а на території Патріяршої Церкви – Патріярха. Лист можна вислати єпископові тої самої літургійної традиції: напр., мелхїтський сирійський єпископ може вислати до українського єпископа, а не до латинського, коптів, вірмен і под. У відпускній грамоті можуть бути певні умови: визначено час, місце та інші умови щодо рукоположення (кан. 753), грамоту можна також відкликати з певної виправданої причини. Якщо її надано, то вона не тратить правової сили зі смертю того, хто її надав.

Відносно рукоположення того, хто має бути приписаний до якоїсь єпархії (кан. 357 § 1, 748), власним єпархіяльним єпископом кандидата є:

- 1) єпископ єпархії, у якій кандидат має постійне місце проживання; кандидат може бути також рукоположений єпископом місця, де має постійне місце проживання, навіть якщо він вирішив присвятити себе для служіння іншій єпархії;
- 2) єпископ єпархії, служінню в якій кандидат вирішив присвятити себе та письмово це задекларував.

Згідно з кан. 748 § 2, єпископ не може висвятити кандидата, який належить до іншої Помісної Церкви, без дозволу Римського Апостольського Престолу¹³⁹. Якщо кандидат має постійне або тимчасове місце проживання на території Патріяршої Церкви і до неї належить, то такий дозвіл може дати Патріярх.

Конечність цього дозволу стосується лише законності чину рукоположення і випадків, коли чин Свячення відбувається в літургійному обряді, відмінному від того, до якого належить кандидат, або коли єпархіяльний єпископ, котрий висвячує, просить дозволу здійснити рукоположення за обрядом кандидата¹⁴⁰.

Тобто, визначальним чинником у цьому питанні є збереження первісної церковної належності кандидата.

Загальне правило – «кандидата висвячує власний єпископ» – потрібно доповнити словами «на власній території». Саме принцип територіальності, покладений в основу кан. 749, забороняє єпископові висвячувати на чужій території без дозволу єпархіяльного єпископа. «Єпископи однієї єпархії нехай не поширюють своєї влади на Церкви, які містяться за їхніми межами, і нехай не змішують традиції Церков... Якщо не запрошені, то нехай не переходять за межі своєї єпархії для рукоположення чи якоїсь іншої церковної справи» (кан. 2, Другий Вселенський Собор). Той самий принцип є записаний і в документах Другого Ватиканського Собору щодо єпархіяльних єпископів: «Поодинокі єпископи, що поставляються для Партикулярних Церков, виконують свій пастирський уряд над частиною Народу Божого, собі повіреного, а не над іншими Церквами, ні над цілою Церквою» (КЦ 23).

¹³⁹ Кан. 1015 § 2 (ККП ЗЦ-83) також приписує ту саму норму.

¹⁴⁰ Інструкція, § 77.

Натомість Патріярх, маючи відпускні грамоти, може висвячувати кандидатів на всій території Патріяршої Церкви, про це більш детально має сказати право кожної Помісної Церкви. Кан. 97 (проект ПП УГКЦ) відносно цього постановляє: «У чужій єпархії єпископові заборонено святити без дозволу єпархіального єпископа; Патріярх-Верховний Архієпископ може святити в чужій єпархії, попередньо повідомивши єпархіального єпископа».

Священнослужіння надається особам, які є членами Тіла Христового, тобто Церкви. Знаком належності до Церкви є хрещення, яке робить особу вірною Христа-Спасителя (пор. кан. 7 § 1). Через хрещення усі вірні беруть участь у загальному священстві, саме хрещення допускає до інших святих таїнств (кан. 675 § 2). Таким чином, кан. 754 ставить першу вимогу – хрещення, друга вимога стосовно допуску до священства стосується статі – *чоловік*. Доктрина Римської Церкви відносно цього питання висвітлена у Декларації «Між гідними» – *про допуск жінок до священства*¹⁴¹ (1975 р.), виданій Конгрегацією Доктрини Віри, та у визначений спосіб задекларована Римським Архидієєпископом Іваном Павлом II в Апостольському листі «Лист на збереження за чоловіками священничих свячень»¹⁴² (1994 р.). У тридентському Катехизмі Римо-Католицької Церкви (1577 р.) сказано, що Римо-Католицька Церква ніколи не надавала жінкам правосильних священничих чи єпископських свячень; кличучи лише чоловіків до священних служінь, Церква має намір залишити вірних у наслідді Господа Ісуса Христа та слідувати апостольській і пізнішій традиції. Символізм Христа як Божественного Нареченого Церкви найкраще зберігається в цій традиції¹⁴³.

¹⁴¹ Пор.: Конгрегація Доктрини Віри. Декларація *Inter insigniores* (Між гідними) // AAS 69 (1977), 98-116.

¹⁴² Пор.: Іван Павло II. Апостольський лист *Ordinatio sacerdotalis: de sacerdotali ordinatione viris tantum reservanda* (Священниче рукоположення: про збереження за чоловіками священничих Свячень) // AAS 86 (1994), 545-548.

¹⁴³ Останнім часом з'явилися нові видання стосовно питання служіння жінок: Пор.: Бер-Сижель. *Служение женщины в Церкви*, Москва 2002; Бер-Сижель Єпископ Диоклийский Каллист (Уер). *рукоположение женщин в Православной Церкви*, Москва 2000.

Дияконат – це таїнство священства, дане для служіння, яке само по собі шляхетне. Часто дияконат – це тимчасовий стан, оскільки існує єрархія священничих чинів. Таким чином, особа, яка бажає отримати ступінь пресвітера, повинна попередньо досягнути дияконат. Кан. 755 затверджує це правило та вказує, що дияконат не є автоматично дверима до священства. Єпископ через поважну причину, прилюдну або таємну, може заборонити приступати до таїнства священства. Крім цього, можуть існувати канонічні перешкоди (кан. 762 § 1): негідна поведінка, непоправимі хиби і под.¹⁴⁴. Особа може також відмовитися від наступних рукоположень, при цьому має право виконувати ті функції, до яких її поставлено, згідно зі ступенем священства (кан. 757).

Рукоположення є не правом вірного, а Божим даром. Покликання – це поклик від Бога, на який людина вільно та щиро відповідає єрархії, компетентній у справі прийняття цього покликання. Тому особа, що закінчила Духовну Семінарію, не отримує автоматично права на рукоположення, а просить про цю ласку в компетентній церковній владі. Вірний, що зважається на досягнення благодати священства, має бути цілком свobodним у виборі, у цьому виборі не може бути жодного присилування, яке є незаконним актом (кан. 756). Саме тому, згідно з кан. 761, кандидат має подати власному єпархіяльному єпископу письмову заяву, яка не є лише формальністю, а публічною дією особи, яка вільно приймає рукоположення та бере на себе відповідні права й обов'язки. У випадку, якщо до особи застосовано фізичне насилля або рішення здійснено під впливом важкого зовнішнього страху, рукоположення є неправосильним, недійсним. Рішення про недійсність видається через судовий вирок або адміністративний декрет.

Правосильності таїнства рукоположення стосуються два чинники: факт хрещення та чоловіча стать. Кан. 758 ставить до кандидатів вимоги, які стосуються законності. В комісії, яка уклала ККСЦ, було внесено пропозицію залучити вимогу

¹⁴⁴ У цьому випадку диякон має право подати рекурс до вищої церковної влади, згідно з кан. 996-1006 (рекурси проти актів адміністративного вирішення).

миропомазанія для *правосильності*, проте її, на жаль, було відкинуто¹⁴⁵. Східна традиція ніколи не мала подібного підходу, який є властивий Західній Церкві, оскільки лише особа, яка прийняла всі таїнства християнського втаємничення, може стати пресвітером. Причиною послужив той факт, що на час виходу ККСЦ ввійшов у дію ККП ЗЦ-83, тому, щоб не робити жодного заміщення, було вирішено прийняти норму західного богослов'я. Поряд з вимогою миропомазанія стоять також звичаї, фізичні та психічні якості, приписаний правом вік, належні знання, приписані нижчі свячення та проміжки часу, приписані помісним правом. Стосовно останнього канони проекту ПП УГКЦ визначають: «Чин співця і піддиякона уділяють в один день, між піддияконськими і дияконськими свяченнями повинен минути щонайменше один день, між дияконатом і пресвітерством – один рік, за винятком, коли єпархіальний єпископ в окремому випадку прийме інше рішення» (кан. 98).

Більшість Східних Церков, що в сопричасті з Римською Церквою, посідають практику одруженого священства, на котре вони мають право, освячене тисячолітньою традицією. Про отримання таїнства священства одруженими кандидатами говорить кан. 758 § 3. Канон відсилає до партикулярного права для розв'язки цих питань у межах території Помісної Церкви. Існує поняття, що лише Римська Церква має право окреслювати своєю територією усю земну кулю, а інші Помісні Церкви мають певний поділ території, окреслений самою Римською Церквою, тому поза межами цієї території необхідно дотримуватися спеціальних приписів Римського Апостольського Престолу. Такі приписи з'явилися від моменту, коли вірні Руської (Української, Рутенської) Церкви, що є в сопричасті з єпископом Риму, почали при кінці XIX ст. масово емігрувати поза межі власної автохтонної традиції до США, Канади та інших країн. До цих документів належать:

- 1890 р. – заборона одруженим священникам «греко-русином» мати резиденцію в США (Конгрегація Пропаганди Віри);

¹⁴⁵ Пор.: *Nuntia* 28 (1989).

- 1913 р. – лише неодружені можуть бути висвячені в Канаді;
- 1929-30 рр. – три декрети про заборону висвячувати одружених в Америці (Північній та Південній) та в Австралії.

На численні запити єрархії УГКЦ після Другого Ватиканського Собору Римський Апостольський Престол офіційно заявив, що ці документи не є відкликаними, а тому діють і по сьогодні.

Канони проекту партикулярного права УГКЦ стосовно одружених кандидатів зазначають, що їх «за звичайних обставин слід висвячувати щонайменше після одного року зразкового подружнього життя, яке свідчило б про домашню Церкву, хіба що єпархіяльний єпископ в окремому випадку вирішить інше» (кан. 99, проекту ПП УГКЦ).

У ККСЦ існують норми загального права, які стосуються вимоги мінімального віку (кан. 759):

- диякон – 23 роки;
- священник – 24 роки.

Право кожної Помісної Церкви може встановити вищий мінімальний вік (пор. кан. 100, проекту ПП УГКЦ). У випадку необхідності компетентна церковна влада може надати звільнення від віку: до року – надає єпископ, більше року – Патріярх або Римський Апостольський Престол (кан. 759 § 2).

Кан. 760 заторкує питання формації духовенства, які ширше розкриті в кан. 342-356. Отож, згідно з каноном, кандидат на священство:

- 1) має отримати дияконат;
- 2) щоб отримати дияконат, повинен мати чотири роки філософських та богословських студій, хіба що Синод Помісної Церкви постановить інше.

Для пресвітерських свячень необхідно досягнути філософські та богословські предмети, які звичайно тривають 6 років: філософія – 2 роки; богослов'я – 4 роки (кан. 348 § 1). Для постійних дияконів вистачає трьох років відповідних студій (пор. кан. 354).

Кодекс Канонів Східних Церков подає перелік причин, які перешкоджають гідному прийняттю рукоположення (кан. 762). Між ККП ЗЦ-83 та ККСЦ в цьому питанні немає фактично жодної різниці, хоч і використано різну термінологію: в ККСЦ – *пере-*

шкоди (impedimenti), в Західному – неправильність (irregolarita).

До них належать:

- психічна хвороба, наслідком якої є втрата інтелектуальної та психічної здатності;
- фізичні хвороби (вирішує єпархіяльний єпископ або вищий настоятель, провівши відповідне дослідження, із залученням експертів);
- віровідступництво, єресь, схизма; проте це не може бути лише здогадка, а необхідно мати відповідну, цілком певну заяву;
- перешкоди, пов'язані з протизаконним порушенням, із подружнім вузлом, свяченням (кан. 804), прилюдним довічним обітом чистоти і под.;
- свідоме вбивство, аборт (пор. кан. 1450);
- тяжке і навмисне насилля над собою чи іншими (спроба самогубства);
- виконання священнодійств, зарезервованих вищій владі;
- виконання публічного уряду, незгідного зі свяченням (напр., касир у казино і под.) (пор. кан. 382, 383, 385);
- новоохрещений, хіба що інакше вирішить єпископ.

Крім вищенаведених перешкод, існують перешкоди в священнодійстві (кан. 763), які фактично є пов'язані з попереднім кан. 762. До цих перешкод партикулярне право не може впроваджувати нові. Норми ККЄЦ є доволі жорсткими стосовно цього питання, зокрема, якщо особа, що приймає рукоположення, не знала про перешкоди, все ж не звільняється від них. Позбавити певних перешкод може лише компетентна церковна влада (пор. кан. 767).

Кандидат до рукоположення повинен подати перелік відповідних документів, визначених ККЄЦ (кан. 769), на основі яких можна краще запізнати якості кандидата, що їх вимагає право.

Кожний кандидат до священства належить до Божого Народу. З цієї причини ККЄЦ вказує, що рішення стосовно рукоположення вірного залежить не лише від компетентної єрархії, але також від церковної спільноти. Кан. 771 приписує виголошувати імена кандидатів у їхніх парохіяльних храмах, оскільки вірні

повинні знати тих, хто покликаний служити Церкві¹⁴⁶. Також вірні зобов'язані повідомити про перешкоди, яких зазнає кандидат до рукоположення; парох, в свою чергу, за дорученням єпископа має дослідити життя кандидата та подати письмове повідомлення щодо цього. Служіння таїнства рукоположення є дією Церкви, з цієї причини богослужіння має відбуватися при активній участі вірних у неділю або в інші святкові церковні дні (кан. 773).

У найближчий час перед рукоположенням кандидат повинен перейти духовні науки, тобто реколекції (кан. 772). Ця норма ККЄЦ є моральною та канонічною вимогою. Реколекції є надзвичайно позитивним та корисним елементом, завдяки якому здійснюється молитовне поглиблення зв'язку з Богом. Проект партикулярного права УГКЄЦ вимагає п'ятиденних духовних вправ. «У виняткових випадках, коли рукоположення проходять без великих інтервалів у часі, то перед наступним рукоположенням кандидат зобов'язаний мати принаймні день духовних вправ, а також сповідь» (кан. 103, проекту ПП УГКЄЦ).

Уся інформація стосовно кандидата та його Свячень має бути записана у спеціальній книзі рукоположень, яка зберігається в єпархіяльному управлінні. Після рукоположення пресвітер має отримати від єпископа-святителя автентичне свідоцтво, яке затверджує факт рукоположення означеного вірного (кан. 774). Згідно з кан. 775, єпископ має вислати інформацію про Свячення парохів кандидата, який записує факт рукоположення у книгу охрещених. Вищезгадані вимоги щодо документації є надзвичайно важливими, оскільки у випадку необхідності допомагають ідентифікувати факт рукоположення.

¹⁴⁶ Пор.: кан. 102 (проекту ПП УГКЄЦ): «Ім'я кандидата перед отриманням свячень має бути виголошене в парохії, де він хрестився, та у парохії, де він проживав довший період часу, включно з семінарією».

Правовий вимір християнського подружжя (кан. 776-866)

Подружжя в творінні та спасінні. У світлі християнської антропології та віри подружжя не є лише продуктом соціальної еволюції, який може змінюватись, а утворене Богом-Творцем у відповідному порядку згідно з планом Його любові. Бог є любов (І Ів 4: 8), Він створив людей на Свій образ і подобу (Бут 1: 26) та покликав їх до життя в любові, яка має приносити щедрі плоди.

Кан. 776 § 1 описує основні елементи подружжя. Ними є спільність життя, добро супругів та народження і виховання дітей. Серед елементів нема згадки про «глибоку душевну спільноту подружнього життя і любові», про яку говорив Другий Ватиканський Собор (КЛ 48). На думку Комісії Кодифікації, такий додаток міг би призвести до неправильної інтерпретації юридичної суті подружжя. Любов є надзвичайно важливим елементом, який має бути передумовою кожного подружжя, але з правової точки зору її відсутність не може впливати на правосильність подружжя.

Подружжя як таїнство. Кан. 776 § 2 описує подружжя як таїнство. Термін таїнство можна розуміти у двох значеннях. Перше значення: мається на увазі біблійне походження таїнства як входження в Пасхальне таїнство єдності Христа з Його Церквою. Подібно як у великому таїнстві Христа і Церкви (Еф 5: 32), подруги є покликані представляти та брати участь у подружній любові Христа до Церкви. Любов Христа до Його Церкви є іконою нерозривної подружньої любові між християнами. Навчання Східних Церков робить наголос саме на першому значенні. Друге значення: таїнство є видимим і діючим законом благодати (Еф 1: 9), яка поєднує подругів у Бозі.

З волі Спасителя подружжя між охрещеними особами є таїнством. Христос затвердив, що подружжя *від початку* з волі Творця було введено в площину таїнства, що поєднує його з Церквою. Доктринально поєднання між двома охрещеними особами (чоловіком і жінкою) є правдивим подружжям, воно не може не бути таїнственным. Цей доктринальний принцип за-

писаний у кан. 776 § 2. У той же час Церква не може визнати, що дві охрещені особи є правосильно в Подружжі, якщо вони не є поєднані в таїнстві. Це є точка, яка викликає нові запитання стосовно служителя таїнства подружжя.

Служитель таїнства. Те, що в Східній та Західній Церкві богослов'я подружжя є різним, позначається і на служителях цього таїнства. В Західній Церкві служителями є наречені, які, через виявлення подружньої згоди у присутності служителя, уповноваженого Церквою, укладають подружній союз. Натомість Східна Церква говорить, що подружня згода мусить бути виявлена під час священного обряду, який благословляється пресвітером (кан. 817). Отож, згідно з канонічною традицією Східних Церков, служіння пресвітера, який благословляє, є невід'ємною частиною укладення подружжя.

Істотні прикмети подружжя. Істотними прикметами подружжя є єдність і нерозривність, які набувають у таїнстві особливої сили (кан. 776 § 3). Ці елементи є в кожному правосильно укладеному Подружжі як між християнами, так і між нехрещеними. Навіть у первісній традиції Церкви, заснованій на науці Христа (Мк 10: 11; Лк 16: 18; Мт 19: 9) й апостолів, чітко вказувалося на нерозривність подружжя навіть у випадку перелюбу чи розпусти.

Кан. 777 затверджує рівність прав та обов'язків подругів стосовно спільності подружнього життя. У контекст канону включено також сферу інтимних стосунків подругів, оскільки вони є невід'ємним елементом спільності подружнього життя. Усі відносини, які існують в подружньому житті, представлені в «Хартії Прав Сім'ї», виданій Римським Апостольським Престолом 22 жовтня 1983 р.

Першим і визначальним правом християн та нехристиян є фундаментальне право одружуватись (кан. 778). Це право посідають усі, кому *право* не забороняє. Можливість одруження базується на природному праві та порядку. З цієї причини жодна влада не може заборонити одружуватися, хіба що особа є нездатною до виконання обов'язків подружжя. У канонічному праві існує принцип прихильності права до подружжя. Згідно кан. 779, у випадку сумніву стосовно правосильності необхідно дотримуватися думки про правосильність.

Закони, які застосовують до подружжя. Подружжя католиків, навіть якщо лише одна сторона є католицькою, керуються (кан. 780 § 1):

- 1) Божим правом;
- 2) канонічним правом;
- 3) цивільним правом (стосовно цивільних наслідків подружжя).

Подружжя між католицькою і хрещеною некатолицькою стороною керується (кан. 780 § 2):

- 1) Божим правом;
- 2) власним правом Церкви або церковної спільноти, або
- 3) правом, яке зобов'язує некатолицьку сторону, якщо її спільнота не має власного права (напр., цивільне подружнє законодавство).

У Православних Церквах існують власні церковні подружні закони. Зокрема необхідним елементом для правосильності подружжя є присутність пресвітера і його благословення. Подружжя протестантів регулюється власними приписами у відношенні до природного права і є суб'єктом норм цивільного права.

Кан. 782 схвалює найдавнішу традицію Східних Церков, у яких заручини передували самому Подружжю. Приписи стосовно заручин повинні бути описані у праві власної Помісної Церкви (пор. кан. 782). Сам обряд заручин – це обряд обміну обіцянкою одружитися – може бути здійснений разом з таїнством подружжя або окремо від нього.

Здійснення таїнства подружжя, як і кожного таїнства, є актом, зверненим до Господа, наслідком якого є примноження духовних плодів, що вимагає свого роду подружнього приготування.

1. Цей найперший етап містить у собі пасторальне приготування¹⁴⁷ – пастирську турботу душпастирів, відношення до майбутніх подругів, до їхніх родичів, до єпископа, до пароха і до інших вірних (пор. кан. 783):

- проповідь, катехиза;
- навчання перед шлюбом;
- Євхаристія (в часі шлюбу);
- допомога після шлюбу (поради і под.).

¹⁴⁷ Пор.: *Львівські Архиєпархіяльні Вісті* 8 (2004), 11-17.

2. Обов'язково потрібно провести перевірку, найчастіше її проводять у вигляді анкет, для визначення вільного стану наречених і факту хрещення¹⁴⁸. В УГКЦ душпастир має бути впевненим, що не існує перешкод згідно з кан. 785.
3. Кан. 789, окрім інших випадків, визначених правом, перелічує деякі категорії людей, які для укладення подружжя потребують дозволу місцевого єрарха (стосується дозволеності):
 - неосілі (згідно з кан. 911): «Особа називається неосілою, якщо ніде не має ні постійного, ні тимчасового місця проживання»;
 - якщо подружжя не може бути визнане чи укладене згідно з цивільним правом;
 - ті, які мають природні обов'язки відносно третьої сторони чи відносно дітей, народжених від попереднього подружжя з тією стороною;
 - неповнолітні без відома або проти волі батьків;
 - особа під заборонаю церковного вироку укласти нове подружжя, поки не зникнуть певні умови;
 - той, хто публічно покинув Церкву Римського сопричастя, навіть якщо і не перейшов до іншої Церкви чи церковної спільноти.

Говорячи про укладення подружжя, ККСЦ розглядає певні причини, які стоять на перепоні подружжя. Відповідно до їхньої юридичної природи він поділяє їх на такі види:

1. Розриваючі перешкоди. Вони роблять особу нездатною укласти подружжя і стосуються правосильності (навіть перешкода з боку однієї сторони) (кан. 790 § 1-2).
2. Тимчасові заборони. Вони мають менш зобов'язуючий характер і вимагають дозволу компетентної влади. Ці заборони поділяються на три категорії:
 - 1) заборони згідно з *правом*: кан. 789, 1є, 2є, 3є, 4є, 5є, 6є; 813; 840;
 - 2) заборони внаслідок церковного вироку (кан. 789, 5є);

¹⁴⁸ Пор.: Протоколи канонічно-душпастирської розмови перед уділенням таїнства подружжя // *Львівські Архиєпархіяльні Вісті* 1 (2004), 49-59.

3) заборони, накладені місцевим єрархом або Патріярхом: кан. 794 (додання Патріярхом до заборони місцевого єрарха клявзули, яка розриває подружжя, перетворює заборону на розриваючу перешкоду).

Наступні канони регулюють інституцію звільнення у сфері подружніх перешкод. Суб'єктами звільнення стають лише перешкоди церковного права. Згідно з кан. 1536, компетентна церковна влада може дати звільнення від церковних законів, натомість залишаються незмінними і недоторканими закони Божого права, позитивного чи природного.

Звільнення в небезпеці смерти (кан. 796 § 1) від усіх перешкод, також від форми, крім перешкоди пресвітерських свячень, може надати місцевий єрарх. У випадку, коли неможливо звернутися до місцевого єрарха, таке повноваження може надати: а) парох; б) інший пресвітер, наділений повноваженням благословити подружжя; в) сповідник – під час Сповіді, коли йде мова про таємну перешкоду для внутрішньої сфери. Під таємною перешкодою для внутрішньої сфери мається на увазі перешкоду в значенні кан. 791, що не може бути доведена прилюдно. Це може означати, що перешкода в даний момент є невідома, проте за певних обставин може стати явною. Звільнення від перешкоди пресвітерських свячень застерігаються за Римським Апостольським Престолом.

Окремі перешкоди

Вік. Кан. 800 визначає найнижчий вік для правосильного укладення подружжя. § 1 повторює попереднє законодавство, яке затвердило 16 для чоловіка і 14 виповнених років для жінки (лист з власного почину «Часті донесення», кан. 7 § 1)¹⁴⁹. Партикулярне право кожної Помісної Церкви може визначити вищий вік для законного укладення подружжя. Якщо подружжя було укладене без отримання диспензи, і згодом перешкода віку

¹⁴⁹ Пор.: Пій XII. З власного почину *Crebrae allatae* (Часті донесення) // AAS 31 (1949), 89-117.

зникає, мусить відбутися узаконення неправосильного подружжя з відновленням подружньої згоди¹⁵⁰.

Імпотенція. У кан. 801 законодавець робить розрізнення між імпотенцією та безплідністю. Отже, імпотенція, яка не дозволяє на сповнення подружнього акту (кан. 801) унеможливорює подружжя, бо виключає його підставовий елемент. Тому можна ствердити, що ця перешкода є природного права. Натомість безплідність (коли людина позбавлена прокреативної дії) не є розриваючою перешкодою, хіба що у випадку, про який говорить кан. 821, коли один з подругів знав, але затаїв це від іншого.

Попереднє подружжя. Ця перешкода, згідно з кан. 802, виникає з правосильно укладеного попереднього подружжя. Лише після визнання компетентною церковною владою, що попереднє подружжя було укладене неправосильно, тобто ніколи не існувало, особа звільняється від цієї перешкоди.

Перешкода невідповідности культу. Кан. 803 регулює укладення подружжя між вірними, що в сопричасті з Римською Церквою та неохрещеними. Для правосильности, на основі приписів кан. 814, подружжя між такими особами вимагає окремого дозволу (диспензи) місцевого єпарха.

Перешкода вузла свячень. У джерелах кан. 804, лист із власного почину «Часті донесення», кан. 62 додавав до ступенів священства також і піддияконів, свячення яких було перешкодою (вузол Свячення) при укладанні подружжя. Натомість ККСЦ, згідно з кан. 325, до вищих свячень відносить єпископів, пресвітерів та дияконів. Згідно з цим правилом мужчини у священному сані не допускаються до подружжя. Такий підхід встановлено у всіх Католицьких та Східних некатолицьких Церквах. Укладення такого подружжя є неправосильним, оскільки рукоположена особа має перешкоду церковного права, яка може зникнути лише через звільнення від неї. Право надання такого звільнення зарезервоване Римському Апостольському Престолові (пор. кан. 795 § 1-2).

Перешкода монаших обітів. Кан. 805 базується на канонічній нормативі, яка засвідчує прямий обов'язок досконалого дотри-

¹⁵⁰ Пор.: *Nuntia* 15 (1982), 68.

мання целібату, що в монашому та чернечому житті виражається через довічний обіт чистоти. Перешкода, що виразно представляє публічно три довічні обіти – послуху, чистоти і вбогости, є церковного права, з неї може звільнити лише компетентна церковна влада, а саме Римський Апостольський Престол (пор. кан. 492; 549 § 2); Патріярх у межах своєї території (пор. кан. 549 § 2; 795 § 2); місцевий єрарх для згромадження єпархіяльного права (пор. кан. 795 § 2 2є). Цей останній також розглядає питання світських інститутів (кан. 563) і товариств спільного життя (кан. 554).

Перешкода примусу. Кан. 806 розглядає перешкоду церковного права, в якій міститься припущення важкого і несправедливого морального примусу над викраденою особою з наміром одружитись. У паралельному кан. 1451 така ситуація трактується як злочин проти свободної волі, що передбачає адекватну кару аж до великого виключення із сопричастя.

Перешкода супруговбивства. В кан. 807 законодавець приписує перешкоду для правосильного укладення подружжя, яка виникає внаслідок злочину супруговбивства з наміром одруження. Саме супруговбивство є важким злочином, який, згідно з канонічним правом, тягне за собою покарання великого виключення із сопричастя (кан. 1450 § 1). Супруговбивство є перешкодою церковного права, звільнити від якої може Римський Апостольський Престол чи Патріярх (кан. 795 § 1, 3є і § 2).

Перешкода кровоспоріднення. Кан. 808 говорить про перешкоди, які виникають внаслідок кровоспоріднення. Іншими словами, це зв'язок природного кровоспоріднення, яке поєднує різні особи, лінії яких можуть бути прямі або бічні зі ступенями. Кровне споріднення визначається *лініями і ступенями*:

1. У прямій лінії існує стільки ступенів, скільки осіб, не враховуючи спільного предка;
2. У бічній лінії існує стільки ступенів, скільки осіб в обох вітках, не враховуючи спільного предка (кан. 918).

Пряма лінія кровного споріднення визначається взаєминами між предком та потомством, як поміж батьком (матір'ю) та дочкою (сином). Бічна лінія кровного споріднення визначається взаєминами між однією особою та іншими, з якими вона має

принаймні одного спільного предка, наприклад: брат – сестра; дядько – тітка; двоюрідні.

Перешкода посвоячення. В кан. 809 представлена перешкода, яка існує через вузол посвоячення, що представляє собою законний вузол, який походить від правосильного подружжя, навіть якщо воно і не довершене, між подругом і кровноспорідненими іншого. Тобто кровноспоріднені одного подруга є посвоячені з іншим у тій самій лінії і ступені (пор. кан. 919). Перешкода посвоячення забороняє подружжя вдівця/вдови з дочкою/сином попереднього подружжя покійного партнера. У бічній лінії забороняється подружжя між вдівцем/вдовою та сестрою/братом покійного партнера. Кан. 1092 (ККП ЗЦ-83) скасував перешкоду посвоячення бічної лінії.

Перешкода прилюдної пристойности. Кан. 810 представляє перешкоду прилюдної пристойности. Така перешкода постає внаслідок неправосильно укладеного подружжя. Хоча, фактично, подружжя не існує, але, незважаючи на це, постає ця перешкода. Ступені і лінії рахуються так само, як у випадку кровоспоріднення. Ця перешкода є церковного права і звільнення може надати місцевий єрарх.

Перешкода духовного споріднення. В кан. 811 говориться про вузол духовної природи, який встановлює між хресним і похресником та його батьками духовне споріднення (у Західній Церкві немає). Ця перешкода є церковного права і звільнення може надати місцевий єрарх. Цей канон регулює також повторне хрещення, яке відбувається під умовою. У такому випадку немає жодної перешкоди, хіба що участь в обряді знову брав той самий хресний батько.

Перешкода правового споріднення. Кан. 812 вказує на перешкоду правового споріднення, яка постає лише тоді, коли йдеться про усиновлення, яке було здійснене згідно з цивільним правом. Тобто ця перешкода існує між усиновлюючими батьками і усиновленим та природними дітьми усиновлюючих батьків і усиновленим.

Мішані подружжя. Подружжя між двома охрещеними, серед яких один з партнерів не був би в сопричасті з Римською Церквою, заборонене. Перед тим особа в сопричасті з Римською

Церквою мусить підтвердити можливість практикувати свою *католицькість*.

Для того, щоб укласти мішане подружжя, необхідно отримати дозвіл від місцевого єрарха (згідно з кан. 814, ККСЦ), який зумовлений чотирма вимогами:

- існування слушної й розумної причини;
- католицька сторона повина заявити, що вона готова віддалити від себе небезпеку втрати віри й дати щирю обіцянку, що зробить усе в міру сил, щоб усі діти були охрещені й виховані в Греко-Католицькій Церкві;
- друга сторона повинна бути своєчасно повідомлена про обіцянки, які дала католицька сторона, так щоб справді була свідома обіцянки і зобов'язання греко-католицької сторони;
- обидві сторони повинні бути ознайомленими з цілями й істотними особливостями подружжя, яких не може виключити жодна сторона.

ККСЦ пояснює різні форми вінчання у мішаних подружжях згідно з кан. 834 § 1 (з протестантами – надає диспензу Патріярха або Римський Архиерей).

Вади подружньої згоди. Для кан. 817 подружжя є також невідкличною угодою. Подружня згода (внутрішня і зовнішня) дає можливість існування Подружжю. Акт повинен бути свідомий і вільний від примусу. Акт волі є основою згоди. Все, що стоїть на перешкоді актові волі, робить подружжя неправосильним (кан. 818-825). Перешкодою для виявлення згоди може бути хвороба чи розумові вади.

Кан. 818 визначає психічні перешкоди, наприклад, недостатність оцінюючої свідомости. Тут ідеться про ситуації, в яких розумова хвороба існувала на час укладення подружжя, хоч би у прихованому початковому стані. Розумова хвороба, яка постала після укладення подружжя, не спричинює його неправосильности.

Згідно з кан. 819 вимагається необхідна зрілість свідомости. Блуд, обман, помилка, примус, страх найчастіше впроваджують помилки у подружню згоду. Для висловлення подружньої згоди недостатньо самого вживання розуму, необхідна також певна

зрілість свідомости стосовно істотних прав і подружніх обов'язків взаємного дарування і прийняття.

Форма вінчання. Кан. 828 стверджує, що для здійснення подружжя необхідно звершити публічний обряд відповідно до літургійних книг Помісної Церкви. Звичайна форма – подружжя укладається через висловлення подружньої згоди перед місцевим єрархом, парохом або іншим пресвітером, делегованим одним із попередніх, а також перед двома свідками, щоб юридично затвердити цей факт.

Кан. 832 § 1 пояснює, що надзвичайна форма здійснюється при умові, коли пресвітер не може бути присутній і подружню присягу складається тільки при двох свідках.

Узаконення подружжя. Подружжя зовні може виглядати правосильним, але з канонічної сторони може мати статус неправосильності. Згідно з ККСЦ, існують: а) визнання неправосильності (кан. 1357, 1375); б) узаконення подружжя.

1. Неправосильність постає з трьох причин:

- а) якщо існує подружня перешкода, яка робить неправосильним подружній зв'язок;
- б) якщо існує брак подружньої згоди;
- в) якщо був недолік канонічної форми.

2. Узаконення:

- а) звичайне, через відновлення подружньої згоди;
- б) оздоровлення в корені, уділене відповідною церковною владою.

Практика узаконення подружжя в Церкві сягає X століття, коли Римський Архиєрей Сергій III узаконив подружжя візантійського імператора Лева VI (886-911).

Звичайне узаконення. Процедура узаконення неправосильного подружжя буде різною для кожної підстави недійсності:

- а) усунення перешкоди або надання звільнення (кан. 843 § 1 та § 2);
- б) формальне відновлення подружньої згоди (кан. 844);
- в) подолання перешкоди публічної і таємної (кан. 845 § 1 та § 2);
- г) узаконення неправосильного подружжя з причини браку подружньої згоди (кан. 846 § 1, § 2, § 3);
- д) узаконення подружжя з причин недотримання форми (кан. 847).

Оздоровлення в корені. Це є інший спосіб узаконення неправосильного подружжя, що відрізняється від звичайного узаконення і має такі характеристики:

1. Оздоровлення в корені узаконює подружжя без відновлення згоди між подругами (кан. 848 § 1 та § 2). Містить у собі звільнення від перешкоди: приписаної правом форми вінчання (кан. 850 § 1), а не від перешкоди браку подружньої згоди (кан. 817§ 2).
2. Оздоровлення в корені є адміністративним актом уділення ласки компетентною церковною владою, наприклад, єпископом, Патріярхом чи Римським Архиєреєм, який надає оздоровлення в тих випадках, коли йдеться про перешкоду Божого права (природного позитивного), яка вже перестала діяти (кан. 852).

Розірвання подружнього вузла. Католицька Церква навчає, що подружній вузол після довершення не може бути розв'язаний ніякою людською владою і з жодної причини, окрім смерти (кан. 853). Проте, в окремих випадках і за існування певних причин передбачених правом, правосильні подружжя можуть бути розірвані:

- 1) *недовершене подружжя.* Говорячи про розірвання подружжя, укладеного правосильно, кан. 862 вводить термін «недовершене». Довершення подружжя відбувається через сповнення фізичного подружнього акту, спрямованого на народження потомства. Тому подружжя, хоч і є правосильно укладене, але недовершене, може бути розірване Римським Архиєреєм (кан. 862). Прохання про розірвання може бути від одного або обох подругів;
- 2) *Павловий привілей (кан. 854)* стосується подружжя неохрещених, коли одна сторона прийняла хрещення, а друга не прийняла і внаслідок цього не може жити з охрещеною у згоді, не ображаючи Творця. Таке подружжя розв'язується на підставі самого права, тобто охрещена сторона може вільно вступати в нове подружжя. Проте, коли неохрещена сторона погоджується мирно надалі жити з охрещеною, цей привілей не діє. Павловий привілей базується на I Кор 7: 12-13, 15:

Коли якийсь брат має невіруючу жінку і вона погоджується з ним жити, нехай її не відпускає. І коли якась жінка має невіруючого чоловіка і той погоджується з нею жити, нехай чоловіка не відпускає... Коли ж невіруючий хоче розлучитись, нехай розлучається; брат чи сестра не зв'язалися в такому випадку: Бог покликав нас жити в мирі.

3) *Петровий привілей (привілей віри)*. ККСЦ не розглядає випадків розірвання довершених природних подруж (укладених між двома нехрещеними), незалежно від того, чи хочуть вони прийняти хрещення, чи ні. Також не говорить про розірвання довершеного подружжя, укладеного після отримання диспензи від перешкоди невідповідності культу. Згідно з доктриною Католицької Церкви, також і ці подружжя можуть бути розірвані Римським Архиєреєм на підставі привілею віри (Петрового привілею)¹⁵¹. У проєкті ККСЦ (1986) існував канон, який говорив, що «Подружжя, укладене між особами, принаймні одна з яких неохрещена, може бути розірване Римським Архиєреєм на користь віри»¹⁵². Згодом він був вилучений внаслідок зникнення його відповідника у Західному Кодексі¹⁵³. Сьогодні розірвання подружжя на підставі Петрового привілею врегульовується Інструкцією «Як є відомо» (*Ut notum est*), виданою Конгрегацією Доктрини Віри 6 грудня 1973 р.¹⁵⁴;

Сепарація (розлучення під час тривання вузла) (кан. 863 § 1, § 2) – це розрив спільного подружнього життя, але без права укладення нового подружжя. Практично, таке розлучення стосується звільнення від обов'язку спільного проживання і виконання подружніх обов'язків.

¹⁵¹ Пор.: D. Salachas. *Il sacramento del matrimonio nel Nuovo Diritto Canonico delle Chiese Orientali*, Bologna 1994, 267.

¹⁵² *Nuntia* 24-25 (1987), 154, кан. 856.

¹⁵³ Пор.: *Nuntia* 28 (1989), 119.

¹⁵⁴ Пор.: Конгрегація Доктрини Віри. *Documenta inde a Concilio Vaticano secundo expleto edita (Документи Другого Ватиканського Собору, друге видання, доповнене)* (1966-1985), Citta del Vaticano 1985, 65-66.

Причини припинення спільного життя:

- подружня зрада;
- велика небезпека для душі і тіла для іншого члена подружжя чи потомства;
- нестерпна поведінка для нормального співжиття.

Розлучення чи сепарація подружжя може бути здійснене на підставі декрету місцевого єрарха чи вироку церковного трибуналу (кан. 1378-1382). Коли причина сепарації припиняється, кан. 864 § 3 рекомендує відновлення подружнього життя.

Християнське подружжя вивчається із різних позицій: богословської, канонічної, моральної, соціальної та інших. Канонічне право у підході до таїнства подружжя використовує юридичний підхід, який, можливо, не є сприйнятливий певною частиною студентів-богословів, однак необхідно пам'ятати, що канони Церкви є активним матеріалом, який буде та скріплює еклезіяльну спільноту не лише фізично (дисциплінарно), але найперше духовно. Глибше пізнання та осмислення таїнства подружжя у світлі східної каноністики є подальшим важливим кроком як для студентів, викладачів, так і всіх зацікавлених у цьому питанні.

Посвячення і благословення, святі місця, свята і дні покаяння, культ святих, обіт і присяга

У Церкві поряд із сімома таїнствами існують різного типу благословення, завдяки яким вірні отримують благодаті у власних потребах та повсякденному житті. Про це говорить VIII глава, 16-го титулу, яка починається кан. 867, написаним на основі КЛ 60-61:

Крім того, свята Мати Церква встановила благословення. Це святі знаки, схожі якоюсь мірою на святі таїнства, що передусім визначають духовні наслідки, які здобуваються за молінням Церкви. Вони скеровують людей до сприйняття головних плодів святих таїнств і освячують різні обставини життя. Тим-то Літургія святих таїнств і благословення спричинює діяство, що впливає з Пасхального таїнства страждань, смерті й Воскресіння Христового, з яких усі святі таїнства і благословення одержують свою силу; тож майже всяке чесне вживання матеріяльних речей може довести до мети: освячення людини та прославлення Бога.

Благословення та посвячення є наслідуванням таїнств, вони дають духовні наслідки, дають можливість брати участь у Пасхальному таїнстві. святі таїнства є встановлені Христом, благословення та посвячення – встановлені Святою Церквою. Компетентною стосовно цих богослужінь є церковна влада. Кан. 867 § 2 говорить, що у кожній Церкві свого права питання посвячень і благословень має врегульовувати партикулярне право. Детальніші норми знаходимо у ККП ЗЦ-83, коли йдеться про Римську Церкву, який у кан. 1167 навчає: «Лише Апостольська

Столиця може встановлювати нові благословення (*сакраменталії*) чи інтерпретувати автентично ті, що є вже схвалені, деякі скасовувати чи модифікувати» (§ 1); «В застосуванні та служінні благословень ретельно дотримуються обряди та формули, апробовані церковною владою» (§ 2). Служіння посвячень і благословень здійснюється духовенством (єпископами, пресвітерами та дияконами). ККП ЗЦ-83 говорить, що згідно з приписами літургійних книг і за згодою єпархіяльного єпископа деякі з посвячень і благословень можуть бути здійснені також і мирянами (пор. 1168 ККП ЗЦ-83). Кожна Помісна Церква посилає власні посвячення та благословення, згідні з її літургійною традицією. Об'єктами посвячення та благословення можуть бути як матеріальні речі, так і дії. Матеріальні речі стають священними об'єктами через:

- посвячення;
- присвячення;
- благословення.

До цих речей відносимо посвячену олію, миро, святу воду, благословенні хліби, ладан, мощі, священний одяг, чаші, ікони, хрести, а також усі речі, пов'язані зі служінням таїнств. Посвячення та благословення можуть бути також діями, спрямованими на освячення, яке дає людині відповідні духовні наслідки, наприклад: літургійні молитви, що супроводжують усі періоди літургійного року в церковних спільнотах; процесії, хресні ходи, благословення хрестом чи іконою, благословення і посвячення осіб та речей, священні обряди та інше. Посвячення та присвячення є літургійними діями, їх можуть здійснювати лише ті, хто має єпископські свячення, також пресвітери, яким дозволяє на це право. Будь-який пресвітер може надавати благословення, крім тих, які є зарезервовані Римському Архирєєві, Патріярхові чи Єпископам. Благословення уділяються найперше вірним Церков Римського сопричастя (кан. 16), також їх надають катехуменам (кан. 9), якщо немає заборони зі сторони Церкви – то також і тим, що не живуть у сопричасті з Римською Церквою (кан. 1170, ККП ЗЦ-83).

Благословення та посвячення залежать від літургійних обрядів, церковних традицій, дисципліни та власних звичаїв кожної

Помісної Церкви. Детальніше про це має висловитися помісне право. Кан. 112, проєкту ПП УГКЦ говорить: «Щодо посвячень і благословень, слід дотримуватись літургійних норм».

Особливе ставлення Церкви спрямовує до посвячених речей, тобто того, що є призначене для Божого почитання через благословення та посвячення. До цих речей необхідно ставитись із відповідним благоговінням, їх не можна невластиво використовувати у світських цілях, навіть тоді, коли вони є у приватній власності (пор. кан. 1171, ККП ЗЦ-83).

До посвячення та благословення відноситься також екзорцизм – особливе богослужіння, в часі якого відбувається вигнання злого духа. Згідно з кан. 1172 (ККП ЗЦ-83):

§ 1. «Ніхто не може здійснювати згідно з правом екзорцизмів над біснуватими, якщо не отримає від правлячого Архидіакона спеціального і виразного дозволу».

§ 2. «Цей дозвіл правлячий Архидіакон може надати тільки пресвітерові, що відзначається побожністю, знанням, втропністю та цілісністю життя».

У світі відбувається боротьба Царства Христа і царства диявола. Церква бере активну участь у цій боротьбі, вона, прикликаючи ім'я Бога, просить про перемогу Світла над темрявою. Екзорцизми бувають двох видів – великі та малі. Великі екзорцизми стосуються одержимих злим духом осіб, для їх служіння необхідний дозвіл єпархіального єпископа. Малі екзорцизми не потребують цього дозволу, їх здійснюють під час обряду хрещення, місій, на відпустках. Пресвітер-екзорцист повинен правильно розрізняти біснуватість від психічних хвороб, з котрими покликана боротися сучасна медицина.

Крім канону про посвячення та благословення, VIII глава містить також норми про святі місця (храми, церковні кладовища), свята і дні покаяння, почитання святих, священних ікон або образів та мощей, обіт і присягу.

Святі місця (кан. 868-879)

До святих місць відносимо посвячені чи благословенні місця, що призначені для Божого почитання або поховань вірних.

Посвячення та благословення місця, а також канонічне застосування залежить від єпархіального єпископа або священнослужителя, котрий це робить згідно з правом (пор. кан. 868, 870). Святі місця мають священний характер, вони призначені для Божого культу, справ милосердя, побожності, в них заборонено здійснювати будь-які дії, що не відповідають святості місця (пор. кан. 869). Лише єпископ може дозволити використовувати святі місця не за призначенням, у справах, які не суперечать святості місця. У випадку профанації, тобто якщо в святих місцях здійснено акти, які за своєю суттю є важкими зневагами та суперечать святості місця, за рішенням єпископа забороняється здійснювати в них акти богопоклоніння до того часу, поки шкода не буде направлена особливим покаяльним обрядом, згідно з літургійними книгами Помісної Церкви.

Чин (християнського) поховання (кан. 874-879)

Церковний похорон є важливим актом християнської молитви, в якій Церква черпає надію на вічне життя: «Очікую воскресіння мертвих і життя будучого віку». Кожний вірний через участь у святих таїнствах вмирає з Христом для того, щоб з Христом воскреснути. Церква завжди давала надію та вірила, що життя християнина не закінчується після тілесної смерті, а продовжується в благодаті Божій. Християнство трактує людське тіло з перспективи шанування і милосердя у світлі Воскресіння. Саме з цієї причини одне із діл милосердя – мертвого похоронити. Церква уділяє церковний похорон, тобто літургійну відправу, котра в давніші часи відбувалась із Божественною Літургією.

Померлі вірні та оглашенні («Церква має їх як своїх» – кан. 9) мають право на християнський похорон згідно з нормами права. Ціллю похорону є духовна допомога померлим, вшанування їхніх останків, а для живих – втішання надією (кан. 875). Згідно з традицією Церкви, поховання християн здійснюється через захоронення в землі. Із розбудовою постіндустріального суспільства у багатьох країнах увійшло у практику поховання через кремацію. Така практика має економічні передумови, бо передовсім у великих містах місце на кладовищі коштує дуже дорого. Тому

кан. 876 § 3, розуміючи цю проблему, дозволяє християнський похорон людині, що вибрала кремацію з вищевказаної причини, а не з релігійних переконань. Проте такий похорон повинен бути проведений у такий спосіб, щоб уникнути згіршення. Місцем служіння церковного поховання є каплиця, храм, кладовище, а служитель – пресвітер, хоч у певних випадках (на кораблі, на війні, в час переслідувань) це можуть здійснити самі вірні. Церковне поховання не є посвяченням чи благословенням, не є таїнством, хоч і дає полегшення як для живих, так і для померлого. У відправі церковного похорону слід уникати будь-яких привілеїв стосовно померлих осіб, оскільки існує правило – «живі не рівні, рівні мертві» (пор. кан. 878). Усі необхідні відомості стосовно померлого потрібно записати у книгу померлих, яка має зберігатись у кожній парохії (296 § 1, кан. 879; пор. кан. 113, проєкт ПП УГКЦ). Церковний похорон можна уділити також неохрещеним померлим дітям у тому випадку, якщо батьки мали намір їх попередньо охрестити. Стосовно тих християн, які не в сопричасті з Римською Церквою, ККСЦ дозволяє на похорон, якщо відомо, що вони не виступали проти цього, а також якщо немає їхнього служителя (кан. 876).

У певних випадках Церква може позбавити уділення церковного похорону публічних грішників, які перед смертю не виявили ознак покаяння, і якщо поховання неможливо відслужити без згіршення для інших вірних (кан. 877). До публічних грішників відносяться особи, що:

- 1) остаточно засвідчені в апостазії, ересі, схизмі (відбувся церковний процес або існує публічний документ, який це виявляє);
- 2) вибрали кремацію (спалення) з антихристиянських переконань;
- 3) були нерозкаяними грішниками, і поховання неможливо здійснити без згіршення для вірних (до них відносимо членів антицерковних товариств, атеїстичних ідеологій і под.). Це могли бути також налогові грішники, тобто особи, які жили у постійному важкому грісі не бажаючи покаятися;
- 4) вчинили самогубство. Давня практика Церкви досить жорстко відносила до самогубців. Зокрема, 14 прави-

ло Тимотея Александрійського позбавляє їх церковного похорону, поховати можна було лише самогубця, який страждав на божевілля¹⁵⁵. Кан. 1240 (ККП ЗЦ-17) також цілком виключав можливість церковного похорону для самогубців. Сучасні церковні норми підійшли до цього питання із помітним пом'якшенням. Визначальним чинником у сучасному церковному праві є уникнення згіршення для вірних. Члени комісії, що формували ККСЦ, мали намір залишити розв'язку цього питання помісному праву, проте було вирішено залишити кан. 877, який є сформульований у доволі загальний спосіб.

Почитання (культ) святих, священних ікон або образів та мощей (кан. 884-888)

Ціллю почитання святих, священних ікон, образів, мощей є допомога в освяченні Божого Народу. Саме тому Церква доручає своїм вірним найперше особливий культ Пресвятої Богородиці, яка за волею свого Сина є Матір'ю усіх людей, а також сприяє, крім того, правдивому культу інших святих, щоб вірні, навчені їхнім прикладом та покріплені їхнім заступництвом, могли прямувати до спасіння в Христі. Церква дозволяє вшановувати через публічне почитання лише тих слуг Божих, які, законною владою Церкви, є приписані до сонму святих або блаженних. Про спосіб проголошення святости особи див. нижче.

Культ святих сягає апостольських часів і має свій початок у вшануванні мучеників та святих Отців Церкви. Цей культ, насамперед, має бути правдивий і автентичний, тобто визнаний компетентною церковною владою. Як культ Богородиці, так і культ святих, повинні здійснюватися відповідно до церковного календаря, літургійних приписів і в спосіб, визначений партикулярним правом.

Кан. 885 робить розрізнення між приватним та прилюдним культом. Прилюдним є культ, який здійснюється в імені Церкви,

¹⁵⁵ Пор.: *Кормчая (номоканон)*, Санкт-Петербург 2004, 676.

уповноваженими Церквою особами і через акти, затверджені церковною владою. Всі інші культу є приватні.

Наступні 3 канони (кан. 886-888) говорять про почитання образів та ікон, їхнє збереження, перенесення та реставрацію. Образ – це представлення святої особи чи якоїсь догматичної правди. Після освячення образ використовується як предмет богочитання, тобто виставляється у святих місцях для поклоніння Богу. Ікона – це образ, який носить у собі догматичний зміст. Вона виконана з дотриманням відповідних канонів іконописання та освячена для допомоги у відслуженнях святих таїнств чи Благословень. Кожна Церква свого права має власну давню традицію виставляти і почитати ікони, відповідно до літургійних норм та партикулярного права.

Сам факт виставлення ікони в храмі для прилюдного богочитання вже становить заборону для перенесення її до іншого місця чи для продажу. Вона стає власністю тільки того храму, у якому виставлена, навіть не будучи цінною з точки зору мистецької чи історичної. Оскільки місцевий єрарх має обов'язок наглядати за всім церковним майном, яке перебуває на його території, то тільки в його компетенції дати дозвіл, який мусить бути у письмовій формі, для перенесення ікони в інший храм чи для почитання чи внаслідок продажу (кан. 877 § 1). Для реставрації дорогоцінних ікон (кан. 877 § 1) так само необхідно отримати письмову згоду місцевого єрарха. Встановлення цінності ікон, згідно з приписом канн. 1034-1041, належить місцевому єрарху, з урахуванням думки експертів у священному мистецтві.

Моці є останками тіл чи речей святих, які у всі часи почиталися Церквою (КЛ 111) і через це є святими речами. Моці заборонено продавати чи купувати, бо вони не можуть бути оцінені грішми чи іншими матеріальними речами. Тому купівля-продаж моців у своїй суті є святотатством та профанацією (кан. 888 § 1).

Уже з перших століть моці святих використовувалися для посвячення храмів та виставлялися для почитання і молитов (II Нікейський Собор, кан.7).

Існують ікони, які користуються особливою шаную серед вірних, завдяки ласкам, отриманим за їхнім посередництвом. Тому місця, де вони розташовані, стають осередками паломництва

багатьох християн. Про такі ікони чи реліквії говорить кан. 888 § 2. Для їх перенесення на інше місце вже не достатньо мати письмову згоду місцевого єрарха, а необхідна згода Патріярха за згодою Постійного Синоду або Римського Апостольського Престолу (Конгрегація для Східних Церков). Стосовно реставрації таких ікон кан. 888 § 3 покликається на припис кан. 877 § 1, який говорить, що необхідно отримати згоду місцевого єрарха.

Обіт та присяга (кан. 889-895)

Обіт та присяга є діями, що стосуються богопочитання. Обіт є юридичним актом, який полягає в складанні обіцянки і є зобов'язанням, зробленим перед Богом. Таким чином, обіт не є простим бажанням і навіть не внутрішнім наміром, а зобов'язанням, яке виявляється через зовнішні вчинки. Суттю обіту є «можливе і краще добро». Це означає, що вчинок у собі має бути спрямований на якийсь позитивний наслідок, а також це добро має бути фізично та морально можливим до здійснення. Обітом може бути обіцянка матеріальної пожертви Богові, посвячення самої особи, чи якоїсь її дії. ККСЦ, на відміну від попереднього законодавства, яке говорило про різні типи обітів, зберіг лише прилюдні та приватні. Прилюдний обіт – це такий, який вчинений у канонічній формі і перед уповноваженою Церквою особою. Приватний обіт здійснюється у приватний спосіб, без урочистостей та прилюдного його прийняття в імені Церкви компетентною церковною владою.

Для правосильності обіту як юридичного акту, окрім вимог, що приписуються кан. 931-934, особа повинна користуватися розумом, згідно з кан. 909 § 2, хіба що загальне право для деяких обітів приписує щось інше (наприклад, вік для монаших обітів). Вважається, що дитина користується розумом, коли їй виповнилося 7 років. Не можуть правосильно скласти обіт юридично неспроможні або ті, які мають перешкоду згідно з правом (напр., перешкоди, які виникають внаслідок складання монаших обітів). Отже, окрім вищесказаних приписів, необхідними елементами обіту є:

- 1) добровільна обіцянка;

- 2) обіцянка, складена Богові;
- 3) можливе і краще добро;
- 4) вчинене з релігійних переконань.

Згідно з кан. 890, обіт є актом особистим, тому зобов'язує тільки ту особу, яка його склала. Його виконання не може зобов'язувати інших (наприклад, спадкоємців особи, що склала обіт).

Обіт касується у випадку, коли:

- 1) закінчився час виконання обіту;
- 2) настала суттєва зміна предмету обіту;
- 3) змінилися умови, від яких залежить виконання обіту;
- 4) законно отримана диспенза;
- 5) заміна іншим обітом.

Обіт, навіть приватний, є юридичним актом, і диспенза від нього має бути дана тим, хто має владу управління, і лише з виправданих причин.

Присяга – це призивання Божого імени на свідка при мовленні правди; тому неправда у присязі становить відсутність поваги до Бога і може каратися згідно з кан. 1444. ККСЦ говорить виключно про стверджувальну присягу, через своє практичне застосування, передовсім у судових процесах, а також тому, що юридичний інститут присяги не є східною традицією. Стверджувальна присяга називається обіцянкою (напр. в канн. 187 § 2, 761, 153 § 3). Особа може скласти присягу перед Церквою тільки у випадках, установлених правом; в інших випадках такий акт не породжує жодного канонічного наслідку.

Елементи канонізаційного права

Якщо поглянемо в обидва Кодекси Церков Римського сопричастя, то зауважимо, що вони мають недостатньо норм, які стосуються справ святих. Кодекс Канонічного Права Римської Церкви увійшов у дію в 1983 р., він містить лише один кан. 1431 §1, 2, який стосується справ святих та декларує існування окремих законів щодо канонізації. Кодекс Канонів Східних Церков з 1991 р. також лише в кан. 1057 говорить про спеціальні приписи Римського Архиєрея щодо святих. Підставовим документом, на який посилаються обидва кодекси, є Апостольська Конституція «Божий наставник досконалости» (далі БНД)¹⁵⁶, видана у 1983 р. Цей документ містить фундаментальні норми стосовно справи святих, які модифікували попереднє законодавство Римської Церкви відносно беатифікації і канонізації святих. Згідно з БНД, процес беатифікації та канонізації складається з трьох фаз:

1. Справа розпочинається єпархіяльним розслідуванням, в часі котрого йде вивчення та пошук матеріалів. Починає цю фазу єпархіяльний єпископ. Ціль – зібрати всі докази стосовно життя, героїчних чеснот чи мучеництва, свідчення про славу святости чи мучеництва. Вивчається існування культу, якщо такий існує, а також докази можливих чуд.
2. II фаза – вивчення. Після зібрання усіх доказів (матеріалів) єпархіяльного розслідування матеріал укладається згідно з правом та посилається до Римського Престолу в Конгрегацію Справ Святих, яка має компетенцію у вивченні справи.

¹⁵⁶ Пор.: Іван Павло II. Апостольська Конституція *Divinus Perfectionis Magister* (Божий наставник досконалости) // AAS 75 (1983), 349-355.

3. III фаза – відбувається в Конгрегації Справ Святих. Видається певне рішення стосовно справи, проголошення святости означеної особи Римським Архiereєм.

У БНД Римський Архiereй зауважив потребу більш детальних норм, розробити які було доручено Конгрегації Справ Святих. У 1983 р. Конгрегація опублікувала детальні норми стосовно першої фази, епархіяльного розслідування, під назвою «Спеціальні норми» (далі СН)¹⁵⁷, котрі стали суттєвим доповненням до БНД.

Основою вищезазначених документів є рішення Другого Ватиканського Собору, який визначив суттєві елементи у справі беатифікації та канонізації:

- 1) слава про мучеництво чи святість;
- 2) слава про чудо.

Святість. Людство є покликане до святости самим Богом, Який створив людину саме для цього. Отець є досконалим, тому бути святим – означає уподібнитися досконалості Отця, бути святим, як Він є Святий. Це уподібнення тісно пов'язане з прикладом Його Сина, Ісуса Христа. Отець посилає Сина до людей, «до свого народу», щоб Він був для них *Божественним Вчителем* святости, оскільки Син є Сином Отця. З цієї причини кожен християнин, котрий отримав Святого Духа у таїнстві хрещення, бере участь у Божественному житті Пресвятої Тройці. Покликання до святости – це благодать, дарована Богом. У святості дія Бога стосовно вірного є на першому місці. Людина покликана дати відповідь на цей поклик Бога, наслідуючи при цьому Христа. Святість не є обмежена лише до відносин *Бог – людина – Бог*, а дарується та зростає у відносинах християнської любови між вірними та невірними. Ця благодать дається усім людям, хоча і в різний спосіб. Кожний християнин покликаний дати свідчення віри, проте дехто є покликаний дати це свідчення більш відкрито, через пролиття крові (мучеництво) та героїчне християнське життя (ісповідник віри), хоча благодать є одна і та ж сама.

Сопричастя святих. Від початків Церкви існувала чітка доктрина: Христос є єдиним Посередником між Богом та людиною,

¹⁵⁷ Пор.: Конгрегація Справ Святих. *Normae Speciali (Спеціальні норми)* // AAS 75 (1983), 396-403.

Він – точка сопричастя, яке творить спільноту святих (Святеє Святим). Найвищим проявом цього є сопричастя святих, існуюча реальність тих вірних, які вже живуть у славі, якої ми всі очікуємо. Святий – це той, хто, живучи серед труднощів щоденного життя, творить досконалу єдність із Христом.

Канонізована святість. Канонізація – це акт, яким Римський Архиєрей декларує у остаточний та урочистий спосіб, що християнин Римського Сопричастя є дійсно у вічній славі, заступається за нас перед Христом і має бути публічно шанований усією Церквою, яка пропонує такого святого:

- 1) наслідувати (життя у вірі);
- 2) вшанувати (культ: Божий Народ прикликає на заступництво святого в молитвах через публічну церковну дію).

Важливі елементи канонізації:

- згідно з опінією більшості богословів, канонізація є дією непомильного уряду Римського Архиєрея. Під час проголошення Римський Архиєрей говорить: «Проголошуємо і визначаємо.., що *ім'я* є святий»;
- особа, яку канонізують – це християнин Римського сопричастя. Римський Архиєрей не вирішує про тих, які не є в повному сопричасті з Римо-Католицькою Церквою;
- особа, яку канонізують, є в небі та споглядає Бога;
- святий бере участь у сопричасті святих.

Проголошення канонізованої святости містить два можливих елементи – беатифікація та канонізація. Беатифікація – це проголошення особи блаженною (тобто титул *Блаженний*), що дає можливість публічного церковного культу, святкування свята святого — день народження в небі. Проте культ *блаженного* є обмежений до означених місць чи груп (помісних Церков чи націй). Канонізація – це проголошення особи святою, крім усіх елементів беатифікації. Культ *святого* може бути поширеним на всю Римо-Католицьку Церкву і в тих Церквах, що в сопричасті з нею.

Критерії канонізації:

1. Слава мучеництва чи слава святости. Має бути поширена дійсна *слава*, тобто спонтанне переконання про святість цієї особи.

2. Слава про чуда.

Справа канонізації відбувається двома способами:

- а) мучеництво – говориться про життя, про мучеництво і про славу мучеництва Слуги Божого;
- б) ісповідник віри – говориться про життя, про чесноти і про славу святости Слуги Божого.

Згідно з християнською доктриною, мучеництво – це вільно прийнята смерть задля християнської віри і задля виконання інших чеснот у визнанні віри:

- 1) насильна смерть;
- 2) внаслідок ворожнечі до віри;
- 3) смерть прийнято з любов'ю задля тої самої віри.

Поняття мучеництва є тісно пов'язане зі здатністю вірного свідчити про християнську віру (*μαρτυρία* (грец.) – свідчення). Мученик – це особа, що засвідчила життя і смерть Христа власною смертю. Ісповідництво стосується героїчного християнського життя у чеснотах, котре вірний проводить серед спокус цього світу, які поборює та допомагає це робити іншим.

Канонічно процес беатифікації розпочинається з єпархіяльного розслідування, ціллю якого є збирання необхідних доказів. Позивач справи, тобто особа, яка бажає започаткувати справу прослави вірного:

- повина мати моральну певність, що справа є правдивою і гідною;
- це може бути будь-яка особа: фізична (юридична) або єпархіяльний єпископ, єпископ, котрий може почати справу з *уряду*.

Позивач справи визначає через мандат Постулятора, який представляє позивача перед єпископом, Церквою та Конгрегацією. Іменованій позивачем Постулятор потребує затвердження єпархіяльного єпископа. Повноваження Постулятора передбачають відповідальність за справу до того моменту, поки її не буде передано в Конгрегацію Справ Святих. При потребі для допомоги Постуляторіві може бути призначений віце-Постулятор. Постулятором може бути пресвітер, монах або мирянин (чоловік або жінка); попереднє законодавство допускало до цього лише пресвітерів.

У БНД та у СН знаходимо перелік вимог стосовно особи, котра виконує повноваження Постулятора. Зокрема, це має бути експерт у:

- 1) богослов'ї;
- 2) канонічному праві;
- 3) історії;
- 4) практиці Конгрегації.

Права і обов'язки Постулятора:

1. Здійснює розслідування, допомагає збирати докази, подає інформацію єпископові.
2. Подає Позовну заяву – (*Supplex libellus*) – це прохання до єпархіяльного єпископа про початок справи.

Справи можуть бути: недавні (5 років) та давні.

Постулятору доручено адміністрування всіма коштами та пожертвами на справу. Позивач справи є відповідальним за фінансування, котре має передати постуляторові. Компетентним єпископом у справі є єпархіяльний єпископ, на території якого Слуга Божий помер, хіба що інше вказує Конгрегація Справ Святих. Єпископ може надати до справи свого делегата, котрий наглядає за усією справою та опитуванням свідків. Крім того, в процесі мають бути задіяні різного роду експерти, цензори богослов'я, а також промотор справедливості, котрий готує запитання у справі. Важливим елементом є опитування свідків, котрі поділяються на тих, що *бачили*; що *чули*; або з свого *уряду*. Свідки відповідають на запитання, їхні свідчення дозволяють краще висвітлити всі сторони життя слуги Божого. Лише в одному випадку не можна вимагати свідчень – *внутрішньої таємниці*, особливо того, що стосується святих таїнств.

Після зібрання доказів розпочинається римська фаза, яка включає в себе вивчення матеріалів та відповідне рішення стосовно справи. Процес завершується проголошенням святости особи Римським Архиєреєм із визнанням її *блаженною* (беатифікації) або *святою* (канонізації).

Післямова

Курс «Канонічне право III» не є сталим, він перебуває на етапі формування та покращення (подібно як усе наше богослов'я). В нього не включено питання церковно-державних відносин, яке є актуальним у сучасному українському суспільстві, оскільки існує велика кількість нерозв'язаних питань стосовно визнання Церкви як юридичної особи та інші дотичні проблеми. Надіємося, що ця тема в скорому часі віднайде свого автора, котрий би кваліфіковано знав не лише церковне, але також і державне законодавство.

Маємо надію, що ця невелика праця стане в пригоді студентам богословських факультетів і семінарій України, а згодом, після відповідних зауваг та доопрацювань, зможе стати частиною підручника з канонічного права Української Греко-Католицької Церкви.

Кінець і Богу Слава.

Бібліографія

Документи Римських Архієреїв

- Венедикт XIV. *Allatae sunt*, 20 // *Iuris Pontificii de Propaganda Fide*, ed. R. de Martinis, Pars prima, 3, Romae 1890
- Іван Павло II. Апостольська Конституція *Divinus Perfectionis Magister* (Божий наставник досконалості) // AAS 75 (1983).
- Іван Павло II. Апостольська Конституція. *Ex Corde Ecclesiae* (З серця Церкви) // AAS 82 (1990).
- Іван Павло II. Апостольська Конституція *Pastor Bonus* (Добрий Пастир) // AAS 80 (1988).
- Іван Павло II. Апостольська Конституція *Sapientia Christiana* (Християнська мудрість), 27 // AAS 71 (1979).
- Іван Павло II. Апостольське Поучення *Catechesi Tradendae* (Передання катехизи) // AAS 71 (1979).
- Іван Павло II. Апостольський лист *Ordinatio sacerdotalis: de sacerdotali ordinatione viris tantum reservanda* (Священниче рукоположення: про збереження за чоловіками Священничих свячень) // AAS 86 (1994).
- Іван Павло II. З власного почину *Ad tuendam fidem* (Для захорони віри), 3 // AAS 90 (1998).
- Климентій VIII. Булла *Decet Romanum Pontificem* (Годиться Римському Архієреєві) // *Magnum Bullarium Romanum*.
- Павло VI. З власного почину *Integrae servandae* (Інтегрально збережений) // AAS 75 (1965).
- Павло VI. Окружний Лист *Mysterium fidei* (Таїнство віри) // AAS 57 (1965).
- Пій X. Апостольська Конституція *Sapienti consilio* (Мудрою порадою) // AAS 1 (1909).
- Пій XII. З власного почину *Crebrae allatae* (Часті донесення) // AAS 31 (1949).

Сикст V. Апостольська Конституція *Immensa aeterni Dei* (Безмежність вічного Бога) // *Bullario Romano*, Torino 1863.

Документи Римських Конгрегацій

- Державний Секретаріат. *Norme necessitas ipsa* (Необхідні норми) // *L'Osservatore Romano*, 29 січня 1983.
- Конгрегація Доктрини Віри. *Professio Fidei et Iusiurandum fidelitatis in suscipiendo officio nomine Ecclesiae exercendo* (Визнання віри та присяга при прийнятті уряду, що виконується в імені Церкви) // AAS 81 (1989).
- Конгрегація Доктрини Віри. *Professio fidei et Iusiurandum fidelitatis in suscipiendo officio nomine Ecclesiae exercendo una cum nota doctrinali adnexa* (Формула для використання у визнанні віри і клятва вірності при прийнятті уряду, що виконується в імені Церкви) // AAS 90 (1998).
- Конгрегація Доктрини Віри. Декларація *Inter insigiores* (Між гідними) // AAS 69 (1977)
- Конгрегація Доктрини Віри. Коментар Апостольського листа *Ad tuendam fidem* (Для захорони віри) // *L'Osservatore Romano*, 30 червня – 1 липня 1998.
- Конгрегація Доктрини Віри. *Normae pastorales circa absolutionem sacramentalem generali modo impertiendam* (Пасторальні норми стосовно уділення загального sacramентального розгрішення) // AAS 64 (1972).
- Конгрегація Доктрини Віри. *Notificatio de Indicis librorum prohibitorum conditione* (Повідомлення стосовно скасування Індексу заборонених книг) // AAS 58 (1966),
- Конгрегація Доктрини Віри. *Documenta inde a Concilio Vaticano secundo expleto edita* (Документи Другого Ватиканського Собору, друге видання, доповнене) (1966-1985), LEV 1985.
- Конгрегація для духовенства. Декрет *Mos iugiter* (Постійний звичай) // AAS 83 (1991).
- Конгрегація для духовенства. *Direttorio generale per la catechesi* (Загальний довідник для катехизи) // AAS 89 (1997).
- Конгрегація для духовенства. *Direttorium Catechisticum generale* (Загальний катехитичний довідник) // AAS 64 (1972).
- Конгрегація для духовенства. *Istruzione su alcune questioni circa la collaborazione dei fedeli laici al ministero dei sacerdoti* (Інструкція

стосовно деяких питань щодо співпраці мирян у пресвітерському служінні) // AAS 89 (1997).

Конгрегація для Східних Церков. *Інструкція застосування літургійних приписів Кодексу Канонів Східних Церков*, Львів 1998.

Конгрегація Справ Святих. *Normae Speciali (Спеціальні норми)* // AAS 75 (1983).

Папська Комісія сприяння єдності християн. *Довідник застосування принципів і норм екуменізму*, Львів 1993.

Документи Вселенських і Помісних Соборів

Документи Другого Ватиканського Собору, Львів 1996.

Чинности и Рішення руского провинціального Собора въ Галичині отбушого ся во Львові въ році 1891, Львів 1896.

Рішення і постанови Синодів Єпископів Української Греко-Католицької Церкви 1989-1997 років, Львів 1998.

Conciliorum Oecumenicorum Decreta, Bologna 1991.

Documenta Unionis Berestensis eiusque Auctorum (1590-1600) // ред. Athanasius G. Welykyj, Romae 1970.

Denzinger H. *Enchiridion Symbolorum, Definitionum et declarationum de rebus fidei et morum*, Bologna 2004.

Монографії

Апостольское наследие. Отцы и учителя Церкви века. Антологія, Т. II. Москва 1996.

Бенешевич. В. Н. *Древне-славянская кормчая XIV титуловъ без толкованій*. Т. I. Санкт-Петербургъ 1906.

Бер-Сижель. *Єпископ Диоклійський Каллист (Уэр). рукоположеніє женщин в Православной Церкви*, Москва 2000.

Бер-Сижель. *Єпископ Диоклійський Каллист (Уэр). Служеніє женщины в Церкви*, Москва 2002.

Димид. М. *Провіщення* // Веб-сайт Львівської Архиепархії УГКЦ [http://www.ugcc.lviv.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=273&Itemid=92], переглянутий 15 березня 2007 р.

Дідахе: наука дванадцятьох Апостолів: донікейська доба I-III ст. / Львів 2002.

Євхологiон, або Требник Петра Могили. Київ. 1646 / репр. вид. О. Горбача, Рим 1988.

- Кормчая (Номоканон), Санкт-Петербург 2004.
- Малий Службник, Львів 1930.
- Малий Требник, Рим 1973.
- Павлов. А. Номоканон при Большом Требнике, Москва 1897.
- Павлов. А. Первоначальный славяно-русский номоканонъ, Казань 1869.
- Правила Православной Церкви съ толкованіями Никодима, епископа Далматинско-Истрійскаго. Т. II. Санкт-Петербургъ 1912.
- Лакота. Г. Три Синоди Перемиські й єпархіальні постанови валявські в 17-19 ст., Перемишль 1939.
- Лотоцький. О. Українські джерела церковного права, Варшава 1931.
- Лютер. М. Время молчания прошло // Избранные произведения (1520-1526), Харьков 1994.
- Сергійчук. В. Нескорена Церква. Подвижництво греко-католиків України в боротьбі за віру і державу, Київ 2001.
- Сліпий. Й. Твори Патріярха і Кардинала Йосифа, т. XIV, Рим 1985.
- Суттнер. Е. К. Значення Замойського синоду // Ковчег II, Львів 2000.
- Тертуллиан Квинт Септимий Флорент. Избранные сочинения, Москва 1994.
- Федорів. Ю. Історія Церкви в Україні, Торонто 1967.
- Шептицький А. Церква і церковна єдність. Документи і матеріали 1899-1944 / гол. ред. А. Кравчук. Том I, Львів 1995.
- Delorme. J. *The Practice of Baptism in Judaism at the Beginning of the Christian Era* // *Baptism in the New Testament. A Symposium*, Baltimore 1964.
- Joannou. P. *Fonti IX. Discipline générale antique (IV-IX s.)*, Roma 1963.
- Losten. H. *Basil. Holy Things for the Holy*, Stamford 1995.
- Makar. M. *The communion of infants in the context of the three sacraments of christian initiation*. Dessertatio ad Doctoratum (не вадана) // P.I.O. *Facultas Iuris Canonici*. Т. II, Rome 1995.
- Nuntia*, (1-31/1975-1990) PCCICOR.
- Patrologiae Cursus completus. Series graeca et orientalis* / ред. J. P. Migne, Paris 1857-1886.
- Patrologiae Cursus completus. Series latina* / ред. J. P. Migne, Paris 1844-1864.
- Salachas. D. *Il Diritto canonico delle Chiese orientali nel primo millennio*, Bologna 1997.

- Salachas. D. *Teologia e disciplina dei sacramenti nei Codici latino e orientale*, Bologna 1999.
- Salachas. D. *L'iniziazione cristiana nei Codici orientale e latino*, Bologna 1992.
- Spada D. – Salachas. D. *Costituzioni dei Santi Apostoli per mano di Clemente*, Roma 2001.
- Žužek. I. *Understanding the Eastern Code // Kanonika 8*, Roma 1997.
- Zoghby. E. *Tous schismatiques?* Beyrouth 1981.

Статті

- Берестейська унія та внутрішнє життя Церкви в XVII столітті // *Матеріали Четвертих «Берестейських читань» Львів, Луцьк, Київ, 2-6 жовтня 1995 р.*, Львів 1997, 1-147.
- Ґаладза. П. Сприйняття Другого Ватиканського Собору греко-католиками в Україні // *Ковчег 3*, Львів 2001, 377-399.
- Львівські Архиєпархіяльні Вісті* 1 (2004); 1 (2004); 1 (2004); 1 (2004); 3 (2004); 3 (2004); 7 (2004); 8 (2004); 9 (2004).
- Промова Архієпископа Філадельфійського для українців у США, виголошена в часі надзвичайного Папського Синоду Америки, що відбувався від 16 листопада до 12 грудня 1997 року // С. Сулик. *Як Степан став Митрополитом*, Львів 2001, 664-665.
- Tillard. J. M. R. *L'expression de l'unité de foi // Proche-Orient Chrétien XXVIII (1978/III-IV)*.

Наукове видання

**УЧИТЕЛЬСЬКЕ СЛУЖІННЯ ЦЕРКВИ
ТА СВЯТІ ТАЇНСТВА**

Канонічне право III

Літературний редактор

Рената Кивелюк

Художній редактор

Роман Скиба

Технічний редактор

Надія Стахур

Підписано до друку 19.03.2008 р. Формат 60x84/16.
Папір офс. Гарнітура SchoolBookСТТ. Офсетний друк.

Ум. друк. арк. 19,4. Ум. фарбовідб. 9,7.

Обл.-вид. арк. 7,6.

Видавництво «Свічадо»

79008, а/с 808, Львів, вул. Винниченка, 22

тел. (032) 297-16-33, (032) 274-23-09

e-mail: post@svichado.com

url: www.svichado.com

ISBN 978-966-395-172-0

9 789663 951720